

Kukuljevic - Izvjestje o Putovanju Kroz Dalmaciju 1857

Notes on a journey through Dalmatia to Naples and Rome with [spe]cial view to Slavic [lit]erature, art and [a]rcheology | Ivan Kukuljević Sakcinski Agram 1857

(Serbo-Croatian)

IZVJESTE O PUTOVANJU

KROZ

DALMACIJU U NAPULJ I U RIM.

OD

IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOG.

S trimi na kamenu tiskanimi slikami.

Iz Arkiva knj. IV.

kralja Uroša.

ХС

ИС НИКА

IZVJESTJE O PUTOVANJU

KROZ

DALMACIJU U NAPULJ I RIM

S OSOBITIM OBZIROM

NA SLAVENSKU KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I STARINE.

OD

IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOG.

U ZAGREBU 1857.

Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja.

Svrha moga putovanja.

Kao što godine 1854., kad sam prvikrat posjetio Dalmaciju, tako bješe i na mom sadašnjem putu kroz Dalmaciju u Napulj i u Rim, glavna moja svrha tražiti podatke i izvore za historiju naroda hrvatskog do 12. vieka, i za životopise umjetnikah jugoslavenskih, koje sam uprav izdavati počeo. Ali pokraj ove glavne svrhe niesam propustio sakupljati, bilježit i razgledati sve ono, što se je i malo ticalo ili historie u obće jugoslavenske, a osobito hrvatske i srbske, ili starine i znamenitosti čitavog naroda slavenskog.

Poduzeo sam put moj kroz Karlovac, preko vojničke krajine hrvatske, uzduž korduna turskog, i udario sam na Otočac i Senj, a odtuda kroz čitavo dalmatinsko i arbanasko primorje sve do jonskog otoka Krfa. Pošav od ovuda, preseko sam zaliev jonskoga mora, izkrcao se u puljskom gradu Brindižu, pošo sam kroz Apuliu i dio od beneventskih gorah u Napulj, a od tuda na sveto brdo kasinsko kod S. Gjermana, te napokon u Rim. U povratku posjetio sam Sienu, Florenciju, Bo-

lonju, Ferraru, Padovu, Mletke, Videm (Udine), Trst i Ljublanu, i vratio se poslie pet mjesecih u Zagreb.

U hrvatskoj krajini, siromaškoj pismenimi spomenici, zanimali su me tim više veličanstveni gradovi, jedini ostanci bolje prošastnosti hrvatske. Većom stranom leže oni po nemarnosti sadašnjega svieta ili u podpunoj razvalini ili u takvom stanju, koje se približuje ruševini. Ali i u poslednjem tragu svoga bitja znameniti su glede gradjanske, vojničke i umjetničke naše historie. Gradovi Dubovac i Svarča kod Karlovca, Budački, Skrad, Blagaj, Kremen, Slunj, Drežnik, Perušić, Crni vlast, Prozor, Vitalj, Otočac, Brlog, Gušića grad, Brinje i Senjska tvrdjica, u slunjskoj, ogulinskoj i otočkoj regimenti, zapustjeni su više ili manje, samo grad Dubovac, te otočki i senjski gradići popravljeni su ponješto; prvi troškom feldmaršala Nugenta a druga dva skrbju poglavarstva.

Medju imenovanimi gradovi najznamenitiji su Vitalj i Brinje.

Vitalj.

Na širokome polju gadskom, na podnožju brdah Vitla i Prozora urešenih gradinama, a četvrt sata daleko od Otočca, ležalo je njegda veliko mjesto rimsko, koje naš narod zove Vitalj, isto tako kao i staru gradinu na brdu. Misle njeki, da je ovo mjesto dobilo svoje ime od rimskoga cesara Vitellia, ali ja nenalazim u nijednome starinskome piscu, ni na jednom starom zemljovidu zabilježeno ovo ime, te scienim, da je tu pod Rimljani stojao ili Avendum ili Arupium, koje naselbine na Peutingerovoj tabli njekako na istome mjestu stavljene nadjoh. Ja sam posjetio isto mjesto s arcidjakonom i župnikom otočkim Mažuranićem i kapelanom Čverljugom, i uvjerih se, da su se starinske gradske zidine, pokrivene sada zemljom i grmljem, protezale pol sata uzduž po polju od zapada prema iztoku, t. j. od Prozora do sela Čovića, a napred prema sjeveru u širini preko jedan sat daleko po polju. Na ovome prostoru izkopano je dosad, osim množine novacah rimskih (kao n. p. od cesara Gala, Konštanca itd.) takodjer 13 stupovah s izvajanimi glavicami, arkitravi i podnožji, zatiem više žarah, opekah i dva kamena, jedan s kipom Herkula

kako dere Lava, a drugi s napisom: MARCVS LIVIVS. LVCIVS. C. R. O. (Civis Romanus Optimus). Još se nalaze tu i tragovi starinskih rimskih cestah, što su vodile u Liku i preko Kosinja i Jablanca u Dalmaciju; a stari ljudi kažu, da je na onome mjestu, gdje danas župna crkva od Prozora stoji, negda bio poganski hram, kao što su i na dvih mjestih kod sela Čovića stojala dva hrama, sada razorena, u kojih se je našo spomenuti kamen s Herkulom. Radi budućeg izkapanja i čuvanja starinah vitalskih učinio sam službenim putem korake kod ovozemne general-komande.

Brinje.

U starom na pö porušenom gradu Brinju stoji još njekako sačuvana starinska kapela sv. Trojstva, sagradjena u gotičkom slogu od porodice Frankopanah. Da vidim ovaj u našoj vojničkoj Krajini toli riedki spomenik crkvene gradjevine srednjega vieka, udario sam iz glavne ceste putem natrag i razgledao sam ovu sgradu u svih svojih strančicah. Kad se s polja po nevaljanih skalinah iz drvenoga za silu u novije doba sastavljenoga triema u kapelu unidje, vidi se odmah, da to nije starinski ulaz, nego da je kasnije učinjen kada je kapela za župni puk otvorena. Prvašnji ulaz sa šiljastima vratima vodio je samo iz nutrašnjega grada, jer je kapela samo za gradske stanovnike opredjelena bila. Ona je s nutra na četiri časti razdjelena, te sastoji iz srednjega broda s pjevalištem, iz svetilišća, iz prostrane kapele, te iz sakristane. Brod ima dvostruki svod ili strop na krst, kojega rebra počivaju na nosilih (Console). Srednji kamen jednoga svoda, što veže rebra, urešen je zmijom. Na drugom svodu fali srednji kamen. Svetilišće ima svod na krst, kojega rebra počivaju na židovnih pilovih urešenih poluglavicama. Srednji ili vezni kamen od zgora neima nikakova uresa. Pobočna kapela B. D. Marie od sedam žalostih ima dvostruki svod ili strop na krst, kojega rebra počivaju takodjer na polupilovih. Srednji gornji kamen ili ruža urešen je sa štitom i zmijom. Čitava kapela ima četiri šiljasta prozora, od kojih su dva novim zidom zatvorena. Svetilišće bilo je još prije malo vremena urešeno slikariom alla fresco i s obrazom njekojeg Frankopana, ali prvašnji župnik mjestni dao je radi liepote! ovu slikariju pomazati krečom. Sakristana ima takodjer svod na krst, oblim kamenom svezan, a pod kapelom nalazi se, kako mi kazahu, kripta isto

tako svodjena kao gornja kapela i urešena oblimi kameni sa zmijom.

Nutrašnji zidovi kapele i svoda popucani i oštetjeni su žalibože na više mjestah. Pjevalište, što brod kapele sasvim tamnim čini, sagradjeno je u novije doba, pa da se iz njega može u crkvu doći, probili su mu dno, i prislonuli drvene liestve na mjesto skalinah, a čitavu kapelu pokrili su za silu daskama, poslie kako je dugo vrieme stojala bez krova i svim nepogodam vremena izložena bila.

S vana, kad se s iztočno-južne strane gleda, ima kapela sliku dvajuh šestouglastih tornjevah. Šiljasti prozor svetilišća urešen je gotičkom rezarijom (Fischblasenfigur), što se s nutra nevidi, jer su ga novim zidom zatvorili Mali prozračni zvonik stavljen je u novije doba. Starim prozornim staklam, što biahu urešena liepom slikarijom, neima sada ni traga. Te. tako se nalazi ovaj pobožni spomenik njegdašnjih vlastelinah brinjskih u veoma žalostnome stanju, premda su u najnovije doba dva vriedna muža, naime carski savjetnik Beck i general Odelka ostavili za popravak ove kapele, iz kršćanske ljubavi, dve tisuće forintih u srebru.

Senj i Novi.

U Senju i u njegovoj okolici ostao. sam šest danah i nemogu zadosta blagodariti izvanrednomu gostoljubju preuzvišenoga biskupa, koi me čistim hrvatskim srdcem primi, podupirajući me blagorodno u svih mojih iztraživanjih.

Senj ima s gledišta spomenikah gradjevine četiri znamenitosti. 1. Stolnu crkvu, sagradjenu u slici basilike sa tri broda u 13. vieku. 2. Gradski kastel, sagradjen g. 1340 i ponovljen od kralja Matije Korvina i carice Marije Terezie. 3. Crkvu fratarah male bratje, od 16. vieka, sa mnogimi grobnimi pločami i napisi. 4. Tvrdjicu Nehaj ili Fortezzu nad gradom iz 16. vieka, koju sagradi senjski kapetan Lenković. Od starinske kapele sv. Martina uzdržà se jedino još napis glagoljski s godinom 1303.

Podje mi za rukom u Senju, osim niekih drugih pismenih spomenikah, naći takodjer jedan prepis senjskih štatutah na hrvatskom jeziku.

U stolnoj crkvi senjskoj čuva se liepi pastoral zadnjeg biskupa modruškog Kristofora iz 15. vieka. On je iz srebra i dobro pozlatjen, te urešen umjetnom rezarijom, što predstavlja gotičke sgrade i razna lica svetacah. Tu se nalaze i ključevi grada Klisa, što su ih Senjani u 16. stoljetju odonuda donieli. Tu je napokon sahranjen pokraj gradskih poveljah i povlasticah takodjer kaptolski arkiv, ali neima starijih pisamah od 15. i 16. vieka.

Iz Senja posjetio sam grad Novi. Na putu onamo leže dvie znamenite gradine Ledenice i Lopar. Ledenički podobro veliki grad sagradjen je na četiri ugla, te ima naokolo platno, koje okružavaše čitavo sad porušeno mjesto zajedno s gradom. Grad bješe utvrdjen oblicama t. j. okruglimi tornjevi, a platno četverouglastimi tornjevi, od kojih jedan prema zapadu jošte stoji, te je urešen kruništem ili vrškom.

Prastari grad Lopar, na kraju móra četvrt sata od Novoga odaljen, bješe sagradjen na 6 ugla te je imao dvoja vrlo debela platna ili bedema, jedno starije, drugo novije. Urešen je bio liepimi pilovi a utvrdjen četverouglastimi tornjići. Misle njeki, da je taj grad već pod Rimljani stajao, i da je onaj isti, kojega starinski geografi spominju pod imenom Halupsi, Alupsi, Alupei, a Klaudio Ptolomeo Aleksandrinski Lopsica, Abram Ortelio pako Lopur.

U Novom na móru, znamenit je stari na polu zapustjeni grad Frankopanski, sagradjen na 4 ugla i na dva kata. Na jednom uglu prema iztoku nalazi se malo braništće pokraj visoke četverouglaste kule, i odtuda prolazi se na poveći okrugli prostor, gdje stajaše poveće branište ogradjeno tvrdim zidom i puškaricama. Zapadna i sjeverna strana grada, gdje stajaše njegda gradska kapela, od koje sačuvan je samo jedan gotički prozor, porušena je sasvim, prem da je još prije 30—40 godinah čitava za učione služila. Južna i iztočna strana grada sačuvana je još i priredjena za stanove i pisarne činovnikah tridesetničkih i obćinskih i za javne škole. Unutarnji grad ima sa sjevero-iztočne strane četverouglasti visoki toranj, koi je debelim i gustim bršljanom sav pokrit. Tu su negda zatvarali prestupnike. Na iztočno-južnome uglu, kod glavnog ulaza, stoji veliki okrugli toranj, od zdola širji od sgora užji. Oko grada bješe platno utvrdjeno manjimi okruglimi tornjići sa sve četiri strane.

Sborna crkva novska sagradjena je oko 14. vieka u slici krstjanske Basilike. Svetilišće je oblo, svod ili strop okrugao, poput kube. Tri obloka, podosta velika, od sgora su obla. Svetilišće razdieleno je od ostale crkve oblim lukom (Gurtenbogen). Crkva ima tri broda, razdielena sa šest prostranih arkadah s oblim svodom, što počiva na debelih pilovih. Nad arkadama stoje poluobli široki ali nizki prozori. Brodovi sa strane imadu četverouglaste prozore. Pred velikim oltarom stoji grobna ploča zadnjeg biskupa modruškoga Kristofora († 1517), s njegovim izvajanim kipom i latinskim napisom, a pokraj ove ploče grobovi senjskih biskupah Kabalina i Ježića.

Crkveni zvonik nad ulazom sa zapadne strane razdieljen je u dva razreda, te ima šiljast (kegelförmig) krov. Svetilišće je svana šestokutno, a u pročelju ima crkva troja vrata, srednja obla, a dvoja sa strane četverokutna. Odzgo stoje dva poluobla i podugačka prozora.

Još ima Novi dvie stare sgrade u gotičkome slogu, jedna je crkva bivsih tu Pavlinah, urešena s vana frankopanskim grbom a iz nutra sa osam polupilovah, od kojih su glavice izkitjene izvajanimi obrazi, listjem itd. Čitava crkva bješe negda urešena freskom slikariom, od koje se sada samo tragovi vide. Druga gotička sgrada jest kapela sv. Trojice sa šiljastim pročeljem i oblim prozorom. Iz nutra ima obli svod bez rebarah i dva uzka šiljasta prozora.

Krk i Rab.

Na otoku Krku posjetio sam samo novu Bašku i bližnju opatsku crkvu sv. Lucije kod Jurandvora, da razvidim u njoj starinski glagoljski napis, kojega do sad još nitko pročitati mogo nije. Vozeći se iz Senja onamo tri sata po moru, došo sam žali bože stoprv pod večer na opredieljeno mjesto, i niesam mogao sa svim mogućim nastojanjem svršiti posao kako sam želio. Taj napis nalazi se na velikoj, sedam i pol cipeljah dugačkoj, a tri i pol širokoj kamenitoj ploči, i pisan je pomješanom bugarskom i hrvatskom glagoljicom. Na koliko sam razabrati mogao iz toga napisa, prepisavši ga u tamnoj crkvi pri svjetlu malene svjetionice i tanke voštenice, bit će taj napis iz 12. ili 13. stoljetja, i

bit će po svoj prilici ili grobni spomenik ili je načinjen na uspomenu sagradjenja ove crkve. Na njemu dolazi dvakrat spomenuta Sveta Lucija, kojoj je crkva posvetjena, zatiem njeki Milutin itd., te neima dvojbe, da je pisan slavenskim jezikom, prem da su njeki o tome dvoumili. Za točniji prepis oprosio sam nieku gospodu na otoku Krku i u Senju. Polag iste ploče nalazi se noviji prosti grobni kamen Ivana Frankopana kneza krčkoga, takodjer glagolskim napisom i godinom 1465.

Ista crkva sv. Lucije sagradjena je u 12. ili 13. vieku po romanskom slogu i oblih je prozorah.* Zvonik njezin gradio je njeki meštar Andrija, kao što gotički napis s hrvatskim grbom iz vana uzidan svjedoči. Kapela sv. Marie prizidana je u gotičkom slogu godine 1498.

U gradu Rabu na otoku istoga imena, gdje sam se samo pol dana bavio, znamenite su mnoge crkvene i privatne sgrade radi svog starinskog sloga i umjetnih arkitektoničkih uresah.

Medju privatnimi sgradami zauzima prvo mjesto liepi dvor slavnoga Marka Antona de Dominisa, sada vlastitost porodice Nimirićah, urešen kamenitimi balustradami, stupovi i rezarijom; zatim viećnica (Loggia) itd. Stolna crkva, sagradjena u slici kršćanske basilike sa tri broda već oko 11. stoljetja, posvetjena je Aleksandrom papom god. 1170 blaženoj Devici Mariji a popravljena god. 1287 i 1439. Pročelje ima šiljasto, razdieleno u dva razreda, urešeno u sriedini velikim oblim prozorom, a sa svake strane u dva reda sa šest sliepih i oblih arkadah. Iz nutra diele dva pobočna broda od srednjega višjega dvanaest oblih arkadah, što počivaju na 10 čitavih okruglih stupovah i na 4 polustupah. Ovieh glavice izkitjene su listjem i liepom rezarijom. Apsis crkve sagradjen je na okrug, ima svod poput kube a od zdola oko zida kamenite klupi. Razdieljen je apsis od svetilišća velikim oblim lukom i mramornim oltarom, što je urešen sa šest okruglih stupovah od grčkoga mramora. U svetilišću nalaze se starinske drvene stolice, krasno rezane i urešene s grbovi porodice Spalatin i Nimirićah, s godinom 1445. Iz svetilišća vode s obe strane kamenite stube u pobočne kapele. Svod čitave crkve je ravan i sagradjen prie 70 godinah od graditeljah Jakova i Klimenta Tomazzia iz Švicarske, urešen sa slikama sv. Leona, Kristofora i Marina od sadre ili žesta (Gyps). Starinski svod biaše iz drva. Liepa je u toj crkvi mramorna krstionica iz 15.

vieka i znamenite su orgulje od glasovitoga graditelja orguljah Petra Nakića.

Pred crkvom stoji porušeni stari dvor biskupah rabskih, a za njim krasni starinski zvonik, sagradjen na četiri ugla i razdieljen na pet razreda. Urešen je sa svih stranah prozračnimi balustradami. Najviša strana sa šiljastim kamenitim krovom i s galeriama popravljena je god. 1650. Kao umotvor spada ovaj zvonik medju najliepše spomenike dalmatinske.

U toj crkvi čuva se medju ostalima dragocienostima, u jednoj srebrom okovanoj i rezarijom urešenoj škatulji, glava sv. Kristofora sa zlatnom krunom, što ju je ugarska kraljica Elisaveta, kći bosanskoga bana Stjepana, ovoj crkvi poklonila. Ista je kruna urešena vrlo dragocienim rubinom, biserom, emailom i sa više dragoga kamenja, kao safirah, hiacintah itd. Pod krunom visi zlatni krstić, što ga je poklonio kralj Vladislav napuljski.

Krasna crkva sv. Ivana krstitelja, sagradjena u romanskom slogu, zapuštjena je žalibože sasvime, prem da bi se malenim troškom popraviti dala. U staro doba bila je ta crkva benediktinska, kasnije franceškanska. Ima tri broda, koje diele sa svake strane osam oblih arkadah. Ove arkade počivaju na tankih i okruglih stupovih s glavicama urešenim liepom vajariom. Okruglu apsis diele od kora šest oblih arkadah, što počivaju na malenih okruglih stupovih. Strop apsisa i kora svodjen je na oblo, a u brodovih je ravan iz drva. Crkveni prozori obli su i lagahno sagradjeni, a crkveni pód biaše sav od mozaika, ali je sada žalibože na mnogih mjestih izvadjen, i sve pjeskom i krečom zasipano, niti se tu mogu viditi grobni spomenici, kojih ima više po podu. Starinski drveni oltari iz 14. i 15. vieka, liepo izrezani i pozlaćeni, razvaljeni su, samo glavni kameniti oltar stoji još. Crkva stoji pod upravom c. kr. ärara (Imp. R. Demanio).

Crkva sv. Andrije od koludricah reda sv. Benedikta sagradjena je u slici basilike. Ima tri broda, što su razdieleni sa deset arkadah, koje počivaju na osam okruglih čitavih i na četiri četverokutnih stupovih. Okrugla apsis razdieljena je od crkvenoga kora velikim drvenim oltarom, što imade krila po primjeru oltarah grčke crkve. Strop srednjega broda ravan je iz drva, pobočni brodovi svodjeni su u novije doba. Ova crkva posuta grobnimi spomenici, ima liepih slikah, medju kojimi je najznamenitija slika snimanja s krsta (Depositio Crucis) na drvu sa SS Augu-

stinom, Ambrozom, Jerolimom, Benediktom, Školastikom i Ivanom krstiteljem. Načinjena je od slavnoga B. Vivarina s podpisom: ***Factum Venetiis per Barthlomæum Vivarinum de Muriano Pinxit 1458.***

Pročelje crkve ima dva liepa okrugla prozora. S desna od vratah stoji starinski četverouglasti zvonik iz 12. vieka s oblimi sa sviuh stranah prozračnimi prozori i balustradami. Na podnožju stoji sliedeći napis gotičkimi pismeni.

ANNO D. MCX
XXI. TRE. ANDREE
EPI & OINANE (Joanne) AB
BATISE. EGO COS
MAS ARCHIDIAC.
FECI CAPANILE. H. (hoc).

U na polu porušenom monastiru koludricah vide se po hodnicih starinski liepi stupovi s rezariom iz 12. stoljetja. Sada služe za podporu nevaljanoga drvenoga krova.

Crkva sv. Justine, u romanskom stilu sagradjena, pripadala je takodjer koludricam sv. Benedikta. Ima samo jedan brod. Oble prozore. Strop ravan iz drva. Zvonik četverouglast.

Izvan grada Raba u Kampori stoji manastir fratarski s crkvom sv. Eufemie, koja je posvećena g. 1216, kako jedan napis sviedoči. Popravljena je god. 1465. Osim drugih liepih spomenikah ima ova crkva starinsku sliku sv. Bernardina, s majkom božjom i sa SS. Ivanom krst., Jerolimom, Klarom, Bonaventurom, Petrom, Franjem, Kristoforom i Antunom padovanskim. Slikana je u 10 razredah na drvu od Antuna i Bartolomea od Murana. Liepi okvir rezan je od Franje Morozina. Od zdola stoji sliedeći podpis gotičkimi pismeni: ***Antonius et Bartholomæus de Murano fratres pinxerunt, et Franciscus Morozenus incisit. 1458.*** U istoj crkvi ima više koralah i psaltirah pisanih na pergameni i urešenih sitnom slikariom. Pred crkvom stoji liepi kameniti grob Man de Budrišićeve, rodom iz Hrvatske, koja je dala sagraditi manastir fratarski. Njezin život napisà Tomko Marnavić na hrvatskom i talijanskom jeziku, koj je tiskan u Rimu godinè 1625 i 1635.

U arkivu podestarie rabske čuvaju se medju ostalimi pismi dva znamenita rukopisa na pergameni. Jedan ima naslov: ***Registrum Literarum Communis Arbi***, pisan godine 1504, i nazvan takodjer ***Libro rosso.*** Drugi sadržaje prepis statutah rabskih, a pokloni ga njeki Nikola Rabljanin knezu rabskomu Gavrilu Kontarenu god. 1571 dne 10. Juna. Obadva rukopisa urešena su sa slikom sv. Kristofora branitelja gradskog. U prvome prepisane su mnoge povelje i listine rabske, medju ostalima: hrvatskoga kralja Kresimira od god. 1071, kralja Zvonimira od god. 1081, kralja Kolomana od 1111 itd. U tom rukopisu nalazi se takodjer, osim jedne male talijanske pjesme, poveća starinska pjesma hrvatska, koja opjeva zgode niekog Ivana Hercića, koj htjede god. 1528 po prevari predati grad Rab Kristoforu Frankopanu. Ja sam dobio jedan prepis ove pjesme.

Zadar i Nin.

U Zadru ostadoh samo tri dana, i sastadoh se tu višekrat s dalmatinskimi književnici Prof. Bercićem, Prof. Ivčevićem, Dr. Kazaliom, Pr. Ljubićem, savjetnikom Petranovićem, kanonikom Santićem, Pr. Stazićem i Sundečićem. Ova vriedna gospoda, zajedno sa njekoliko njih u Dubrovniku i po raznih mjestih dalmatinskih simo tamo raztrešenih, revni su gojitelji narodne književnosti u Dalmaciji, i premda priznavaju kako su daleko ostali u broju za hrvatsko-dalmatinskimi književnici stare dobe, to oni ipak sve to većom ljubavju i marljivostju rade na polju slavenske književnosti, jer su uvjereni, da se liepa ali siromaška njihova domovina jedino ovom književnostju duševno uzdići i razviti može. S toga nemogu propustiti njihove još nepoznate trudove na kratkom ovdje priobćiti. G. Ivan Berčić, od njekog vremena professor toliko znamenite glagoljice i staroslavenske književnosti na zadarskom sjemeništu neumrlog arcibiskupa Zmajevića, sabira revno glagoljske i staro-hrvatske spomenike i sprema za tisak chrestomatiju glagoljsku. G. Prof. Ivčević pripravlja antologiju hrvatsku za dalmatinske gimnazije, i zbirku listovah (pisamah) slavnih Dalmatinah, po njih drugima i od ovih njima pisanih. Ogromni posao, kojemu je jedva dorasao jedan čovjek, jer se za taj posao hoće mnogo vremena, mnogo putovanja i mnogo saobćivanja i dopisivanja s učenima

ljudma svega svieta. — G. Dr. Ante Kazali, urednik Glasnika i talijanskog časnika Osservatore Dalmato, neprestaje baviti se poeziom, za koju ga je višja sila svetom vatrom nadahnula. Osìm njekih većih i manjih pjesamah, kao: Zlatka, Ore, Sirotica od Lopuda, Marunko drugi, Glas iz pustinje itd., prevede on iz Homerove Iliade u naš jezik tri pjevanja; iz Šekspira tri komada: kralja Lira, Julia Cesara i vesele kume vindzorske. Iz Miltonova izgubljena raja šest pjevanja, iz Lord Byrona tri komada, nješto od Moora, Don Karlosa od Šilera, te još njeke podrobnosti iz različitih europejskih jezikah, kojima je potanko vješt. — G. Prof. Sime Ljubić pripravlja za tisak svoju povjestnicu slavenske književnosti u Dalmaciji. — G. savjetnik Petranović svoju obširnu povjestnicu književnosti sviuh narodah. — G. kanonik Santić bavi se postojano jezikoslovjem i pisanjem članakah o poljodjelstvu itd. — Gosp. učitelj Stazić imade, osim svojih gramatikalnih i poučnih spisah, pripravljenu za tisak Katalinićevu povjestnicu Dalmacije na hrvatskom jeziku. — a g. Sundečić, kao ljubimac srbske vile pjevačice, neprestaje umnožavati umiljate svoje poetičke proizvode. Posjetio sam u Zadru i učenoga fra Donata Fabianića, koj za tisak sprema obširnu povjestnicu katoličkih crkvah dalmatinskih, ali žalibože na talijanskom jeziku, na kome je već više važnih djelcah napisao.

Nastojanjem vriednoga otca fra Aloizia Lovrečića, koj za narodni muzeum opet njekoliko važnih starih novacah pokloni, pošlo mi je za rukom u Zadru kupiti najveći možebit dosada poznati glagoljski rukopis, pisan u 16. ili početkom 17. vieka na hartiji na velikome listu sa 1575 stranah. Sadržaje: 1. Tumačenje sv. pisma. 2. Pripovjedanja, učinjena u Rimu velikomu duki od Toskane od redovnika Franciška Capata kanonigo (sic) kavalera sv. duha. 3. Pripovjedì korizmene. 4. Stumačenje sv. Vangelia i svete vire. 5. Govorenje meu redovnici. 6. Verhu vire svete, djelovanja apostolskoga, od sv. Lužaria, od prošćenja itd. 7. Nauk kàršćanski. 8. Od smàrti. 9. Mudrost teologie. 10. Od smàrti Isusovè. 11. Verhu svetoga pisma. 12. Zamen (Examen) od zapovidi božjih s istumačenjem zapovidih i smàrtnih grihov itd. Rukopis ovaj pisan je u hrvatskom podnarečju Otočanah, u selu Poljani kod Zadra, od njekog popa Ivanova, te je bio njegda toliko na glasu, da su glagoljski popovi običavali dolaziti iza sviuh stranah u Poljanu za moći iz tog rukopisa crpiti

svakojake podatke za svoje duhovne potriebe, a najviše za nauk krstjanski i za prodike, ali su morali za porabu rukopisa darovati svakiput po jedan četvert (quartu) pšenice dotičnomu župniku.

S razumnim vlastelinom g e r b s k i m, Danilom, posjetio sam iz Zadra grad N i n, njegdašnju privremenu stolicu kraljevah i narodnih biskupah hrvatskih. Na putu u Nin pogledao sam znamenitu zapuštenu crkvicu S v. N i k o l e kod Zastonja, sagradjenu na uzvišenom humcu u bizantinskom slogu na priliku krsta,. Crkvica ova urešena je bila kubom, te ima na trih stranah okrugle kapele, a sa četvrte, zapadne strane, ima četverokutni uhod s malenima vratma. Svod od kube načinjen je na krst, a rebra počivaju na 4 četverokutnih pilovih. U kapelama i nad uhodom jest okrugli svod. Nad kubom iz vana stoji osmouglasti zvonik na starom okruglom zidu, na kome počivaše prije kuba. U novije doba sagradili su nad vratima još jedan mali prozračni zvonik, poput onieh kakovi se po svem našem Primorju vide. Prozori crkvice sasvim su uzki, iz vana užji a s nutra širji. U sredini crkve stoji okrugli nizki stup, što je po svoj prilici služio za podnožje oltara. Ova znamenita i starinska crkvica mogla bi se popraviti malim troškom, jer su zidovi veoma malo skvareni.

Grad Nin leži kao na otoku, obkoljen morem i barama. U njemu sve je pusto i razvaljeno, nevidi se skoro drugo do ruševinah i podrtinah. Kuće i dvorovi jesu razoreni, crkve su razsute ili zapuštene, ograde gradske leže polopórušene*), uresi na kućah i na crkvah oštetjeni su ili polamljani, kao i napisi rimski, mletački i slavenski. Od kamenah s napisi služe mnogi za stube i za tarac, ili su uzidani s drugiem kamenjem u novije kuće. Svuda se vidi propast boljega stanja, svuda živa tuga. Razoren je biskupov grad sa starom biskupskom stolicom, na kome stolovaše slavni biskupi ninski, uzнešeni za svoj narod i za slavenski jezik crkveni i sveti. Neumrlomu G r g u r u, biskupu ninskomu u 10. stoljetju, koj toliko slavno vodjaše veličanstveni duševni boj za svoju hrvatsku crkvu i za slavenski jezik u njoj, uništili su Mletčani i Turci svaki trag, i neustrašeni taj branitelj najsvetije svetinje naroda svoga neima ni grobnog

*) Ove gradske ograde bile su dvostruke i utvrdjene četverokutnimi tornjevi. Grad je imao u staro doba 50,000 stanovnikah a sada ima jedva 800.

spomenika, a barbarstvo sadašnjega svieta razori i ono malo spomenikah kasnijih biskupah ninskih, što su još prije 20 do 30 godinah u crkvi stojali. Glagoljskomu crkvenomu obredu neima sada u Ninu ni traga. Samo u okolici ninskoj, i to u Zatonju, Vrsih, Poljicah, Ljubaču, Radovinu i Visočanih sačuvali su vriedni štovatelji narodne svetinje glagoljski jezik u službi božjoj.

Njegdašnja stolna, sada župna crkva sv. Anzelma, sagradjena od biskupa Jurja Divnića god. 1528, kako napis sa sjeverne strane svjedoči, popravljena je sasvim u novije doba po novom ukusu, samo kapela gospe od Leporine, sagradjena po istom biskupu, sačuvana je još u staroj slici, te ima svod na krst s grbom Divnićevim, i njegov grobni spomenik s kipom i latinskim napisom, koj govori da je umro dne 9. Kolovoza god. 1530. U istoj crkvi ima više liepih posudah i svetih mošćih. Od ovih su znamenite drvene, tankim srebrom okovane škatulje, u kojih se čuvaju glave sv. Anzelma i sv. Marcelle. Priliče sasvim škatulji stolne crkve rabske, u kojoj se čuva glava sv. Kristofora, samo što ove na zaklopcima imadu znakove od 4 Evangjelistah a na okolo izrezanu lovačku zvierad. Sa strane urešene su škatulje s kipovi svetacah. — Svete mošći od noguh sv. Anzelma čuvaju se u srebrenih čižmah, na kojih stoji sliedeći napis gotičkimi pismeni:

HOS PEDES AD HONOREM DEI ET STI ANSELMI. PRO SALVTE SVA ET SVORVM ANNO D. MCCCVIIII RADOSLAVS VTVSANVS DE SCARDONA CANCELLARIVS DNI PAVLI BANI ET IVPANVS ECCLESIE NONENSIS FECIT FIERI.

Znamenite su takodjer dvie starinske okrugle liepo izradjene zdele od meda, dobro pozlaćene, s njemačkim napisom:

Gott sei mit vns ei....

Najznamenitiji spomenik gradjevine srednjega vieka u Ninu jest crkva sv. Križa, njegda sv. Dominika. Sagradjena je na sliku križa s trima četverokutnima kapelama od sjevera, iztoka i juga. Sa zapada je ulazni dio crkve. Med svakom kapelom namještene su dvie oblice ili oble uložnice, u sriedini od zgora stoji kuba, koja je, kao i sve kapele, urešena liepimi lu-

kovi. Iz nutra su sve kapele oble, te imadu obli svod. U srednjoj kapeli stojaše oltar. Na spodnjoj strani arkitrava od četverouglastih kamenitih vratah, koj je starinskom rezarijom urešen, stoji sliedeći napis:

GODEZLAI IVPPANI NONCINS... OP..MO C...

Nad vratima podigli su kasnije mali prozračni zvonik za zvonove, koj smeta starinskomu slogu crkve. Sada je ova liepa zadužbina Godeslava župana hrvatskog, žaliboże zapustjena, nitko se za nju nebrini, a mjestjani sahranjuju u crkvi sieno i slamu za svoje konje i marvu.

Nedaleko od Nina na polju stoji druga starinska takodjer zapustjena crkvica sv. Vida, sagradjena na nanešenom od čovječjih rukah brdašcu. Kažu njeki, da je tu negda stojao poganski hram boga Svetovida. Blizu crkvice ima više starinskih humkah ili grobovah, nezna se od kojega vremena. Ja sam za istu crkvicu stoprv onda saznao, kad sam se iz Nina u Zadar povratio, te ju s toga žaliboże pogledati nemogoh. Biaše negda na njoj glagoljski napis, kog sada neima. — Na zapustjenoj manastirskoj crkvi sv. Gospe od rožaria, kod ninskoga groblja, nalazi se u kamenu izvajani kip njekog hrvatskog plemića s mačem i preko prsah visećim nožem, te još njeki drugi sasvim izkrhani kip. Ista crkva stojala je čitava još početkom ovoga stoljetja. — U kući gradjana Piazze, na koje mjestu stajaše prije samostan koludricah, vide se razbacane mnoge glavice od crkvenih stupovah, a na kamenitom i zidanom groblju koludricah stoji u najvećom smradu nečisto blago. — U dvorišću gradjana Vida Balovića nalaze se tragovi rimskoga kupališća s podom od mozaika. — U kući pokojnoga Ante Šimetta uzidan je rimski kamen s kipovi triuh ženah. — U kući Nike Stulića služe za stube dva rimska kamena s napisi na polovicu prelomljenimi *), a u zidu uzidani su komadi rimskih stu-

---

*) Na većem i bolje sačuvanom kamenu stoji sliedeći napis:

L. VOLV...
SATVR...
COS. AVGV...
AVGVST...
TITI.
LEG. DIVI. AV.
TI.

povah i liepih glavicah. — U dvorišću kuće Gojićeve nalaze se dva rimska kamena, od kojih veći, bolje sačuvani, ima napis:

VETILLIVS . N
VOLSI PO
TISVS VI . L . . .
. . . . C . . . .

U istoj kući biaše i veliki kameniti kip njeke Rimljanke bez glave, koju je god. 1852 revni iztražitelj starinah g. major Sabljar za narodni zagrebački muzeum kupio i ovamo poslao; tu se i sada čuva. Sve ostale, većom stranom dobro sačuvane starine ninske bile su sakupljene u Zadru od g. Dra. Kažimira Pellegrini-Daniela, koj ih je prije njekoliko godinah prodao njekomu inostrancu, te tako čitava njegova bogata zbirka od 300 komadah plastičkih umotvorah, zajedno s knjižnicom i zbirkom medailah i slikah, odvedena je u tudju zemlju, na najveću žalost dalmatinskieh domoljubah.

U Zadru razvidio sam po drugikrat starinsku zapustjenu crkvu sv. Vida, sagradjenu na krst popút crkve sv. križa u Ninu. Od zgora stoji kuba na 4 debelih četveroúglastih pilovih, a urešena je sa dva obla prozora i liepimi oblimi lukovi (Bögen). S nutra su bile tri kapele s oblim svodom, a u svakom uglu obla uložnica. Još prije 50 godinah čitala se je u toj crkvi služba božja, sada je u njoj stan nečistoga blaga, octa (sirčeta), vina i svakojake ropotarije. U jednom kutu kraj bevande (vino pomješano vodom) leži starinski kameniti kip sv. Vida, a na njemu počiva posuda vinska. Sadašnji gospodar crkve želi ju još više skvariti, budući da ju namjerava za privatnu porabu produžiti i jednu stranu zida porušiti.

Šibenik i Skradin.

U Šibeniku ostao sam 16 danah i radio sam ponajviše u kotarskom arkivu, kojega mi tamošnji Pretur g. de Giovanni najvećom pripravnostju razviditi dozvoli, poslie kako mi g 1854 u njega ni zaviriti nedadoše. Pomoćju g. arkivara Berljuge pregledao sam preko petdeset debelih foliantah šibeničkih starih kva-

dernah t. j. zapisnikah općinskih bilježnikah, počamši od g. 1379. Tu nadjoh mnoge podatke za povjestnicu dalmatinske umjetnosti i za životopise umjetnikah. Medju ostalima našo sam nove podatke o slavnom graditelju šibeničke stolne crkve Jurju Matejeviću, ili sinu Mateja, o kom stoji u trih bilježkah od god. 1442 i 1449, da mu je otac Mateo bio rodom iz Zadra (per mittendo magistro Georgio Lapicide quondam Mathei de Jadra, prothomagistro fabrice Ecclesie St. Jacobi de Sibenico etc.) Tu se spominju i njeke njegove dosad nepoznate radnje i njegova žena Jelisava i sin Pavao, kao i njeki njegovi učenici itd. Od porodice glasovitoga bakrorezara 16. vieka Martina Rote iz Šibenika našo sam jasne dokaze, da se je ona u rodnom svom gradu zvala Kolunić, a da se talijanski prevod ovoga imena stoprv kasnije spominje, i to stoprv onda, kada su Kolunići stupili u bližji savez s Italiom, zašto dolaze u kvadernih 16. vieka zabilježeni često pod imenom Rota alias Kollunich. Našo sam takodjer u Šibeniku mnogo podatakah o slavnom Ivanu Luciu, piscu domaće naše historie, o Natalu Bonifacu poznatom bakrorezaru 16. vieka, o slavnoj porodici Vrančićah, Zavorovićah, te od mnogih do sad nepoznatih umjetnikah, na broju preko 30.

Nastojanjem revnoga domoljuba g. Spire Popovića podje mi za rukom od porodice Kulešićah nabaviti riedke slike staro-ilirskih, hrvatskih, srbskih i bosanskih vladarah, na broju 85, što sam ih narodnome muzeu predao.

U šibeničkom monastiru sv. Lovre našo sam osim hrvatskih rukopisah od fratra Jurine, koje sam već god. 1854 vidio, takodjer druge hrvatske rukopise od Mate Zoričića Šibenčanina, medju njimi život Skenderbega Kastriote, nješto o Jerusolimu i više bogoslovnih pisamah. Tu se čuvaju takodjer važna pisma o bosanskih i dalmatinskih monastirih reda sv. Franje.

Nastojanjem šibeničkog vojničkog zapovjednika i kapetana Grivičića, koj mi je i ovaj put, kao i prie dvie godine, u svemu na ruku išo, posjetio sam iz Šibenika grad Skradin, krčki glasoviti slap ili vodopad i otoke Krapan i Zlarin. Ali osim njekoliko knjigah i za hrvatski jezik znameniti zakon bratovčine sv. Marie zlarinske od god. 1456, pisan na pergameni, što sam ga dobio od zlarinskog župnika Bellamarića, koj se velikom revnostju sakupljivanjem hrvatskih riedkih riečih bavi, nisam ništa znamenitoga za književnost ili za starine našo.

Ovdie nemogu propustiti, osobitom zahvalnostju spomenuti još šibeničkog vlastelina g. D i v n i ć a, koi mi opet svoju bogatu sbirku rukopisah i knjigah prijateljski za književnu svrhu upotriebiti dade.

Poljice.

Dne 8. Listopada došo sam u S p l i e t, ostavši tu samo dva dana, budući da sam naumio odovuda posjetiti bivšu kneževinu P o l j i c u.

Kneževina ova, koja se proteže od potoka Ž r n o v n i c e, jedan sat daleko od Splieta, do rieke C e t i n e, može se smatrati za najnarodniji predjel hrvatski u Dalmaciji. Njezini žitelji su koreniti čisti Hrvati, niti je tu imao ikada drugi koj živalj budi kakav upliv do hrvatskoga. Župnici su svi ljudi narodni i služe se u crkvi glagoljskim obredom i hrvatskim jezikom. Njihove knjige, što ih imadu od starih vremenah, sve su skoro hrvatske. Običaji njihovi jesu posve narodni, život domaći nepokvaren i kriepostan. Staracah od 80 do 90 godinah nalazi se u svakom selu u većom broju, a sva kneževina obkoljena je visokimi golimi stjenami, što joj daje sliku naravske tvrdje. Negda biaše tu i mnogo bogatstva, što su Poljičani većom stranom trgovinom po móru stekli. Nu odkad su ih Francezi u posliednjem francezkom ratu god. 1807 do gola oplienili, nemogu se na novo oporaviti, te živu ponajviše od poljodelstva, koje ovdje radi njihove neutrudive marljivosti podobro cvate.

Ja sam u družtvu mladoga glagoljskog popa Marka Karamana obišo na konju svu skoro kneževinu, te su me svuda župnici i seljaci iskrenom ljubavju i hrvatskim gostoljubjem dočekali i primili. Sabrao sam tu mnogo hrvatskih knjigah i rukopisah, a medju ostalima dobio sam od vriednog starešine i župnika u Zvečanju don I v a n a K r u ž i č e v i ć a vrlo stari prepis p o l j i č k o g z a k o n a, koj je stariji od svih meni dosad poznatih. Kod sela S i t n a, gdje sam kod župnika don G j o r g j e U g r i n a razgledao više starih poljičkih poveljah, čuvanih kod selskoga kapetana, vidio sam na visokih brdih dvie starinske crkve sv. L u k a i sv. K l i m e n t a, obe sagradjene u bizantinskome slogu na krst s oblima kubama. Kod župnoga sela D u-

brave stoji na visokome brdu druga crkva sv. Luke, oko koje leži starinsko groblje s velikimi pločami, a u crkvi nalazi se grob Nikole Ugrinovića, biskupa smederevačkog, koj je umro god. 1577. Na grobu je latinski napis. Nedaleko od tuda pod brdom leži kapelica sv. Arneria, arcibiskupa solinskog, koj bješe na istome mjestu od poganskih stanovnikah kamenovan i mučen. Preko župnog sela Gate i mjesta Skočibuve, gdje kod veoma gostoljubivog župnika don Ante Pivčevića prenoćih, dodjoh u Zvečanje i Ostrovicu, gdje sam od župnika Mate Miličevića i dekana omiškog Ante Lovrića čuo za klasično „bogoslovje pastiersko“ i „zakon crkovni“, koja djela učeni biskup splietski Pavao Kačić Miošić († 1837) na hrvatskom jeziku napisà i u rukopisu ostavi. Ova bogoslovna djela, koja bi od prevelike potriebe bila za naše narodno sveštenstvo, kad bi se tiskom izdala, nalaze se u više prepisah po Dalmaciji, medju ostalima i u kaštelu Vitturu kod tamošnjega župnika. Na drumu iz Zvečanja i Ostrovice u Tugare, pod visokimi brdi, na kojih vrhu stoji crkva sv. Jurja pokrovitelja poljičkog, nalazi se znameniti kršoviti prostor nazvan Gradac, na kome mjestu držali su njegda Poljičani svoja zborišća. Tu bi oni svake godine na dan sv. Jurja izabirali svoga velikoga i maloga kneza, tu bi tvorili zakone, tn bi po starom slavenskom običaju javno vjećali o obćinskih stvarih. Na mjestu ovom nevidi se drugo do niekoliko golemih kamenah neuredno ponamještenih, koji priliče stolicam, ali nisu izradjeni čovječjom rukom, nego blagom naravju. Iznad brda sv. Jurja, odkuda se na daleko i široko vidi sve do Omiša grada i do móra, kao i po većoj strani Poljicah, dodjoh u selo Tugare, gdje sam kod vriednog župnika Luke Vukovića više knjigah i rukopisah našo. Na ovome poljičkom putu posjetio sam takodjer mjesto Stobreč, gdje stojaše rimska naselbina Epetium. Od staroga grada vide se još gradske zidine. U crkvi sv. Lovre i po kućama uzidano je više starih kamenah s rimskimi napisi, koji su u njemačkom časopisu: Anzeige-Blatt für Wissenschaft und Kunst J. 1820. Band XII. priobćeni.

Poslie dvodnevnog neprestanog jašenja vratio sam se u Spliet, odkuda sam odmah drugi dan nastavio moj put s parobrodom preko Hvara i Korčule i pokraj Mlieta i Lagoste u Dubrovnik.

Hvar.

U Hvaru bavio sam se veoma kratko vrieme, i posjetih stolnu crkvu, koja je u formi basilike sagradjena. Iz nutra ima tri broda, koje djeli osam oblih arkadah. Svetilišće je razdjeleno od srednjega broda šiljastim lukom, ima svod na krst, dočim su svodovi od brodovah ravni. Od porušene crkve fratarske stoji još krasni osmouglasti zvonik s prozračnimi oblimi prozori ili balustradami na tri reda, sagradjen poput rabskog zvonika. Na stolnoj crkvi hteo je graditelj podoban zvonik načiniti, ali mu nije pošlo za rukom, jer je mnogo težji i prostiji. Liepa gradska Loggia sagradjena je od slavnoga graditelja San Michaela, ima sedam otvorenih okanah ili lukovah, koji na laganih stupovih počivaju, od zgora vidi se krilati lav sv. Marka. Grad je malen, te ima mnogo starih kućah.

Dubrovnik.

U Dubrovnik došo sam dne 13. Listopada i ostao sam tu čitava tri tjedna. Ovaj grad, ako i nije ono što je bio prije 50 ili 100 godinah, ipak je najznamenitiji za svakoga književnika jugoslavenskog. Još su tu žive sve uspomene velike prošastnosti duševne, još se tu nalaze silni spomenici slavnog života gradjanskog i književnog. Sadašnjemu siromaštvu imutka i pomanjkanju duševne radnje uzroci su nesreće gradjanske i posliedice francezkoga rata, ali još klije tu sieme starih Dubrovčanah, pa netreba drugo nego malo sreće i procvetat će duševno Dubrovnik s nova.

Koliko su moje sile dopustile upotriebio sam skoro svaki hip u Dubrovniku na to, da se koristim bogatim blagom književnim i umotvornim, što se tu nagomilano nalazi. Arkiv okružni i c. k. tribunalskog suda, knjižnice franceškansku, dominikansku i duhovnog sjemeništa, pod upravom Ježuvitah, crkvene blagajne i privatne zbirke posjetio sam i crpio iz njih podatke za historiu gradjansku, književnu i umjetnu, koliko sam samo u toli kratkom vremenu mogao.

Od svih zbirkah dubrovačkih najznamenitija je pismohrana c. k. okružja, u kojoj se nalazi sav skoro arkiv bivše republike

dubrovačke, nakoliko nije u Beč premješten. Ja sam taj znameniti arkiv polazio skoro svaki dan, radeći tu po šest do sedam satih i tako mi podje za rukom, te proučih sav skoro sadržaj njegov, kojega ovdje za porabu naših književnikah priobćujem:

Pobilježiti ću ponajprije kratko sva ona pisma, pod svojimi talijanskimi naslovi, što su važnija za historiu dubrovačku, a zatim ću na póse spomenuti ona, koja su od najveće znamenitosti za povjestnicu jugoslavensku u obće.

Od prvoga reda jesu sljedeća pisma:

I. *Libri che trattano sopra diverse materie:* 1. Specchio di magior Consiglio, in carta pecora del anno 1440, 1500, 1600, 1783. — 2. Un libro in carta pecora sui maritaggi del Ceto Nobile del anno 1400 in poi. — 3. Un libro in carta pecora contenente un compendio di libri degli statuti e di quelli di maggior consiglio. — 4. *Un libro di Privilegij in caratteri Serviani.* — 5. *Copia di privilegij dei Rè di Spagna e di Sicilia.* — 6. Un indice di *Privilegij Pontificij e di diversi Principi.* — 7. Un libro: Ricordanza di minor consiglio del 1608. — 8. Due volumi ligati in pelle riguardanti le magistrature e cariche publiche della Republica, non che una tela dei stemmi di nobiltà. — 9. Un Specchio di nobili del Giacomo Miorinis. 1786. — 10. Un libro in carta pecora in cui sono registrati gli oblighi, crediti e debiti della Comune dell' anno 1449. 1582. — 11. Un libro: Cambj d' uffizj di fuori, del 1545 e 1600. — 12. Un libro di lamenti politici dell' anno 1417, 1441, 1519, 1537, — 13. Processus secreti minoris Consilii, del a. 1547.

II. Libri dell' uffizio delle cinque Ragioni, — di Salinada etc. dell' a. 1419 fino al a. 1808.

III. *Miscellanea.* 1. Istrumenti per i magistrati per procedere a norma degli statuti e Provedimenti. — 2. Un libriciuolo di varj Provedimenti e Terminazioni dell' anno 1667. — 3. Parti de' Pregati concernenti la cassa publica dell' a. 1667—1785. — 4. Provedimenti del Senato della Republica concernenti l' Uffizio di Salinaria. — 5. Un libro sull' ellezione di Capitani di Notte dell' anno 1619. — 6. Un libro di Esami delle Famiglie de' Conti de fuori del 1619 —1645. — 7. Un libro d' Inventari di robe esistenti ne' Palazzi di Conti e Capitani di fuori, dell' anno 1638. — 8. Delle Licenze dei Conti per l' assenza del proprio Ufficio dell' a. 1640. — 9. Lamenti di Giusticeria del a. 1670. — 10. Di Licenze e Precetti, ossiano pene di Giusticieri del 1667. — 11. Miscelanea Ecclesiastica del a. 1746. — 12. Indice delle Reliquie esistenti nel Reliquiario della Cattedrale di Ragusa. — 13. Libro di Commissioni dello stato del 1668. — 14. Vacchetta del Monastero di St. Chiara. — 15. *Libro titulario per la corrispondenza coi Principi.* — 16. Verificazione delle Terre della Commune nello stato, del 1521. — 17. Libro di Salarj delle guardie e Soldati dello Stato del 1614, 1617, 1618. — 18. Varie ordinanze del Conseglio di Pregati, del 1777. — 19. Norme per l' elezione di Magistrati. — 20. Licenze per la mo-

nacazione. — 21. Gabella della Sicurtà. — 22. Capitoli dell' Incorporazione del monastero di S. Maria di Lacroma colla Congregazione di S. Giustina di Padova.

IV. *Libri che trattano sui Legati, morti e Censi imposti sopra Beni stabili.* 1. Sugli obblighi di Legatori del. a. 1444. — 2. Libro de Tesoreria relativo ai legati pii. del. 1497. — 3. Indice di Legati dell' anno 1549—1606. — 4. Monti di Napoli. 1660 etc.

V. *Libri Concernenti i Consolati Nazionali e Forestieri.* 1. Libro di Creazione di Consoli Nazionali. — 2. Parti di Pregati concernenti i Consolati di Levante del. 1751. — 3. Consolati Forestieri in Ragusa del 1757. — 4. Partite accettate dell' uffizio di Consolati di Levante a. 1762—1807. — 5. Partite ributtate dell' uffizio etc. del. 1702—1807. — 6. Conti di Consolati nazionali del 1780 — 7. Corrispondenza coi Consolati nazionali, del 1794—1795.

VI. *Libri ossia Registri delle Scritture Turche.* 1. Due Registri intitolati: Dona Turcarum, scritti in italiano. Del 1566. — 2. Un Inventario delle Scritture Turche dell' Anno 1724. — 3. Lettere in *Illirico* del 1729., 1745., 1755., 1780. colle Copie italiane. — 4. Un Libro di Traduzioni, di Capitulazioni e Fermani turchi in italiano di Varj Sultani. — 5. Registro di Comandanti imperiali, hatiscerifi e Capitulazioni, in italiano del 1784—1785. — 6. Un Libro maxenie, col Indice, del 1785. — 7. Indice delle Bujurulti del Passa di Bossina. — 8. Indice degli Orzi. — 9. Traduzioni di lettere Turche.

VII. *Libri dell' Uffizio della Grecia.* 1. Un Giornaletto dell' Anno 1622. — 2. Bastardello del 1635—1800. — 3. Scandaglio di grani del 1595. — 4. Strapazzo del 1637. — 5. Copia Lettere del 1686—1717. — 6. Parti di Pregati relative agli ogetti di Grecia del 1687—1774, coi Registri dell' Anno 1622—1670.

VIII. *Lettere e Commissioni di Levante,* cioè Lettere registrate, scritte agli Agenti, Consoli ed Incaricati d' Affari dell' Anno 1361, fino al A. 1802.

IX. *Lettere e Commissioni di Ponente* (come sopra) dell' Anno 1566. fino al 1802.

X. *Lettere e Relazioni di diversi nobili e varj sogetti illustri da Roma, Vienna, Madrid, Napoli, Venezia* etc. Dall' Anno 1605—1699.

XI. *Minute di Lettere per Levante e Ponente* dall' Anno 1656. fino al A. 1788.

XII. *Libri diversi.* 1. Dell' Amministrazione dei Procuratori di S. Maria Maggiore del A. 1599. in poi. — 2. Dell' Amministrazione degli uffiziali Sopra le lane del 1568 in poi. — 3. Dell' Amministrazione dei Tesorieri. — 4. Repertorio di Privilegj e di Bolle e Brevi Pontificj. — 5. Copia di Privilegj accordati da. S. M. Cattolica in suoi Regni. — 6. Libri dell' Uffizio di Navigazione, coi Nomi di Commandanti di Navi. — 7. Matricole delle Confraternità *a*) dell' Immacolata Concezzione, *b*) di S. Anna, *c*) di S. Grigorio, *d*) di S. Michaele in Gravosa, *e*) di S. Maria dell' Isola di Mezzo, *f*) di S. Michaele di gornje marzine in Canali, *g*) di S. Giovanni di Valdassi. — 8. Libro della Fa-

brica della chiesa del Duomo di Ragusa. — 9. Contratti dall' Anno 1377. — 10. Testamenti dall' Anno 1363—1807. — 11. Lettere dei Principi e primi Ministri etc.

XIII. *Libri Varij* e (?) Pregajo Senato. — 2. Consilii Rogatorum dall' Anno 1418 fino al 1802. — 3. Maggior Consiglio dall' A. 1419 al 1806. — 4. Minor Consiglio dall' 1415 al 1805. Con Indice. — 5. Liber Reformationis Consilii Rogatorum dall' Anno 1306 al 1802. — 6. Praecepta Rectoris etc.

Za povjestnicu jugoslavensku u obće najvažnija su pisma sliedeća:

I.

Povelje i listine izvorne pisane jezikom latinskim i slavenskim razredjene u više svezakah, zajedno s pismi velikoga vieća dubrovačkoga.

Ove povelje i listine počimlju sa stoljećem jedanaestim, te idu sve do 17. i 18. vieka.

Najstarija je povelja: 1. od godine 1023, kojom Vital (Živko) dubrovački arcibiskup (bez plašća) i knez Lamprid, sa svom plemenitom obćinom, darovà otok Lokrum redovnikom sv. Benedikta. Za ovom poveljom ide 2. listina Ljutovita ili Ljutovića (Latovitti) protospatara i stratiga srbskog i zahumskog, kojom darovà redu sv. Benedikta crkvu sv. Pankraca i selo Babinopolje na otoku Mlietu, oko godine 1030—1044. — 3. Od Hranka velikog župana zahumskog, koi istu listinu potvrdi oko godine 1044. — 4. Bulla pape Paskvala, kojom ovaj godine 1102 darovà arcibiskupski plašć dubrovačkomu biskupu (antistiti) Dominku, stavivši pod njegovu crkvenu vlast županstvo zahumsko (Regnum Zachulmiae) i srbsko (Regnum Servilie) i trebinjsko (Regnum Tribuniae) itd. Sliedi zatim: 5. povelja *Deše župana* (*Dux*) *dukljanskog i zahumskog*, kojom ovaj godine 1151 darovà otok Mliet redovnikom svetoga Benedikta od brda Gargana u Pulji. — 6. Od istoga *Deše* velikog župana zahumskog (Magnus Comes terre Zachulmie), kojom potvrdi monastiru lokrumskomu crkvu sv. Pankraca na Mlietu sa zemljama u Babinompolju. — 7 i 8. Listine banovah *Slavogosta i Barića* (oko 1152—1160), koji takodjer potvrdiše gorespomenuto darovanje Babinogpolja. — 9. Osuda arcibiskupa dubrovačkog *Bernardina* od godine 1195 radi niekih popovskih pravdah, što su se porodile prilikom posvećivanja *bosanskog* biskupa. — 10. Zakletva viernosti biskupa *Ivana od Dvivasta* od godine 1199 itd.

Od 13, 14. i 15. vieka sliede: 1. Listina *Stjepana* (Nemanjića), *velikog župana srbskog*, kojom učini za se i za svoje sinove viečno prijateljstvo s dubrovačkim knezom Ivanom Dandulom i sa svom obćinom dubrovačkom, oko godine 1214. — 2. Zabrana dubrovačke obćine da njihovi trgovci nesmiedu s trgovinom u *Bosnu*, dok se nevrate od onuda njihovi poslanici. Od godine 1237. — 3. Obćina dubrovačka učini prijateljstvo s *Omišani*, u prisutstvu Ra-

domira, poklisara srbskoga kralja *Vladislava*, godine 1239. — 4. *Marko*, biskup od Dulčinja, sa svojimi kanonici i sa županom i plemići od Dulčinja, pristaje uz one uvjete prijateljstva, koje s obćinom dubrovačkom učini *Juraj, knez dukljanski* (princeps diocliae), sin župana *Vlkana* (Salva tamen pace domini *Regis Serviae*). Od godine 1242 dne 9. Aprila. — 5. Poslanici dubrovački svjedoče vrhu jedne osude, što učini *srbski kralj Vladislav* u poslu njeke tužbe Pavla Leonova, župana leškog (Comitis Alesii), od godine 1252 dne 13 marta. — 6. *Grdoman Šumetić*, poslanik srbskoga *kralja Uroša*, svjedoči, kako je od obćine dubrovačke primio za rečenoga kralja 1200 perperah. Godine 1252 dne 14. septembra. Dole je pečat srbski, na kojem stoji urezano: ГРДОМАNN. — 6. Obćina dubrovačka čini naredbu, da svaki Dubrovčanin ima platiti pol dinara od svakoga vedra onoga vina što je zadnje godine dobio, u ime kupljenoga mira (pro reparatione pacis) s kraljem *Urošem*. Godine 1254. — 8. *Dešen*, župan kotorski, sa svojom obćinom, čini na zapovjed *Uroša kralja* (Domini Urosii invictissimi Regis) mir s obćinom dubrovačkom. Godine 1257. — 9. Poslanici srbskoga kralja *Stjepana Uroša* primaju od obćine dubrovačke one stvari, što bješe tamo dao u postavu pokojni župan *Deša, sin kralja Vladislava* i njegova mati *Beloslava*, od godine 1281. — 10. Papa Ivan XXII. potvrdjuje monastiru benediktinskomu na otoku Mlietu sva ona mjesta, što mu darovà pokojni *Uroš II.* kralj srbski u svojoj povelji sa zlatnom pečatju. Godine 1324. — 11. *Stjepan ban Bosne*, Sole i Usore i gospodar humske zemlje, daruje Dubrovčanom cieli rat *Stonski s Prevlakom*, te kaže, da je vrhu toga darovanja dva pisma načinio, u latinskom i slavenskom (slavonisco) jeziku. Godine 1333. — 12. *Dimitria kardinal SS.* 4 okrunjenih potvrdjuje po svom pisaru Petru Svetoivanskom, popu zagrebačkom, listine francezkoga kralja Karola, poradi dvajuh Francezah uhvatjenih i zatvorenih od Dubrovčanah. Pisano u *Požegi* od istoga kardinala dne 23. Jula 1385. — 13. *Stefan despot* srbski preporuča u svojoj bolesti Dubrovčanom svoju ženu *Angjelinu* i svoju dječicu *Gjuru* i *Marjenovna*. Dne 1. Oktobra 1477 (?). Ova je listina pisana na *srbskom jeziku*. — 14. *Vladislav herveg sv. Save* priznaje, da je primio od Dubrovčanah sav dohodak od Konavlja, što njega teza. Godine 1478. — 15. *Vladkov herceg sv. Save* priznaje to isto, iste godine. Obadvoje na srbskom jeziku.

Sliedi više listinah od raznih knezovah i vojvodah srbskih i bosanskih na srbskom jeziku sa sadržajem od manje važnosti.

II.

Velika knjiga s prepisi risovuljah, poveljah i listinah od carevah, kraljevah, knezovah i vojvodah srbskih, bosanskih i turskih, u slavenskom jeziku, prepisanih u 15. vieku na pergameni.

U toj knjizi nalaze se ne samo one risovulje, povelje i listine, što su godine 1840 pod imenom Srbski spomenici u

Beogradu tiskani, i kojih matice nalaze se većom stranom u carskom dvornom arkivu u Beču, nego i mnoge druge, od kojih su matice sasvim izgubljene, te se radi toga ovaj prepis zadosta cieniti nemože. Ja ću ovdje samo one spomenuti, što sam ih za sebe prepisao ili naznačio. Ova jesu sliedeće:

1. Povelja *Stjepana bana bosanskoga*, kojom potvrdjuje stari zakon medju Bosnom i Dubrovnikom godine 1332 dne 23. oktovra.

2. Povelja *Stefana kralja vsih srbskieh zemalj i pomorskieh*, kojom, priznavajući: kako su mu dubrovčani u prvo njegovo prišastvije na kraljevstvo darovali 8000 perperah i ine mnoge potriebe bezčislene, potvrdjuje njima rat *stonski* sa sviemi medjami. Godine 1333 dne 22. Jan.

3. *Stjepan ban bosni i usori i soli* i gospodin humskoj zemlji potvrdjuje dubrovčanom vas Rat Stonski i Prevlaku i otoke koi su okolo Rata. Godine 1333 dne 15. Febrara.

4. *Car Stjepan Dušan* podaje Dubrovčanom slobodu, da hodaju s trgom po njegovoj zemlji i da kraljev dohodak bez zabave davaju. Ako li ljube iti u inu zemlju s trgom, dozvoljava im, da idu slobodno po zemlji carskoj i kraljevskoj bez zavade, samo oružja da nenose ni u grad, ni u *Basarovinu zemlju*, ni na *Ugre*, ni u *Bosnu*, ni u *Grke*, ni inamo u tudju zemlju, jedino u zemlju njegova carstva i kraljestva. Dne 20. veljače 1348.

5. *Car Stefan* (*Dušan*) Srblem, Grkom, Bosni, Arbanii i zapadnoj strani s caricom *Jelenom* i sa sinom *kraljem Urošem*, sazidav u Jerusolimu hram ss. Arhistratigah Mihalja i Gavrila, odredjuje za uzdržavanje istoga hrama pet sto perperah bnetačkih od dohodka dubrovačkoga. *U Melnici u gercijeh na romanju* dne 8. Marta 1350.

6. *Srbski knez Lazar* potvrdjuje Dubrovčanom zakon cara Dušana. U *Kruševcu* dne 9. Januara 1365.

7. *Stefan Dabiša* kralj bosanski potvrdjuje Dubrovčanom uviete i zakone i slobodščine, koje su imali od roditeljah i praroditeljah njegovih, gospode srbske, raške i bosanske. Dne 16. Julia 1392.

8. *Stjepan Dabiša* kralj bosanski potvrdjuje Dubrovčanom sve uviete, zakone i slobodštine, koje su imali od praroditeljah njegovih, osobito pako povelju kralja Tvrdka I. od godine 1378 dne 2. Aprila, i ine povelje ovoga kralja. Pisano u čestitoj vojsci u dóneh krajeh u *Lišcu* g. 1392 dne 17. Jula.

9. *Jelena* kraljica bosanska žena Dabiše kralja daje povelju i zapis dubrovčanom, da neplaćaju nijednu carinu na Stonu i na Slanom kako i odprije plaćali nisu. U *Sutesci* dne 16. Maja 1397.

10. *Ostoja* kralj bosanski obećaje dubrovčanom platiti ono, što im ostà dužan kralj Tvrdko. Pisano na *Dumni* dne 20. Novembra 1398.

11. Isti kralj *Ostoja* potvrdjuje dubrovčanom zemlju od Kurila do Stona. Pisano na *Uzori* na slavnoj vojsci u *Liešnici* na 15. dana Januara 1399.

12. Isti kralj *Ostoja* potvrdjuje Dubrovčanôm povelju Tvrdka kralja od godine 1378, kojom bješe dozvoljeno Dubrovčanom platiti svoj dohodak od 2000 perper dinarah svake godine na Dmitrov dan. Pisano u *Sutisci* dne 5. Febrara 1399.

13. Slobodna obćina dubrovačka potvrdjuje bosanskomu kralju *Ostoji* sve uviete i zakone, koje je imala s prvom gospodom, praroditelji njegovimi i učini ga, na iskanje njegovo, vlastelinom svojim i svojega vieća. U Dubrovniku dne 21. Februara 1399.

14. Ista obćina dubrovačka učini za svog vlastelina i viečnika *vojevodu Hrvoju Vukcića*, dne 25. Februara 1399.

15. Obćina dubrovačka darovà *knezu Vukcu* i vojevodi *Sandalju* bratu mu, jednu palaču u Dubrovniku načinivši ih viečnielm od velikog vieća. Dne 3. Jula 1405.

16. Obćina dubrovačka darovà bosanskomu kralju *Tvrdku II. Tvrdkoviču* vlastelinstvo dubrovačko i kraljevsku palaču, koja je prvo bila kralja *Ostoje*, zarativši se s ovim. Dne 17. Sept. 1405.

17. *Ostoja* kralj bosanski oprašta Dubrovčane od cariné kod Popova. Pisano u *Bišcu* 1408.

18. Isti kralj *Ostoja*, poslavsi svoje poslanike u Dubrovnik, učini poslie rata novo prijateljstvo s Dubrovčani, koji mu vratiše vlastelinstvo i palaču kraljevsku. Dne 31. Decembra 1410.

19. *Kralj bosanski Stjepan* sin *Ostoje*, sa svojom materom *Kujavom*, daruje Dubrovčanom župu konavosku i grad Sokol, zašto mu obećaše Dubrovčani plaćati na godinu 5000 perper dinarah dubrovačkih. Dne 8. Februara 1420.

20. Kralj bosanski *Tvrdko II.* sviedoči Dubrovčanom, kako su se u njegovom gradu *Bobovcu* zakleli vojevoda *Radosav* sa svojom gospodjom *Tododjom* i knezom *Ivanišem Pavlovićem*, radi njeke postave, što je bio Radosav postavio u Dubrovniku. U miesecu Avgustu 1439.

21. *Veliki sultan Amir Murat beg* zaklinje se Dubrovčanom, da im neće činiti nikakove štete u Dubrovniku ili zemljam ili vladanju ili trgovcem ili ljudem ili imanju ih, i podaje im milost, da trgovci njihovi s trzi i s imanjem mogu hodati po moru i po suhu bez nijedne zabrane *po Natoliji i po Romaniji, po Bugarskoj i po Vlaškoj zemlji, po Srbleh, po Arbanaseh, po Bosne* i po inih miestih, zemljah i gradovih, itd. Godine 1442.

Sliede još mnogi ini listovi i povelje od kasnijih godinah i od raznieh knezovah, koje prepisao nisam.

III.

Lettere e Commissioni di Levante, t j. pisma i nalozi dubrovačkoga vieća poslanikom od Levante ili iztoka, kao i pisma ovieh i kraljevah, banovah, vojevodah i knezovah srbskih, bosanskih, hrvatskih, turskih, ugarskih itd.

Od ovieh pisamah ima sto i osam debelih knjigah u foliu, te su većom stranom pisana talijanski i latinski, počam od godine 1359 do 1802.

Radi kratkoće vremena pregledao sam samo njekoliko od najstarijih knjigah, te pobilježio ono, što je važnije za historiu 15. vieka. Stoprv jedan dan prije moga odlazka iz Dubrovnika našo sam, medju množinom rečenieh knjigah, slučajno još jednu knjigu, u kojoj se nalaze listovi, poslanice, nalozi itd. obćine dubrovačke s listovi njekih drugih licah, pisani u slavenskom jeziku, ćirilskimi pismeni.

Ovi slavenski listovi počimlju s godinom 1395, te idu do god. 1423. Ja ću ovdje na kratko pobilježiti njekoliko njih, te naznačiti komu i kada su pisani, budući da nisam imao vremena prepisati ih potanko. Umolio sam ipak prie mog odlazka dubrovačke moje prijatelje i mnogozaslužne književnike kneza Orsata Počića i Dra. Ivana Kaznačića, da oni započeti posao nastave, i ove za njihovu domaću povjestnicu toliko važne listove što prije razvide, i na korist jugoslavenskoga knjiženstva upotriebe.

Počimlju ovi listovi: 1 s poslanicom obćine dubrovačke „hristoljubivoj gospodji *Kseniji*“ (od Zete) dne 2. Maja 1395. U tom listu govore Dubrovčani o carini, što se od njih nepravo traži, o njekom Konstandinu i o gradu Skadru. (Tri lista po redu). Sliede zatim: — 2. „Počtenoj i vsečestnoj kaludjerici *Evgenii* i knezu *Stefanu*.“ Dne 7. Dekembra 1395. — 3 *Županu Nikoli*, poradi postave u Dubrovniku, dne 7. Dec. 1395. — 4. Gospodji *Jeleni*, po milosti božjoj kraljici Srbljem, Bosni i Primorju, dne 27. Dekembra 1396. — 5. Kadiji *Uglakoviću*, dne 28. Marta 1396. — 6. *Grguru Stracimiroviću*. dne 7 Aprila 1396. — 7. Knezu *Bogdanu*, dne 10. Aprila 1396. — 8—13. Knezom *Gjurgju* (dvoja pisma), *Stefanu* (dvoja pisma) i kir *Evgenii* od god. 1396 i 1397. — 14. *Nikoli Zoiću* i 15. Voevodi *Sandalju* god 1397. — 16. Gospodji *Jeleni* kraljici 1397. — 17. i 18. *Sandalju* i *Jeleni* god 1398. — 19—23. Kir *Evgeniji* (dvoja pisma), županu *Radosavu*, voevodi *Pašantu* i knezu *Vlkiču* od god 1398. — 24. Kralju *Ostoji* od god. 1398. — 25—30. Kir *Evgenii*. (četvera pisma), voevodi *Radiću* i gospodji *Grubi* po milosti božjoj kraljici bosanskoj, od g. 1399

dne 18. Marta. — 31—51. Sliede nadalje pisma od god. 1399: Vocvodi *Radiću* (četvero) voevodi *Pašanti* (troja), plemićem trebinjskim i konavaljskim, gospodji *Vladi*, knezom *Gjurgju* i *Vlkiću*, velikomu voevodi *Sandalju*, velikomu voevodi *Sarkanu* (sic), gospodji *Jeleni*, kralju *Stjepanu Ostoji*, dne 10. Augusta, gospodji *Vitači*, županu *Ognjenu*, *Stepanu Ostoji* kralju, dne 28. Oktobra, Kefaliji *Ferizu*, vojevodi *Sarši*.

Od petnaestoga vieka počimlje pismo: 52. slavnomu i velemožnomu velikomu voevodi *Hrvoji*. Ovomu javlja obćina dubrovačka: da je primila knjige što im pisà, i druge koje im poslà, žaluju Dubrovčani, što se tuži kralj *Ostoja* na njih, jere su na *D'rdeh* ustavljali poslanike *turačke* i nedali im prieko mora poći. Kažu, da to nije učinjeno s njihovim znanjem, jer ima po svemu svietu ljudih mudrih i nemudrih, pa ovi učiniše to bez njihove vjesti, jer nežele ulaziti medju kralja bosanskoga i ugarskoga i Turke, što bi mogli učiniti. Pišu, da će zapovjediti, da ti njihovi ljudi to drugović nesmeju učiniti. Mole ga, kako svog srčanog prijatelja, u kom je svako njihovo upovanje, da ovo, što mu pišu, primi za stanovito. Javljaju mu napokon, da je tude prošao kroz grad Dmitar Kraljević, o čemu pišu i knèzu Mihoču, da to reče kralju bosanskomu itd. Dne 8. Aprila 1400.

Sliede 53—60. nadalje pisma od god. 1400. *Evgeniji*, knezu *Stefanu*, protovistjaru dom *Jovanu*, bosanskomu kralju *Ostoji*, dne 2. Septemb. Vojevodi *Hrvoji*, knezu *Gjurgju* (dvoja), knezu *Pavlu* i vojevodi *Radiću*.

Od 60—69, godine 1401, kralju *Ostoji*, dne 5. Septembra. Vojevodi *Radiću*(5), kir *Evgeniji* i velikomu vojevodi *Hrvoji*. Razumjevši Dubrovčani, od ovoga: kako knez *Markul* prieko svoje volje i kralja ugarskoga primi *Olmiš* i uljeze sám svojom glavom u njega, zašto ih Hrvoja zaprosi za pomoć po móru; nu oni mu odgovoriše, da je on sám i kralj mu dosta moćan, da takovomu *človječiću* odolje, i da mu se osvete, a njih u to neka neuklada. Dne 3. Oktobra 1401.

Od 69—79. sliede pisma od gód. 1402. Voevodi *Radiću*, knezu *Greguru*, knezu *Gjurgju*, kir *Evgeniji*, voevodi *Sandalu*, kralju *Ostoji*, knezu *Stefanu*, gospodji *Mariji* i nje djetci, *Balabanu*, velikomu voevodi *Hrvoji* itd.

Dosadno bi bilo ovdje spominjati nadalje potanko sva ona imena kraljevah (već gore spomenutih) bosanskih, despotah srbskih i raznih voevodah, županah i knezovah, kojim su sljedeći listovi na broju oko 300, sve do godine 1423 pisani. Samo ću još spomenuti, da su tu najvažniji onì listovi, što su pisani kraljem Stepanu Ostoji i Tvrdku Tvrdkoviću, te velikim voevodam hercegu Hrvoji Vukciću, Sandalu i Radiću; budući da ovi listovi veoma razjasnjuju ne samo historiju bosansku, srbsku, dalmatinsku i u obće jugoslavensku, nego takodjer ugarsku, te govore baš o onoj dobi, kad je pod kraljem Sigìsmundom u Ugarskoj i u sjedinjenih pokrajinah vladao najveći

nered i metež, pa je s toga i povjestnica, što ju imamo napisanu od onog vremena, veoma tamna.

Koliko su napokon gorespomenute „*Lettere di Levante*" pa zatiem „*Lettere di Ponente*" od god. 1566—1802 (od kojih posliednjih ima na broju ukupno 135 debelih foliantah) važne za povjestnicu nesamo jugoslavensku nego svih državah europejskih, a stranom i aziatskih, može si samo onaj predstaviti, koj znade, u kakovom tiesnom savezu stojahu stari Dubrovčani sa čitavim skoro svietom po svojoj obširnoj trgovini, po svojih konzulatih i po svome mudrome vladanju.

Arkiv c. k. tribunalskoga suda veoma je znamenit poradi zbirke starih oporukah dubrovačkih od 15. vieka do najnovijih vremenah.

Od ovieh oporukah najznamenitije su sliedeće: 1. Gospodje Elene kćeri kneza Lazara a žene bosanskog v. vojvode Sandalja, u slavenskom jeziku, od godine 1443 dne 5. Aprila — 2. Velikog hercega Stefana Kosače od 20. Maja 1466, u slavenskom jeziku s prevodom latinskim — 3. Oporuka Mate Gromića, slikara, od god. 1454. — 4. Vukca Rajanovića, slikara, od god. 1473. — 5. Paskvala Michaelisa, slavnog dubrovačkog graditelja, od god. 1516. — 6. Petra Radonjića, slikara, od god. 1520. — 7. Popa Ivana Božidarovića, slikara, od god. 1521. — 8. Nikole Nalješkovića, pjesnika, od god. 1581. — Made, žene slavnog pjesnika Dinka Ranjine, od god. 1593. — 10. Meštra Bernardina Rikarda, slikara, od god. 1604. – 11. Meštra Adriana Bernardina, slikara, od god. 1625. — 12. Ivana Franje Gundulića, generala cara austrijskog, od g. 1723. — 13. Bartola Bettere, pjesnika, öd g. 1711. — 14. Petra Mateića, slikara, od god. 1726. — 15. Ilije Katicića, vajara, od god. 1728. — 16. Antuna Gledjevića, pjesnika, itd. — Od neumrlog našeg pjesnika Ivana Gundulića nisam žalibože mogao naći oporuke, te se tako ni nezna, da li je u Dubrovniku umro.

Od knjižnicah dubrovačkih najznamenitija je knjižnica otacah reda sv. Franje, koju u novije doba znatno obogati književna zbirka fratra Inocenca Čulića gluhog. Tu ima hrvatskih, latinskih i talijanskih rukopisah od većeg djela dubrovačkih pjesnikah, ima više ljetopisah i povjestničkih djelah o Dubrovniku i

drugih gradovih dalmatinskih u talijanskom i latinskom jeziku, ima riedkih izdanjah dubrovačkih knjigah itd. Ja sam tu mnogih stvarih prepisao, koje ću s vremenom tiskom priobćiti, kao što i čitav katalog rukopisah.

U knjižnici dominikanah, koja je u novije doba veliku štetu pretrpila, nalazi se riedki rukopisni autograph Serafina Červe ili Črevića pod naslovom: Bibliotheca Ragusina, in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur. Ragusii 1741 *). Od istoga spisatelja nalaze se tu još tri rukopisa: 1. Monumenta Congregationis sancti Dominici de Ragusa ord. Fratrum Praedicatorum. Ab anno 1225 usque 1728. u pet knjigah u 4ini. — 2. Iconotheca Illustrium Fratrum Congragationis Ragusanae Ord. Praed. A. 1728. — 3. De rebus gestis Beatae Osannae a Catharo Virginis Ordinis Praedicatorum Commentarius ignoti authoris, ex vulgari italica in linguam latinam translatus et notis illustratus a fratre Seraphino Maria Cerva Ragusino Ord. Praed. A. 1736. u foliu p. 83. — Od Stjepana Rose nalazi se tu u rukopisu na hrvatskom jeziku Novi uvjet gospodina našega Jesusa Krista uopćenoga glašenja. Pisan g. 1750 na malom listu, pag. 746. Konac fali, jer dopire samo do knjige sv. Pavla poglavja IV. Rosa bješe ovo djelo posvetio papi Benediktu XIV. i govori u svome latinskom predgovoru o starih hrvatskih prevodih Evangjeliah, spominjući kao najstarije prevoditelje njekog Benedikta Borovea i fra Ivana Bandulovića.

Osim ovieh rukopisah ima ista knjižnica mnogo starih na pergameni pisanih ascetičkih i bogoslovnih djelah u latinskom jeziku i više riedkih Incunabulah.

U knjižnici duhovnoga sjemeništa ima malo rukopisah, medju znamenitije spadaju: 1. Lettere di Francesco Gondola (otca Ivana Gundulića) scritte alla Republica di Ragusi sopra la sua negotiatione con la santità di nostro Signore Papa Pio IV. Na velikom foliu l. 180. — 2. La vita del glorioso santo Hieronimo Doctore Excellentissimo. Scripsit Marcus q. Petri Antonii de Cribellariis ciuis Vincentiae. Venetiis 1480. Na pergameni u foliu l. 99. — 3 Petra Kanavelića Vieran pastier, tragedia od Gverina. — 4. Lukrecie Bogašinovićeve: Posluh Abrama Patriarke. God. 1763. — 5. Prevodi Molierovih komediah, od Bruerevića?

*) Jedan dobar prepis ima i fratarska knjižnica.

Od privatnih zbirkah znamenita je zbirka rukopisah dubrovačkih pjesnikah kod knjigara Martekina. Tu ima medju ostalimi: 1. Nikola Jere Dimitrića: Pjesni razlike. Pjesni Davidove. Pričice iz sv. Pisma i Filozofa. Sedam psalmah pokornieh i različite poslanice. — 2. Mavra Vetranića Čavčića: Spjevanja bogoljubna. Nadkladak. Epigrammi. Susana.*) — 3. Paše Primića Latinića: Euridice, tragikomedia (štampana u Mletcih 1617). Pjesan o oputjenju rieči viečne i o porodu djeviškome. Istumačenja duhovna u pjesnih. Pjesni špotne. — 4. Oracia Mažibradića: Pjesni razlike sa životom pjesnika. 5. Dinka Ranjine: Pjesni ljuvene. — 6. Vice Soltanovića: Sofronija, prikazanje. — 7. Gjone Palmotića: Kolumbo, pjesan. Pavlimir. Captislava. Alcina. Ipsipile. — 8. Franatice Sorkočevića: Merope, tragedia od Maffea. Psike, tragedia Moliera. — 9. Ane Boskovićeve: Tumačenje za uzvišenje sv. križa. — 10. Gjorgje Ferića: Pjesni razlike u dva djela itd.

Riedka je takodjer zbirka od rukopisah i starih dubrovačkih knjigah g. Marinovića, gg. poznatih narodnih spisateljah kneza Orsata Počića i Ivana Kaznačića, te kanonika Arbanasa.

Od spomenikah gradjevine znamenit je u Dubrovniku dvor bivšega kneza republike i vieća, zatiem Dogana u gotičko-arabskom slogu, stolna crkva sv. Vlahe i samostani dominikanski i franceškanski sa svojimi crkvami.

Kneževski dvor sagradjen je u talijanskom slogu i urešen liepimi stupovi, na kojih počiva prednja strana zgrade ili portico (triem) a iz nutra u dvorišću hodnici od dvora. Glavice urešene su liepom rezarijom i umno izmišljenimi simboli. Ovaj dvor pogorio je u 15. vieku dvakrat, naime god. 1435 i 1463. Poslie prvog požara dalo je vieće dubrovačko graditi novi dvor po napuljskom graditelju Onofriu Jordanu od Lukane, koj sadašnju dolnju stranu dvora sa stupovi i liepimi kipovi, (Eskulap, Sud Salamonov itd.) uresi. **) Poslie drugog strašnog

*) U knjižnici fratarskoj nalaze se u rukopisu sva djela Vetranića.

**) Filippus de Diversis msc. S toga se vidi, kako su oni Dubrovčani griešili, koji htjedoše, da su oni stupovi s kipovi iz starog Epidaura amo donešeni. A Wilkinson i Kohl htjeli su dokazati, da kip nepredstavlja Eskulapa, nego nekakvog alhimistu itd.

požara sagradi gornju popaljenu stranu dvora meštar Juraj Matejević iz Šibenika, kojega je vieće Rogatorum dne 2. Novembra 1464 po drugikrat uzelo u svoju službu kao graditelja palače ili dvora, poslie kako je za njeko vrieme bilo povjereno risanje Michelo ziu, a nastojničtvo nad graditelji Marinu od Rugie.*)

Sadašnja stolna crkva sv. Vlahe, na koje mjestu stojaše od god. 971 mala crkvica, sagradjena je od temelja godine 1348 u slici talijanske basilike. Prilikom nesretne trešnje god. 1667 razorena je čitava gornja strana crkve, ali je godine 1707 opet ponovljena i povećana po graditelju Marinu Gropellu Mletčaninu.

U monastiru dominikanskom krasan je dolnji hodnik sa svojimi arkadami i galeriami. Čini se, da je i hodnik u monastiru franceškanskom poput onoga sagradjen. Isti monastir zajedno s crkvom sagradjen je još u 13. stoljetju, ali u kasnije doba popravljene su višekrat obe zgrade. Zvonik crkveni iz tesanoga kamena sagradjen je god. 1424 od graditelja fra Stjepana Dubrovčana, a liepu sakristanu u gotičkom slogu sagradi dubrovački graditelj Paskval Mihaljev god. 1485 zajedno sa susjednom kulom kod gradske lúke.

U crkvi sv. Dominika čuva se medju sv. moćmi starinski patriarkalni dvokrst od čistoga srebra, kog je dao u 14. stoljetju oko god. 1310 načiniti srbski kralj Uroš, sin velikoga Uroša a otac cara Dušana, i Gregur drugi episkop raški, s pomoćju njeke udovice, koja je dve cete **) na pomoć dala.

Ovaj krst, u kome su ukovane sv. moći drva Isusovog, čuvao se je do godine 1618 u gružkom samostanu dominikanah, u kom samostanu bješe godine 1548 i popravljen. Rečene god. 1618 prenesli su ga dominikani, radi veće sigurnosti, u dubrovački samostan, nu običavali bi ga sve do godine 1812 svake godine na praznik sv. križa nositi u Gruž, izlagajući ga radi obće pobožnosti u crkvi. God. 1697 ukrao je tom prilikom nieki gružki

*) Liber Partium Rogatorum Ragus. 1463—1466. U dubrovačkom okružnom arkivu. Zatim Serafin Razzi i kronike dubrovačke.

**) Neznam, šta znači tá rieč „cete“, ako niesu novci, jer u Sisku zovu još danas „cete“ stare novce, valjda od talijanske rieči Gazzeta, vrst mletačkoga novca.

fratar, kako Serafin Črević piše, komad od sv. drva, poklonivši ga tadašnjemu poslaniku cesara Leopolda, baronu Filipu Saponaru Napuljaninu, koj se je tada bavio u Dubrovniku, a ovaj pokloni opet isti komad sv. drva carìci Amaliji, ženi cara Josipa, koja ga dade okovati u zlatu, te nastojanjem dubrovačkog vlastelina i kneza Franje Gundulića, carskog generala, dobije od samostana dominikanskog iz Dubrovnika god. 1716 pismeno potvrdjenje, da je onaj njezin komad odkinut zaista od sv. drva, što se u rečenom krstu nalazi.

Kada i kako je ovaj krst došo u samostan gružki, to se nezna, jer njemu od kralja Uroša poklonjen nije, budući da dolestavljeni napis veli, da je darovan domu sv. Petra i Pavla. Crević misli, da je prilikom razorenja bosanskoga kraljevstva od dubrovačkih trgovacah donešen u Dubrovnik. Nu ova misao nemože se dotle potvrditi, dok se nebude znalo, gdje ležaše na napisu spomenuta crkva sv. Petra i Pavla. Ja bi reko, da je ona po svoj prilici stajala negdje u Srbìji ili Hercegovini, pa je valjda od onuda donešen i krst.

Čitav krst visok je nješta preko 19 palacah, poprieko širok je od zgora 8 a od zdola 11½ palacah. Urešen je s prave strane sa osam ružicah ili zvjezdicah, a isto takove zvjezdice ima i na okrajcih. Od zgora stoji na pravoj strani napis :

ис҃. хс҃. ника.*)

(Na podnožju krsta na pravoj strani.)

си чьстьни крьсть створи· гн҃ь· краль стефань· ѹрошь· и сн҃ь· великаго· кр҃а· ѹроша· домѹ стн҃х· ап҃ль· петрѹ· и павьлѹ· ѣко дамѹ е· на здравѥ· и на спасенѥ· и на ѡтпѹщн҃ѥ· греховь.

(S druge strane od zgora.)

RENOVATA M.D.XLVIII.

---

* Grčki: pobjedi.

(Od zdola.)

и крсть створи єпскупь рашки григоріє вьтори · ꙗко иона · вьдовица две цете дадще · кто вьсхощеть си крсть узети ѿ стихь апстль или ѿ чьснога древа да ѥ прклеть.

(Sa strane na rubu.)

крть ѿ гна · даѥми врагу противлꙗимсе · небоѥщесе казни ѥго ни лаꙗна, ꙗко трьди ѿпразнисе и попрань бьи силою на древѣ распетаго ха.

Bez pokratjenjah glasi taj napis ovako: „Hristos Isus nika. Si častni krst stvori gospodin kralj Stefan Uroš i sin velikago kralja Uroša, domu svetih apostol Petru i Pavlu, jako da mu je na zdravie i na spasenie i na odpušćenie grehov.“

„I krst stvori episkup raški Grigorije vtori, jako i ona (ili Jona) vdovica dve cete dadšće. Kto vshoščet si krst uzeti od svetih apostol ili od častnoga dreva da je proklet.“

„Krst ot gospodina dajemi vragu protivljaimse neboješće se kazni jego, ni lajanja, jako trdi (ili grdi) odprazni se (?) i popran bi siloju na drevje razpetoga hrista.“

Medju najznamenitije umotvore dubrovačke spada srebrna dobro pozlaćena rukomija, s čašom ili peharom, što se čuva u blagajni stolne crkve dubrovačke. Ovu rukomiju dao je načiniti u sriedini 15. vieka dubrovački nadbiskup Timoteo Maffei kod dubrovačkoga zlatara Ivana Progonovića, i htjede ju darovati kralju Matiašu Korvinu, kad je namjeravao poći na ugarski sabor; nu budući da je prije svog putovanja težko obolio, ostavi ju u svojoj oporuci svome netjaku Kristoforu Maffeu, od kojega dodje rukomija u blagajnu crkvenu.

Ista je rukomija okrugla i veoma fino izradjena; po njoj su posute iz srebra načinjene svakojake morske zvieri, kao: ribe jegulje, glavoći, cipolići, žabe, puhače, gušterice, spuževi, skakavci, karli ili morski raci, bezmeži, zmije itd., a izpod njih na dnu sitna trava morska. Kad bi se tu voda nalijala, sve bi se

zvieri kretale kao da živu. Na čaši ili peharu izrezano je veoma umjetno voće i listje, a med njim razni kipovi iz mitologie. Nad ovimi kipovi vide se: lovac s rogom, pseta, jeleni, košute itd. Iz peharove šupljine viri sitno bilje s klasjem, cvjetjem i koralom kao da je naravno. Žalio sam, što se ovaj riedki umotvor domaćega umjetnika nedrži u većoj cieni i čistoći, budući da je od voštenieh sviećah sasvim pokapljen i od praha nečist. Da se od kojeg zlatara očisti, bio bi još jedankrat liepši.

U istoj blagajni ili kapeli sv. moćih nalaze se dvie liepe slike na platnu od dubrovačkog slikara Petra Mateja, što predstavljaju slavodobitje vjere krstjanske. Tu je i slika Marie s Isusom od Benka Staja. Još se čuvaju i znamenite moći ruke sv. Ivana krstitelja, koje bosanski fratar Juraj Dragišić Jajčanin u 15. vieku iz Jerusolima za grad Florenciju ponese, no razboliv se na putu u Dubrovniku, tu ih ostavi. Radi istih sv. moćih imali su Dubrovčani s Florentinci dugotrajnu pravdu, dok ju nije napokon turski car Bajazit, na koga su Florentinci svoju pravdu god. 1491 prizvali bili*), smiešnim načinom dovršio.

Od spomenutog dubrovačkog slikara Petra Mateja nalaze se još slike u stolnoj crkvi, u crkvi piaristah i kod sv. Jakova na Višnjici, gdje je grob neumrlog pjesnika Ignacije Gjorgjića. Od slikara Petra Katušića ima slikah g. Ante Kaznačić i drugi privatni ljudi. Od Benka Staja čuva se u stolnoj crkvi navještanje Marijino. Od Rafe Martinia nalaze se slike kod A. Kaznačića. Od slikara Karmela u franceškanskoj crkvi u Dubrovniku i u dominikanskoj u Župi.

Od umotvornih spomenikah znamenit je u Dubrovniku liepi javni točnik ili studenac sa svojim umotvornim vodovodom, koj neprestano kroz četiri stoljetja kameniti Dubrovnik napaja sladkom živom vodom. Točnik ovaj sagradi godine 1438 višespomenuti napuljski graditelj Onufrio Jordani iz Lukane, te dobi od zahvalnog dubrovačkog vieća, u ime nagrade, osam tisućah i dvie sta petdeset dukatah u zlatu, k tomu jednu kuću u gradu, s dozvolom, da može bez svake mitnice voziti u grad inostrana vina. Točnik ovaj, uz kojega je negda prastari samostan duvnah

*) Izvoruo pismo Florentinacah na Bajazita čuva se u dubrovačkom arkivu Fasc. I., br. 93. Kod mene je prepis.

sv. Klare stojao, obružen je sada žalibože ogradom, kojom su polovicu točnika sakrili, kad su samostan pretvorili u kasarnu, ali se ipak još vidi umno i kriepko djelo, što tolikim stoljetjam prkosi. Otvorene osam čeljusti od kamenitieh lavovah bacaju još uviek bez odmora vodu kroz sva vremena; liepi okrugli tvor iz tesanieh kamenah s izvajanimi uresi stoji jošte u svojoj cielosti. Napis latinski, što su ga Dubrovčani stavili na uspomenu graditelja, sačuvan je; samo bi bilo želiti, da se od strane glavarstva više pazi na čistoću oko točnika, budući da se voda njegova razlieva sve do polovice široke ulice, kud se običaya sprohadjati bolji dubrovački sviet.

Od istog meštra Onufria sagradjen je i drugi manji točnik kod sadašnje glavne straže, a ne daleko od tuda naprema zvoniku stojaše negda mramorni kip „Orlanda“ sa zastavom tadašnje slobodne vlade, koj kip sada u jednom kutu kneževske palače zabačen leži.

U sriedini dvorišta iste palače stoji na kamenitom stupcu medeni poprsnik Mihalja Prazzatta, stavljen ovome izvanrednome domoljubu god. 1638, budući da je svome rodnome gradu na dobrotvorne svrhe 300,000 cekinah u oporuci ostavio. Ovo je jedini spomenik, što ga Dubrovčani svome sugradjanu postaviše, nu da li niesu drugi neumrli muževi bolje zaslužili javne spomenike, negoli Pracatto, to je veliko pitanje.

Sav dubrovački život narodnoga knjiženstva kretje se sada oko njekoličine muževah, koji ostavši vjerni duhu svojieh nezaboravnieh predjah, neprestaju gojiti u svojih pismih narodni jezik i narodnu knjigu. Dva Kaznačića, otac i sin, riedko kod nas pojavlenje! knez Orsat Počić, duhovnik Vodopić, proto Nikolajević, kanonici Arbanas i Roči, te fratar Radaljević i napokon Marinović, to su svikolici Dubrovčani, što putuju samotnom stazom na širokom domaćem polju knjiženstva, za čitavom vojskom starieh Dubrovčanah, koji su se negda složno u krepkih zborovih sjedinjivali. Još se broje izvan Dubrovnika četiri Dubrovčana, što neživu u svojoj domovini ali narodnoj knjizi vjerni ostaju, a to je višespomenuti Ante Kazali u Zadru, Matija Ban u Srbiji, Luka Svilović u Splietu i napokon visokoučeni knez Lukša Ovčarević Gučetić u Rimu, koj bi nadkrilio svojim perom najumnije spisatelje jugoslavenske, da ima toliko vremena žrtvovati se narodnoj književnostl, koliko ima volje i ljubavi k njoj.

U jednom izabranom družtvu dubrovačkom imao sam priliku slušati Počićevu najnoviju poetičku pripovjest, što ju je izpjevao pod imenom Cvieta, i Vodopićevu pripovjest u prozi pod imenom Djevojka Konavka. Ako i ova pripovjest u sadašnjem našem knjiženstvu malo podobnìh imade, toliko glede jezika koliko glede veoma zanimivog sadržaja i vjernog opisanja konavoskih običajah; to je ipak Cvieta jedina u svojoj struci, tako glede uznositih mislih, kako glede poetičke i narodne svoje odeće. Iz pjesamah mladjeg Kaznačića Ivana govori čas melankolija, čas šala, kao što mu je i narav sastavljena iz veselih i melankoličkih ćutih. Njegovim umnim književnim razsudam u dalmatinskih časopisih imamo zahvaliti što kadikad saznamo, što se u Dalmaciji piše i tiskom izdaje. Kanonik Roči i fratar Radaljević pripravljaju za tisak stranom svoje, stranom tudje narodne prevode iz latinskieh klasikah. Kanonik Arbanas sprema izdati historičke razprave o dominikanskoj crkvi u Dubrovniku. Marinović se bavì pohvalnimi pjesmami, dočim vriedni starina Ante Kaznačić još uviek mladosnom vatrom svoje šaljive Kolende pjeva. Vriedni promicatelj srbske književnosti u Dalmaciji, učeni Proto Nikolajević, ušutio je žalibože sasvim, pa odkad on zašuti, nestà nam i toli obljubljenog „Magazina.“

Boka kotorska.

Pratjen sniegom i burom došavši dne 4. Rujna u Kotor, ostao sam u tom gradu samo tri dana, jer sam morao siliti napred s levantskim parobrodom, koj samo svakih 14 danah ovamo dolazi.

U okružnom arkivu kotorskom, kog mi je u odsudstvu okružnoga kapetana g. komisar Koporčić najvećom ljubezljivostju razgledati dao, našo sam malo starih listinah, budući da su po nemarnosti prijašnjih vremenah sva važnija pisma zajedno sa zapisnici i kvadernami, od privatnih ljudih raznešena i razbacana. Sada se od njih mnoga nalaze u Zadru, Splietu i u Zagrebu, a najmanje u Kotoru. Medjutim prepisao sam tu njeke povelje ugarskih kraljevah i pisma odnoseća se na Crnugoru.

Od popa Luke Radonića prepisao sam dvie stare srbske listine, mislim da su vlastitost monastira Savine. Jedna je od kralja Stefana Uroša, kojom ovaj daruje monastiru Mileševu,

(gdje leže kosti s. Save) sagradjeni po sebi hram s. Nikole, u Hvosni na rieci Bistrici blizu velike arhiepiskopije srbske, sa svimi pristojališći. Druga od Despota Stefana, kojom darovà monastiru Mileševu pet sela u Moravicah. Obe listine bez godine.

U knjižnici biskupskoj i u monastirih sv. Duha i sv. Klare našo sam njekoliko rukopisah. Posliednji monastir bogat je na starih Incunabulah od 15. vieka, koje knjige vriedile bi najveću štednju poradi velike svoje riedkosti.

Od jednoga gradjana kupio sam važni rukopis s prepisom mnogih poveljah kotorskih od god. 809 do 1715. Medju ovimi su mnoge srbske od kralja Jurja, od vel. župana Nemanje i Vuka, od kraljevah Radoslava, Vladislava, Urošah, Dušana, Tvrdka bosanskoga itd. u latinskom i talijanskom prevodu. Pomorski kapetan g. Lipovac pokloni za muzeum 20 latin. poveljah od 14—16. vjeka.

Od gradjevnih spomenikah najvažnija je stolna crkva sv. Trifuna sa svojimi dvimi zvonici, s krasnim kamenitim oltarom i liepom kapelom, u kojoj se moći sv. Trifuna i ostale dragocienosti čuvaju. Crkva je sagradjena u bizantinskom slogu. *) Svod glavnoga broda crkve počiva na korintskih stupovih od granita i cipolina. Kosti sv. Trifuna sahranjene su u srebrnoj škrinji dugačkoj 1′ 10″ 6‴ a širokoj 11″ 6‴. Na zaklopcu stoji napis:

L' HONNETETE (sic) i monogram MG (sa zvjezdicom gore i dolje).

Glava istog svetca čuva se u osobitoj posudi od zlata i srebra. Ova posuda visoka 1′ 4″ načinjena je u bizantinskom slogu i urešena izrezanimi kipovi svetacah i dragim kamenjem. Znamenit je ovdje i jedan drveni, srebrom okovani krst sa ss. moćmi. Na njemu stoji sliedeći napis:

VERA CRVX EST ISTA. QVA P. DE AVLANO MARCVS CAPVCINVS IN AVLA PLENA FIDE EXERCITVM AVSTRIACVM SVB ANNO 1683 BENEDIXIT. HANC CRVCEM SVB DONO TRIBVIT R^{vs} P. SANTI PROV^{is} CONCIO^{or} CAPVCIN. RMO. DNO. D. DOM^{co} FERRARI PLEBANO IADRE DIVI SIMEONIS IN ANNO 1684.

*) Što se dalje od Dubrovnika ide, sve to više nalazi se spomenikah bizantinskih. U obće vladao je tu uviek više živalj iztočni u životu, običajih, crkvi i umjetnosti. Dnbrovnik mogo bi se smatrat za posliednju točku zapadnog življa.

Na vanjskom zidu stolne crkve i zvonika stoje uzidana starinska tri grobna kamena s gotičkimi napisi :

1.

SVM PVLVIS FACTVS DE PVLVERE TRACTVS.
SERGIVS SVM EPISCOPVS LEONIS CVIVSDAM FILIVS.
QVI CVM MATRE MEA . ISCA PERSISTIMVS INCLVSI IN HOC TVMVLO.
OMNES QVI ASPICITIS ET PRO CHRISTI CONTAGIIS SEDVLO
DOMINVM DEPRECATE. CVIVS DISCESSVS FVIT MILESIMO C̄. C̄. NONO.

2.

PRESVL OBIT CATHAR. PAT. ET CIVIS DEODATVS
INSIGNIS MORIBVS DOGMATE NOBILITATVS.
CORPVS HABET TVMVLVM . . . . IO CINERE
SPIRITVS ASTRA PETIT HEC EI SPES EST DEIFICARE.
A. D. M.CCLIIII.

3.

HIC IACET IN TVMBA SERPENS MITIS O COLVMBA
PRESVL DISCRETVS MICHAEL ETATE REPLETVS
LEONIS. HAC VRBE NATVS PECCATORVM SORDE PIATVS(?)
IVSTITIE CVLTOR. PRECE BLANDA CRIMINIS VLTOR
MILLENO C̄C. V. TRANSIVIT, CELICA REGNA PETIVIT.

Kod desnog ulazka ove crkve nalazi se, kako noviji napis od god. 1811 svjedoči, grobni spomenik njekog Andrije i Marije, muža i žene, koji su godine 809 prvi crkvu svetoga Trifona utemeljili.

Taj napis kaže, da su isti grobni spomenik u zemlji našli i zaista ima kamenita raka veoma staru sliku, ali napis na njoj nije od 9. stoljetja i tako je pogriešno urezan, da se pravo ni razumjeti nemože.

Na zidu bivše crkve sv. Pavla, sada vojničke kasarne, nalazi se od vremena srbskoga kralja Uroša (g. 1236) za historiju zanimivi sljedeći napis :

† ANNO TRICENO BIS TERNO MILLE DVCENO
QVO FVIT VRBANVS VICE QVARTVS PP. ROMANVS
OROSIO DANTE DOMINO REGNVM MODERANTE,
ECCLESIE XPI. CVM MARCVS PREFVIT ISTI.
UIR GENERIS CLARI PAVLVS COGNOMINE BARI.
NOBILIBVS NATA CVM CONIVGE DOBRE VOCATA
ISTVD FVNDAVIT TEMPLVM. GENTISQVE DICAVIT
DOCTORI SAVLO MVTATO NOMINE PAVLO.
PRO QVIBVS EXORES QVISQVIS VENIS HVC VT ADORES.
QVOD CELOS OPERE TALI MEREANTVR HABERE.

Drugi napis blizu iste crkve svjedoči, da je tu god. 1372 dne 2. Januara hospital sv. Križa od bratovčine sv. Križa sagradjen.

U okolici kotorskoj ima više za historiju veoma zanimivih napisah i umotvornih spomenikah.

Na starinskoj, u slici grčkoga krsta sagradjenoj crkvi sv. Petra, u selu Bogdašiću, stoji kod vratah na lievoj strani sljedeći napis:

вь име ѿца и сна. и стго дха и сте .. бце. и стыхь и врховнихь.
апль мастию бжиѡвь єппьс .. твчги теѡфить сьздахь
храмь сиі. вьѡбласть стго михаила. вь дни бгоустиваго
и бгомь дрьжавнаго и стород .. аго гна кралıа стѣфана
оурошa сна прьвовѣнчаннаго кралıа стѣфана вноука стго
симеѡна немане. вь лто : ѕ҃. ѱ҃. . ȥ индиктнѡнь. ві.

Bez pokratjenja čita se ovaj napis ovako:

V ime otca i sina i svetago duha i svete (Marie) bogorodice i svetih vrhovnih apostol. milostiju božiom jepiskup .. tvč . i Teofit. sazdah hram sij v oblast svetago Mihaila. v dni bogočastivago i bogom državnago i svetorodimago gospodina kralja Stjefana Uroša sina prvovjenčanago kralja Stjefana, vnuka svetago Simeona Nemanje. v ljeto 6757—6777 = 1249—1269.

Ova crkva bila je odprije po svoj priiici opredjelena za sljedbenike iztočnog vjeroizpovjedanja, sad se u njoj čita misa **glagoljska** i župnik je u njoj glagolita iz Klisa grada. Tu će dakle biti i najdaljna granica **glagoljskoga** obreda.

U monastiru **Banji**, kod Risna, nalazi se starinski Petrahil (stola) od razne svile, izkitjen biserom i izatkan zlatnom i srebrnom žicom, na njemu ima mnogo izvezenih slikah svetacah, a na spodnjem kraju vide se dvie klečeće slike njekog župana **Stroje** i županice **Jerosime**, s godinom, ako me prepis nevara, 1114. To bi bio dakle jedan izmedju najstarijih umotvornih slavenskih spomenikah, a ima sljedeći napis: (gledaj na priloženoj tablici. *)

ЖꙊПАН СТРОЄ ВЄ СТОЛМНЮ.
ЖꙊПАННЦА ЄРОСНМА ✝
ВЛѢ АРДІ.
СІГ ЄПЄТРАХНЛ ДА БꙊДЄТ МОНАСТНРꙊ Ꙋ СТНЄЩН.

U monastiru **Savini** kod Novoga ima u većoj crkvi više riedkih crkvenih predmetah. Medju ove spada: 1. **Petohljebica** srebrna, dobro pozlatjena, od vrlo liepog i finog djela s ćirilskim povećim napisom. — 2. Dvie Ripide kamenjem urešene, načinjene g. 1637 od Ivana Milića iz mjesta Činića, povelenjem Jeromonaha Timoteja. — 3. Palica od finike mitropolita Stefana Ljubibratića od g. 1731. — 4. Srebrna škatulja s rukom srbske carice Jelene i s napisom:

сію рꙋкꙋ стіа елени црцы сербскіа. ѡкова софроніи видакович
іеромонах саввински а. ѱ. и. ѳ. (1759.)

5. Liepa plaščanica od crvenog damaska. Tu ima mnogo vezenih slikah sa zlatom, srebrom i svilom, a naokolo stoji ćirilski napis, koj svjedoči, da je načinjena od griešne rabe Despe u Beogradu god. 1659 a trudom proigumana Joanikie jeromonaha

---

*) Ova dva napisa u Bogdašiću i u Banji niesam ja vidio svojima očima, nego sam ih dobio u prepisu od g. majora M. Sabljara.

ННИЦА ЕГОСНМЧ

ІС ТРꙋ СТЬНЕѠИ

monastira trebinjskoga. — 6. Omofor, na kom stoji sa zlatom rezano, da je stvoren „na služenje preosvješćenomu kir otcu Nikodimu mitropoliti prizrenskomu godine 1672 od rabe božje Irine Stefanovne za odpušćenje grihov svojih.“

U istoj crkvi savinskoj slikane su carske dveri i ikone na koru od hercegovačkih slikarah Simeona i Aleksije Lazovića iz Bielogpolja, koji su u okružju kotorskom više crkvah slikarijom uresili.

Nedaleko od Savine stoji starinska crkva sv. Nedelje u bizantinskom slogu na krst sagradjena, koja je do polovice u zemlju propala. Sada ju žele žalibože porušiti pa novu graditi, jer se u ovome okružju kao ni u dubrovačkome za stare spomenike gradjevine nitko nebrini, niti ima ovdje tkogod pazku nad njima. Pa ipak su baš ova dva okružja u Dalmaciji tako posuta starima spomenicima, a ponajviše crkvama i grobovima *) kao malo koja pokrajina u carevini austrianskoj.

Arbansko primorje i Krf.

U noći 7. Studna ostavio sam s parobrodom „Arciduca Lodovico“ Dalmaciju i udarih mórem na Krf za poći od ovuda u Italiju, jer iz Dalmacije neidu žalibože upravo parobrodi onamo, premda bi za putnike i trgovinu od velike važnosti bilo, kad bi se ravnim putem preko móra udariti, te tako dva do tri dana, a kadikad i više prištediti, moglo.

U Primorju arbanskom posjetio sam Bar, Jablonu i Drač. Grad Bar, u tako nazvanoj Krajini, leži naprema puljskome gradu Baru na jednoj glavici pod visokimi dinarskimi planinami. Ima oko 4000 stanovnikah, od kojih je 3500 Slavenah a to drugo Arnautah i Ciganah. Od starih spomenikah nalazi se tu jedina još porušena crkva sv. Nikole i na pó razorena tvrdjica, a nedaleko od grada

---

*) Takovi starinski grobovi ili stečki s urezanimi kipovi i svakojakimi znakovi, napisi itd. nalaze se kod grada Drivenika, kod sela Dražnicah, kod Tucepa pri sv. Petru u Uskopju, kod sela Gabrila u Konavlju, pod Ilijnom vrhu nad Konavljem, u Brotnjicah (znameniti grob Ljuboevićah), za gradom Novom (grobovi Maltezah) itd.

prekrasna u bizantinskom slogu sagradjena monastirska crkva sv. Franje, zadužbina srbske kraljice Marie, žene Uroša velikoga*). Ali su i ovu Turci u novije doba upalili.

Drač, stari Dyrachium, s krasnom svojom okolicom, gdje je Cicero u prognanstvu živio a Cezarova pomorska vojska pobjedu slavila, neima sad nikakovih spomenikah grčkih ni rimskih gospodarah. Srbskome kralju Urošu velikomu, koj tu umre, kao i caru Dušanu, koj je tu vladao, nestala je svaka uspomena. Dve starinske crkve s kubama pretvorene su u turske džamije. Tvrdja je poluporušena, a pod gradskimi zidovi leži njekoliko starih topovah, koje u kabanicu savijeni turski vojnik, bez svakoga kretanja sjedeći kao egipatska mumija, straži. Na južnoj strani grada stoji još stari, 400 hvatovah dugački, iz tesana kamena sazidani most, koj uzduž móra prema Kavaji vodi. Od 1600 stanovnikah ima oko 300 Slavenah. Ostali su Arnauti i Grci.

Vozeći se prema Jabloni, kraj sasvim ravnog i plodnog primorja, vidi se s traga mnogo glavicah s crkvinama i gradinama, a podalje na visokih brdih slavna Kroja, stolica Skenderbegova i grad Tirana sa svojih osam džamijah i sa svojimi, poradi najveće lukavosti, na glasu arnautskimi stanovnici. Ponapred viri izpod oblakah planina Tamarica, te zatiem brdo za brdom sve do Jablone.

Grad Jablona, negdašnja stolica knezovah Baošićah, pod kimariotskimi planinami, leži na jednome brdu podalje od móra, na drugome brdu vidi se grad Kanina s porušenom tvrdjom. Nedaleko od tuda stoji staroilirski grad Apolonia s hramom Apolla, pretvorenim sad u crkvu gospe od Polina. Tu se i sad još nalaze grčke starine, kao: novci, posude, kipovi itd. Podalje med brdima leži Tepeleni, rodno gnjezdo groznoga Ali paše od Janine, a naprema Jabloni vidi se pusti otok Cazin ili Sassena Pliniev „*Saso, piratica statione nota.*“

U Krfu ostao sam tri dana, čekajući na parobrod iz Levante. U ovom engliziranom grčkom gradu neima za slavenskoga

*) Ona bješe zakopana u crkvi sv. Marka u Olgunu (Dulcigno) zajedno sa svojim sinom.

književnika ništa zanimiva. Tu je od starine vladao u svemu živalj grčki. Iz srednjega vieka vide se tragovi mletačko-talijanskoga upliva, osobito u trgovini, a u najnovije doba uturao se je medju grčki i talijanski živalj sasvim tudji duh englezki, koj je konačno pomješao i skvario sav značaj krfskih stanovnikah. Jedina vjera grčka uzdržuje još narodnost grčku. Ja niesam ni pomislio tu štogod slavenskoga naći, kad sam slučajno kod jednog starinara, pregledavajući stare nagomilane knjige, osim njekoliko ruskih knjigah, naišo na jedan srbski mali rukopis, u kome se pokraj njekoliko neznamenitih bilježakah i staroslavenskih molitavah, nalazilo takodjer „Žitje kneza Lazara“. Ovo našastje uvjeri me, da nebi bez koristi bilo, kad bi slavenski književnici, putujući po grčkih pokrajinah, takodjer u tamošnjih monastirih, knjižnicah i kod starinarah tražili slavenske književne spomenike, budući da su u sva vremena Slaveni glede zakona i trgovine s Grčkom u tjesnom savezu stojali.

Apulia.

Poslie groznog putovanja po uzbunjenom od širokoga vjetra móru, stupio sam 13. Studna 1856 na talijansku zemlju u puljskome gradu Brindižu, starinskome Brundusu. Niesam mislio, da ću već s mojim prvim korakom u kraljevinu napuljsku naći tragove Slavenah, i začudio sam se, kad prilikom moje šetnje po gradu, mene moji pratioci odvedu u sredinu grada, gdje je tako rekući drugi grad u gradu, sasvim odcjepljen od ostalieh gradskieh stranah, te mi reknu: ovo je „Contrada di S. Pietro degli Schiavoni“ t. j. ulica sv. Petra od Slavenah. Jezik slavenski izumro je tu u novije doba, ali ime naroda sačuvali su stanovnici još uvjek.

U koje vrieme naselili su se ovamo isti Slaveni, nezna se upravo, nu po svoj prilici u vrieme Skenderbega Kastriotića, kad je naime veća strana napuljskih Slavenah i Arbanasah u napuljskih pokrajinah udomila se. Po svjedočanstvu historie grada Brindiža od Andrie della Monaca dobili su u 15. vieku Slaveni brindižki to pravo, da mogu dvojicu od svog naroda pričisliti k poglavarstvu i vieću gradskome, koji su predstojali njihovoj obćini. Godine 1488 dobili su od napuljskoga kralja Ferdinanda I. po-

velju, kojom su se u svih pravah usporedili s drugimi gradjani u Brindižu, budući da su ih njeki talijanski činovnici počeli bili proganjati. Povelja ova nalazi se u velikom arkivu borbonskom u Napulju. *)

Nedaleko od Brindiža na putu u Bar bila je druga naselbina slavenska u selu *San Vito degli Schiavi.*

U ostalom biaše ovo primorje već u najstarija vremena naseljivano od prekomorskieh narodah. Varro pripovjeda, kako je već Idomeneo kralj od Krete, vratjajući se iz trojanskoga rata, zajedno s ilirskim kraljem Hlivom i njegovimi ljudmi ove pokrajine posjetio, i tu se š njimi naselio. Plinio II. piše, da se je u okolici Brindiža od devet ilìrskieh mladićah i djevojakah devet narodah porodilo, koji su tu stanovali na polju Pedikulah. **) U desetom stoljetju pobjedjeni su kod istog primorja Saraceni ponajviše pomoćju dalmatinskih Slavenah, od kojih su se već onda njeki tu nastanili. A godine 1101 osvojili su Brindiži opet Slaveni s ugarskim kraljem Kolomanom, u ratu proti Normanom. Nu čitava povorka slavenskih naselbinah dolazila je onamo koncem 14. i početkom 16. vieka.

U Brindižu biaše negda najslavnija luka rimska, nad kojom još danas dva krasna rimska stupa stoje. Tu su se sticale dvie velike ceste, via Apia i via Egnatia. Tu je živio Cicero, a Virgilio umro, opjevajući spilu Nimfah, koja još danas stoji. Znamenita je tu porušena crkva S. Giovanni di S. Sepolcro, koja iz poganskoga hrama preobražena bi u crkvu po prvom biskupu brindižkom sv. Leuciju Alessandrinskom, učeniku sv. Pavla. U sredini te crkve vidi se još rotonda bez krova sa osam okruglih stupovah, s krasnimi glavicami, nad kojimi se okrugli svod vije. Za timi stupovi stoji noviji okrugli zid, kojega svod počivao je na polupilovih. Na zidu vide se još ostanci liepe bizantinske slikarije.

---

*) Povelja veli: „dictosque *Sclavonos*, — libere permittant potiri, uti, frui et gaudere omnibus illis immunitatibus, franchitiis, et gratiis, quibus potiuntur, utuntur, fruuntur et gaudent alii Cives ipsius civitatis Brundusii."

**) „Brundisio conterminus Pediculorum ager IX adolescentes totidemque virgines ab Illyriis, tredecim populos genuere." Lib. III. cap. 16.

U stolnoj crkvi, nakitjenoj liepimi slikami, čuva se kao dragociena svetinja jezik sv. Jerolima dalmatina, koj, kako narod tvrdo vjeruje, okolicu ovu od grmljavine i trieskovine čuva.

U knjižnici gimnasialnoj nalazi se rukopis Jerolima Marciana *„Descrizione, origine e successi della Provincia di Otranto“*, u kome sam našo njekoje podatke o naselbinah slavenskih u Puljskoj. U palači Paskvala Ercolina čuva se liepa slika svete Mandaljene od Luke Giordana, a u dobro utvrdjenom kastelu gradskom, kog još car Friderik Barbarossa sagradi, i u kojemu 700 uznikah čami, ima čovjek priliku učiti slog tvrdjah 13. vieka.

Preko mjestah San Vito degli Schiavi, Carovigno, Ostuno, Fasano, Monopoli, Polignano i Mola došo sam dne 15. Studna u grad Bar, koj ima 24,000 stanovnikah. Ovaj grad znamenit je iz mnogoga obzira za Slavene. Tu se je hrvatska pomorska vojska u 10. i 11. vieku čestoputa izkrcivala, vojujući proti Saracenom i Normanom. Od tuda je koncem 11. vieka Bodin, kralj južne Dalmacie i Zahumske, odveo svoju ženu liepu Jakvintu barsku. Ovamo bi dolazili u 13, i 14. vieku srbski kraljevi klanjat se sv. moćim Nikole čudotvorca. Tu je godine 1460 slavni Skenderbeg Kastriotić s vojskom slavensko-arbanskom od težke obsade oslobodio svoga prijatelja Ferdinanda kralja napuljskoga. Tu je pod Urbanom II. držan veliki crkveni zbor poradi sjedinjenja crkve grčke i rimske. Ovamo preseljivahu se kasnije prekomorski Slaveni i Arbanasi, gonjeni od turskoga tirjanstva.

U gradu Baru najznamenitija je starinska veličanstvena crkva ili Basilika sv. Nikole, s grobom istoga svetca, koj se kao veliki čudotvorac slavi po svemu Slavenstvu. Rečeni grob stoji u podzemnoj krasnoj kapeli (Criptoporticum) iste crkve, Tu se vidi nad grobom i srebrni oltar, kojega je godine 1319 dao načiniti srbski kralj Stjepan Uroš Milutin, ali se nevidi više u prvobitnoj slici, budući da su isti oltar dvakrat prenapravljati dali. Starinskoga napisa, kojega je Milutin ovamo postaviti dao, neima više na oltaru; on je ovako glasio:

ANNO DOMINI MILLESIMO TRECENTESIMO DECIMO NONO. MENSE JVNII. SECVNDA INDICTIONE. VROSIVS REX RASIE ET DIOCLIE, ALBANIE, BVLGARIE ET TOTIVS MARITIME DE GVLFO ADRIATICO A MARI, VSQVE AD FLVMEN DANVBII MAGNI, PRESENS OPVS ALTARIS, YCONAM MAGNAM ARGENTEAM, ET COPERTVRAM TRIBVNALEM SVPRA HOC ALTARE, DE ARGENTO, LAMPADES ET CANDELABRA MAGNA DE ARGENTO FIERI FECIT, AD HONOREM DEI AC BEATISSIMI NICOLAI EIVS. OBRADO ADSTANTE DE CATTARA FILIO DE SISTAVA FIDELI ET EXPERTO, A PREDICTO REGE SVPER DICTO OPERE DEPVTATO. ET NOS ROGERIVS DE INUILIA PROTOMAGISTER ET ROBERTVS DE BARVLO MAGISTER IN OMNIBVS PREFATIS OPVS DE PREDICTO MENSE IVNII INCEPIMVS ET PER TOTVM MENSEM MARTIJ ANNI SEQVENTIS, TERTIA INDICTIONE FIDELITER COMPLEVIMVS.

Ovaj oltar bio je skvaren već godine 1649, kad je Anton Beatillo izdao svoju važnu knjigu „Historia della Vita etc. dell' S. Nicolo Patrono di Bari.“ Taj pisac opisuje potanko, kako je za njega isti oltar izgledao, i veli da je bio dugačak devet pedaljah i pol, širok šest, a visok četiri pedlja Bio je urešen mnogimi rezarijami i kipovi svetacah, s napisi, koji su govorili o kralju Milutinu i o njegovome sinu Konstantinu. Ikona svetca nad oltarom bila je visoka 6 a široka 14 pedaljah, i oko nje stajaše kip svetog Nikole s izrezanimi prizori iz njegova života, a na okolo trinaest kipovah od raznieh svetacah. Svietionice, svietnjaci i srebrne kube nad oltarom bješe već za vrieme Beatilla odstranili.

Osim ovoga oltara darovà kralj Milutin Uroš ikonu sv. Nikole na drvu slikanu, visoku osam, a široku četiri pedlja. Svetac je obučen u grčkoj patriarkalnoj odjeći. Od zdola kleči s desna sám kralj Milutin Uroš sklopljenimi rukami i s krunom na glavi, a s lieva kraljica Jelena njegova žena *) a kći

*) Kralj Milutin Uroš, kasnije za svetca proglašen, imao je dvie žene: Jelenu, koju njeki Jelisavetom zovu, i Simonidu, kćer grčkoga cara Andronika. Sad se nezna pravo, koju od ovieh ženah predstavlja spomenuta slika. Talijani tvrde, da je slika Jelene. Nu budući da po svjedočanstvu Beatilla napisi na rečenom oltaru spominjahu Konstantina sina Milutinovog i Simonide, moguće je, da je i spomenutu sliku Milutin u isto doba poklonio, kad je imao već drugu ženu Simonidu.

ugarskoga kralja Andrie III. Osim obrazah i rukah pokrita je skoro sva slikarija srebrnimi pločami i zlatnom tkaninom i nakitom. Zgora sa obiuh stranah glave sv. Nikole načinjene su malene slike Isusa i Marie. Pod slikom sv. Nikole vezana su zlatnom žicom ova slova:

T' E ⱀ

Ova ikona nalazi se sada u blagajni crkvenoj uprav u sredini kapele na najodličnijem mjestu. Ja sam umolio konzula austrianskog u Barlettu, da mi ju dade svakako snimiti.

Osim ove slike darovà gorespomenuta kraljica Jelena, sa svojimi sinovi Milutinom Urošem i Stjepanom, istoj crkvi još jednu manju ikonu sv. Nikole, od kojega je samo poprsje načinjeno. Od zdola kleči Jelena sa svojimi dvimi sinovi, naime s desna Uroš dečanski s napisom:

REX VROSIVS FILIVS VROSII REGIS SERVIE..

S lieva Stjepan s napisom:

REX STEPHANVS FILIVS VROSII REGIS SERVIE.

a u sredini kraljica Jelena s napisom:

MEMENTO DOMINE FAMVLE TVE HELENE DEI GRATIA REGINE SERVIE, VXORIS MAGNI REGIS VROSII, MATRIS VROSII ET STEPHANI SVPRASCRIPTORVM REGVM. HANC YCONAM AD HONOREM SANCTI NICOLAI ORDINAVIT.

Za ovu ikonu ja niesam znao, kad sam bio u Baru, jer sam stoprv iz knjige Beatillove za nju saznao, nu molio sam višespomenutoga konzula, da me o njoj izvjesti i da mi takodjer od nje snimku pošalje, ako se još tamo nalazi.

Višespomenuti Uroš Milutin darovà za kapelu i grob sv. Nikole barskoga na vječna vremena još 1200 škudah godišnjega dohodka, na uzdržavanje sv. groba i na molitve za svoju dušu. Kasnije pako, naime godine 1346 dne 20. Kolovoza, načini za isti grob zadužbinu car Dušan Silni sa godišnjih 200 per-

perah od danjka, što su mu plaćali Dubrovčani, naredivši, da se od ovih novacah ima kupovati potriebiti vosak i svieće za za sveti grob.

Isti grob s kapelom obdari takodjer poljski kralj Sigismundo I. i njegova žena Bona Sforza od Aragonie, kao i njihova kći Anna Jagelonska, žena Stjepana kralja poljskoga. Od kraljice Bone, koja u Baru umre, nalazi se u crkvi svetoga Nikole krasni grobni spomenik od mramora, kojega joj s podugačkim latinskim napisom postavi godine 1592 kraljica Anna, kći njezina.

U blagajni svetoga Nikole ima više ruskih darovah, medju ostalima liepa ikona Bogorodice sa slavenskim napisom. Sada čekaju od njekog ruskog velikaša Kivot svetoga Nikole od srebra.

Poslie trodnevnog bavljenja u Baru došo sam dne 18. Studna u Barlettu. Mjesta, kroz koja sam na ovome putu od 6 satih prošo, biahu: S. Spirito, od kuda vodi drum u Bitonto, zatim Giovinazzo, Molfetta, Bisceglie s najgadnijim nariečjem napuljskoga jezika, napokon Trani, liepi varoš sa stolicom arcibiskupa od Nazareta. Taj grad darovà u 15. vieku kralj Ferdinand Skenderbegu Kastriotiću.

Barletta ili Barula, grad sa 28,000 dušah, sagradjen od Normanah, biaše negda stolica Priorata reda sv. Ivana Jerusolimskog i arcibiskupa od Nazareta, dok nije god. 1818 čast ova u Trani premještena. Gostoljubivo primljen od austrianskog konzula Marka Parlendera, rodjenog Dubrovčana, razgledao sam za dva dana sav grad i njegove knjižnice i zavode. U liepom sirotištu djevojakah *Monte della B M. Vergine*, od kuda svaka djevojka tu odgojena, kad se udaje, pristojnu parčiju dobiva; našo sam medju podobami utemeljiteljah takodjer jednog Dubrovčana s podpisom:

STEPHANVS KERBES MERCATOR RAGVSINVS ET CONFRATER, CENSVS AD CONNVBIA AMPLIFICATOR 1772.

U crkvi od kastela leži zakopan Ivan Kastriota, jedan od zadnjih potomakah Skenderbegovih, s napisom:

HIC AB ORIENTE DESCENDENS SCANDERBEK, EX PRINCIPIBVS BRVNTVSII MARCHIONIBVSQVE CASTILLIONIS IN HYGIEN PERPETVO SOPORE DORMIT. — VIRTVTE PRAEDITVS. CHARITATE HORNATVS, MORIBVSQVE HONESTVS, REGII CASTRI FIDELISSIMAE CIVITATIS BARVLI PRAESES ET GVBERNATOR MILITARIS. AETATIS SVAE ANNORVM SEPTVAGINTA TRIVM. IOANNES CASTRIOTA SEPVLTVS IACET. A. D. MDCCLXII.

DINVS HORATIVS SPERA REGVS CAPVS EX DEVOTIONE FECIT.

Iz Barletta došo sam za jedan dan u Foggiu, glavni grad pokrajine Capitanate, kroz mjesta Canosu i Čerinjolu. Kad se onamo vozi, vidi se s lieva slavno mjesto Canne, gdje Hanibal Rimljane hametom potuče i sav grad razori. Podalje stoji Casale i visoki Monte Gargano s gradom Monte S. Angelo, kod kojega Skenderbeg svoju pomoćnu vojsku izkrcà. U daljini uzdiže se na brdu Manfredonia s porušenim gradom Sipontom, kod kojega je hrvatska pomorska vojska u sedmom stoljetju potukla vojsku beneventsku, ubivši beneventskog vojvodu Ajona.

U Kanosi, starinskom Canusiumu, gdje se još danas prekrasne grčke posude i druge starine izkapaju, razgledao sam staru sbornu crkvu sv. Savina, koja do polovice pod zemljom stoji. Sagradjena je u lombardezkom slogu na sliku križa s rotondima i kubama. Znameniti su u njoj radi svoje starine i dragocjenosti 6 stupovi od preskupoga kamena verde antico. Ovi stupovi izklesani su iz jednoga komada i urešeni korintskimi glavicami i podnožjem iz bjela mramora. Ostali stupovi izradjeni su iz sicilianskoga granita. Žalibože pobjeljeni su zidovi ove crkve, kao i naš zagrebački hram, po naredbi ljudih nevieštih, što očima veoma smeta. Ima tu još dva riedka spomenika srednjega vieka, naime biskupova stolica iz mramora, koju nose dva slona, i mramorna prodikaonica s rezarijom 10. vieka. Na stolici biskupovoj stoji napis s gotičkimi pismeni:

† VRSO PRECEPTORE ROMALDVS AD HEC FVIT ACTOR.

A na prodikaonici:

EGO ACCEPTVS PECCATOR ARCHIDIACONVS FECI HOC OPVS.

Blizu iste crkve stoji krasna grobna kapela s osmokutnom kubom, koja je urešena kao i dolnja strana crkve s liepimi pilovi. Tu leži Boemondo Princip od Antiokie i vojvoda od Taranta, koj ju je dao sagraditi.

Foggia sa svojimi 26,000 stanovnici znamenita je poradi velikih godišnjih sajmovah, kamo običavaju dolaziti dalmatinski i napuljski Slaveni iz kneževine Molise, koja preko brdah i planinah prema sjeveru do dva danah odaljena stoji. *)

Napulj.

Poslie tri dana vožnje preko planinah od Beneventa došo sam kroz gradove Ariano, u kojega okolici, naime u Monte Male, stanovali su Slavjani još godine 1591. zatim Avelino, Munjano, gdje leži sv. Filomena u prekrasnoj crkvi iste svetice, i Nolu dne 23. Studna u Napulj.

Ostavši u tom veličanstvenom gradu uprav tri nedelje danah, posjetio sam veliki arkiv kraljevine napuljske u samostanu S. Severino, zatim knjižnice: muzea borbonskog, privatnu kraljevsku i brankačiansku, te galerie i zbirke muzea borbonskog, markeza od Santangela, vojvode (Duca) Cassano-Serre, Principa Terranova, Principa Campofranca, kavaliera Jena i ruskog pukovnika Zajčevskog.

U velikom arkivu napuljskom, kojega mi učeni upravitelj arkiva Markez Angelo Tranilo Princip od Belmonta najvećom prijaznostju otvoriti dade, našo sam pomoćju arkivalnih čuvarah Professora Baffia i svetjenika Russoa znamenite podatke, toliko glede naselbinah slavenskih u Napuljskoj, koliko i glede odnošenja hrvatskog i srbskog naroda s kraljevinom napuljskom. Od vremena vladanja anžovinske kuće, a osobito od Karola I. i Ladislava, kojega su ponajviše Hrvati za svoga i ugarskoga kralja izabrali, te u Zadru vjenčali, nalazi se mnogo poveljah,

*) Ja ću o ovim i ostalim slavenskim i arbanaskim naselbinam u Napuljskoj na drugome mjestu obširnije govoriti.

zanimivih za historiu srbsku i hrvatsku, u tako nazvanih **Regestah anžovinskih.** Medju ostalima:

I.

U Regestah Karola I. i II.

1. Godine 1272 dne 21. Februara u Napulju. Kralj Karol I. uzimlje pod svoju zaštitu svu **Arbansku**, koja se bješe njemu podala, obećajući braniti i čuvati sva njezina prava i običaje.

2. God. 1272 dne 5. Septembra kod Monteforta. Isti kralj piše boljarom, i velikašem ugarskim, kako gorko žaluje smrt kralja Stjepana svoga rodjaka (affinis noster, progenitorum suorum in defensione fidei et libertatis ecclesiastice imitator, qui *de medio est sublatus*). Nagovara ih zajedno, da budu vjerni kraljici Y. i novome kralju Ladislavu.

3. God. 1274 dne 13. Maja u Foggiji. Isti kralj nalaže meštru portolanu od Apulie, da ima dozvoliti plemiću Nikoli de Sancto Omero, da može od kojegodj luke puljske bude htio, izvaditi šestdeset konjah i 30 merah (solmah) ječma za sebe, za svoju porodicu i za poslanike *cara bugarskoga* i *kralja srbskoga.*

4. God. 1274 dne 3. Septembra kod jezera Pezula. *) Isti kralj piše sudcu (Justiciario) pokrajine barske, budući da se knez *Gjorgje* poslanik slavnoga *kralja srbskoga*, ljubljenog prijatelja njegova, vratja kući, s toga da ima istoga kneza sa 18 njegovih drugovah podvoriti sa tri osobitog plemena konjah Roncinis) i sa dva konja za oružje, što sobom iz Napuljske kraljevskom dozvolom nosi. Nadalje, da mu ima pribaviti u luci grada Trana ili Barula (Barlette) sa svim potrebitim obskrbljeni brod, koj će ih kraljevskim troškom preko móra do Zadra ili kamo bude knez htjeo prevesti, i ako nebi bilo u spomenutih lukah pripravnoga broda, da ima odkuda godj na kraljevski račun takovog pribaviti.

5. Iste godine i dana piše isti kralj portulanom lukah od Trana i Barula u rečeuom predmetu, da višespomenutoga kneza *Gjorgju* bez svake zapríeke putovati puste, i da mu potriebite konje za oružje pribave.

6. God. 1275 dne 21. Marta u Rimu. Isti kralj podaje otvoreno pismo poslanikom svoga prijatelja *kralja českoga*, po imenu biskupu Sekonskomu (Chr. Saeconensis Episcopus?), meštru Dominiku kanoniku pražkomu (plagensis Canonicus) i Ivanu plovanu od Like (plebanus de Licha), u kojemu ih preporuča svim svojim prijateljem, a podložnikom zapovjeda, da ih zajedno sa svojim pratiocem Maranom Valonom (Maranum Vallo-

---

*) Lago Pesole odstoji 4 miljah od grada Aviljana u provinciji Basilicata.

num familiarem et fidelem nostrum) bez ikakove zaprieke putovati puste, i gdje potriebno bude sigurnosti stražu (securum conductum) njima podadu.

7. God. 1296. Kralj Karol II. piše *srbskomu kralju Stjepanu, sváku* svome (Magnifico Principi Domino Stephano Dei gratia illustri Regi Serviae Carissimo sororio suo.) i *Jelisavi* starijoj kraljici ugarskoj i svojoj materi. Ali šta je pisao to se nezna, buduči da je jedna knjiga Regestah Karola II. izgubljena, te se samo komad Elenka od tieh Regestah nalazi.

8. God. 1306 dne 24. Marta u Napulju. Kralj Karol II. potvrdjuje sve one ugovore, koje načini sin njegov Filip princip od Taranta *s kraljem srbskim* prilikom zavladanja Romanie.

II.

U Regestah Ladislava kralja Sicilie i Ugarske.

9. God. 1391 dne 15. Juna u Galetti. Ladislav kralj daruje bratji *Pavlu od Saruša, Petru od Saruša*, vitezu reda sv. Ivana Jerusolimskog, i *Ivanu od Saruša*, poradi službah, koje su njemu i njegovomu otcu Ka-Karolu III. učinili, grad *Nivnu* u vukovarskoj i grad *Oriovu* u požežkoj županiji, koji gradovi bilì su vlastitost *Ivana Treutela*, sljedbenika Sigismundova.

10. God. 1392. dne 19. Oktobra u Gajeti. Isti kralj potvrdjuje *Herku Matijeviču* i bratji *Vladislavu* i *Ostoji Mikciću*, sela *Lipovac* i *Sveti Martin na Verbasu*, koja sela darovà njihovim predjam kralj Bela IV.

11. God. 1403 dne 26. Januara u Napulju. Isti kralj daruje vojevodi *Petru Pavloviću* selo *Čubrin*, što je držao prije buntovnik Ivan Čubrin, i njeka sela u županiji dubičkoj, što su imali sinovi Rojmića.

12. Iste godine i dana oprašta kralj Ladislav svaku kaznu poradi izdajstva i bune zadarskomu plemiću *Damjanu Našiću* i njegovim sinovom.

13. Iste godine i dana daruje kralj Ladislav Zadranom grad Novigrad, kojega bješe na silu oteo knez krbavski *Budislav* (*Gušić*).

14. God. 1406 dne 14. Septembra u Napulju. Ladislav kralj daruje *Hrvoji* hercegu splietskomu i vojevodi dolnjieh stranah, poradi toga, što je u župi *Vrhrike* svojim troškom grad *Prozor* sazidao, isti grad s celom župom Vrhričkom i Obrečom (totam predictam Verhricam et Obrch in Regno nostro Croacie sitas et habitas).

15. Iste godine i dana, daruje kralj Ladislav hercegu i vojevodi *Hrvoji* grad *Zrinj*, vlastitost kneza Pavla Zrinjskoga, sliedbenika Sigismundova.

16. Iste godine i dana pokloni rečeni kralj Ladislav *Sandalju*, vojevodi kralja bosanskoga, grad *Cetin* i *Slunj*, što su držali Nikola knez senjski, krčki i modruški, i knezovi krbavski.

17. Iste godine i dana darovà rečeni kralj Vladislavu *Jobraščiću* grad *Berstianicu* u Hrvatskoj, kojega dobì negda nevjerni Ladislav od Berstianice po kralju Ludoviku

18. God. 1406 dne 15. Septembra u Napulju. Isti kralj daruje zadarskomu plemiću *Jakovu Radmiću*, svome vjećniku, sva sela koja je imao negda David Radmić podknez senjski, oko *Senja i Beške* u Hrvatskoj, i koja sela otme na silu *Nikola* knez senjski, krčki i modruški.

19. God. 1407 dana 17. Marta u Beneventu. Isti kralj daje právo kaptolu šibeničkomu, po primjeru ostalih kaptolah dalmatinskih, da može za sigurnost stanovnikah činiti javne pogodbe, ugovore, svjedočanstva i ostala pravdena pisma.

III.

U Regestah Ferdinanda kralja.

20. God. 1473 dne 8. Junia u Napulju. Kralj Ferdinand od Sicilie, priznavajući velike zasluge Dubrovčanah *Marina Gjorgjića* i *Franje Mihaljera*, meštarah rudokopja, koji su velikim uspjehom uredili rudokopje srebra u Kalabriji, daje im godišnju plaću od dvie sto dukatah, dok budu u njegovoj službi.

21. God. 1476 dne 17. Septembra u Napulju. Kralj Ferdinand podaje na slavu vjenčanja svoje kćeri s kraljem ugarskim, *Bernardinu* knezu senjskomu, krčkomu i modruškomu, vitezu i rodjaku svome (equiti et affini nostro) zlatnu kolajnu od zmijah s visećim orolavom (grifom).

Osim ovieh listinah pobilježio sam tu više poveljah i listinah podanih napuljskim Slavenom i Arbanasom, porodici Kastriotićah i Dubrovčanom, od kojih ima preko 30 na broju.

U knjižnici muzea borbonskog, u kojoj je njeki stari Abbate Čerillo čuvar, niesam mogao ni elenk rukopisah dobiti *), jedino mi nekako sreća posluži viditi dva korala, jedan misal, jedan breviar i jedan molitvenik, poznat pod imenom Flora, s miniaturama, za koje kažu da je djelo Kloviovo. U misalu i u Flori mogle bi biti slike, ma ne sve, od našeg neumrlog slikara, ali breviar i korali niesu doista od njega ukrašeni.

---

*) U Napulju se tuže u obće svi učeni domaći i inostrani, da se poradi nehajstva nadstojničtva bogatom knjižnicom borbonskom ni malo služiti nemogu.

U privatnoj knjižnici kraljevskoj, u koju sam dobio dopuštenje ulazka nastojanjem c. k. austrianskog poklisara Generala Martinia, uslied preporuke svjetlog našeg Bana, pregledao sam medju ostalima potanko glasoviti molitvenik kardinala Farnesa, krasno pisan i urešen sitnima slikama od Julia Klovia god. 1546. Ovo je najslavnije djelo njegovo, s kojim se je Klovio učinio za sve vjekove neumrlim, i zaista nemože se čovjek zadosta načuditi onoj krasoti u obće i onoj podpunoj savršenosti u najmanjih pojedinostih, koja se u tom djelu vidi. S udivljenjem gledano od svieh umjetnikah, proslavljeno od svieh spisateljah, čuva se to djelo u toj bogatoj knjižnici onom pobožnostju, kojom se samo toli riedka i jedincata stvar na svietu čuvati može. *) Nikomu nesmije se taj umotvor pokazati, koj nema najviše dozvole. Čuva se u zatvorenom ormaru pod savitkom i pečatju. Korice knjige okovane su dobro pozlatjenim srebrom, ali djelo nije od Benvenuta Celina, kako njeki tvrde. Vriednost ove knjige ciene njeki na 30,000 dukatah, a drugi kažu, da se ni nemože procieniti.

U toj znamenitoj knjižnici, koju mi njezin upravitelj najvećom prijaznostju pokazà, ima 50,000 knjigah, razredjenih polag znanostih u veoma liepih staklenih ormarih. Sve su knjige liepo vezane, a medju njima ima dragocienih izdanjah od umjetničkih i narovoslovnih, a osobito pomologičkih i geologičkih djelah. Od bakrorezah ima tu do 300 foliantah. Na godinu se troši za knjige 5000 forintih.

Knjižnica Brankačianska utemeljena god. 1673 od kardinala Franje Brankačia, ima liepu zbirku rukopisah. Pregledavši sav elenak, našo sam sljedeće za historiu slavensku manje ili više znamenite rukopise :

1. Alexandri V. et VI. Pontificum Instructiones datae Gregorio Brorardo ituro ad Bayasetum Imperatorem Turcarum a. 1494 una cum responsionibus eusdem. — 2. Amalfiae Chronicon ac de ejus Ducatu. — 3. Austria. Amori di Don Giovanni d' Austria in Napoli. — 4. Boemia. Cagione per le quali la Re-

*) Professor *Bernardo Quaranta* veli u svome važnom djelu: Les Mystagogue Gvide général du Musée royal Bourbon. Naples 1846. o tome molitveniku sljedeće: „Cet office est un monument unique au monde. — Il est impossible de croire que le pinceau ait tracé ce que les yeux peuvent à peine apercevoir“ — —

ligione si è andata perduta in Boemia. Relazione al Papa. — 5. Registrum Regis Caroli I. ab a. 1276—1277. — 6. Chronicon per sex mundi aetates, a mundi exordio ad annum Chr. 1178. — 7 Chronicon rerum Longobardarum. — 8. Chronicon monasterii S. Bartholomaei Ord. S. Benedicti in Pennensi Comitatu a D. Alexandro eiusdem Monasterii Monacho conscriptum. — 9. Contarini Lorenzo Relazione alla Republica Veneta Sopra la persona, Corte, Stati e Fatti di Ferdinando d' Austria Re de Romani. — 10. Dominis (de) Marcus Antonius. Epistola ad Episcopos Metropolis et provinciae universae Suffraganeos. — 11. Fridlandt (di) Causa e morte. — 12. Gaspari Steffano. Relazione della Diocesi di Servia (u izvadku prepisao), — 13. Hungariae Regni status. Relazione al Papa. — 14. Index de Ecclesiis S. Sedi Romanae subjectis, ordine alfahetico, in carta pergamena et itidem vulgari. — 15. Vita del Re Ladislao. — 16. Lipomani Girolamo. Relazione intorno alla sua Legazione di Polonia l' anno 1575. — 17. Moscovia (della) Descrizione. — 18. Negoziato di Polonia dell' anno 1567 di Capua Annibale. — 19. Panvinius. De gente Fregepania sive Frangepania. — 20. Ragioni del Re di Polonia per la promozione al Cardinalato del Visconti. — 21. Relazione d' Albania, Servia, Bosnia e Schiavonia e dello stato della Religione in quelle Parti (čuvari niesu mogli ovaj rukopis naći). — 22. Relazione diaria del Turco e dell' Inghilterra del Conte di Biccaro. — 23. Relazione di Germania di Nicolò Tiepolo. — 24. Repertoria tria ex Regesto Friderici Imperatoris anni 1239 et ex Regis Francorum, quae conservantur in archivio Regni Siciliae Neapoli. — 25. Repertorium Regis Roberti ordine alfabetico digestum Anni 1313 et 1314. — 26. Ruggiero. Relazione a Pio V. della sua Nunciatura di Polonia. — 27. Soranzo Giacomo. Relazione dell' Ambasciata avuta dal Sultan Amurat Imp. de Turchi l' anno 1578. — 28. Torquatus Antonius (de Frangepanibus) Pronosticon de Conversione Europae anno 1480. — 29. Ungheria. Relazione di alcune cose premesse alla dieta Ungara.

U velikoj galerii muzea borbonskog našo sam tri za nas znamenite slike. 1. Isusa pred Pilatom od Andrie Schiavona Medulića. — 2. Mučeničtvo sv. Lovre od Jerolima Santa Croce. — 3. Podobu ili poprsje Julia Klovia, načinjenu od Domenika Tescopolia, nazvanoga delle Greche, koju sam dao snimiti za zagrebački narodni muzeum. O toj slici pisao sam ja pogriešno, zaveden po drugih spisateljih, u mom životu Klovia, da ju je načinio sám Klovio.

U dragocienoj i najvećoj privatnoj napuljskoj zbirci Markeza Sant Angela, našo sam medju riedkimi slikami prekrasnu sliku načinjenu na platnu od Andrie Schiavona Medulića, koja predstavlja Isusa tjerajućeg trgovce iz hrama božjega. Medju mnogimi licami vidi se i pokrovitelj Medulićev, slavni Tician, sa sjedom bradom. Iz napreda stoji bielo pseto. Od ove riedke slike, pune živahnosti i krepka bojadisanja, imao je markez Sant Angelo jednu kopiu, te ju je prodao, kako mi sám kazà, vodeći

me po svojoj galerii, njekome Englezu, koj ju opet prodade Muzeu britanskomu, gdje je na toliko cienjena, da su ju u bakru rezati dali. Osim ove slike ima tu dragocienih umotvorah od Rafaela, Ticiana, Julia Romana, Corregia, Tintoretta, Bassana, Gentilia Bellina, Bonifacia, Spanjoletta, Salvatora Rose, Luke Giordana, Pavla Veronesa, Rembrandta, Van-Dyka, Wolgemuta i našeg Istrijanina Viktora Karpata, kojega djelo predstavlja M. Djevicu s Isusom na koljenih, a pred njimi sv. Ivana krstitelja. U prospektivi vidi se grad. Dole stoji podpis V. C. P.

Od velike je vriednosti ovdje jedan stol sa mozaičkom slikom Etne, koja je sastavljena iz samih geologičkih proizvodah, što se oko iste Etne nalaze. U trih sobah razredjene su krasne grčke, etruske i rimske posude iz pečene zemlje i stakla, zatim više predmetah iz mjeda, mramora, gvoždja itd. Tu se nalazi takodjer velika zbirka novacah rimskih, bizantinskih, talijanskih i dragocienih medajlah novoga vremena, u ormarih veoma ukusno i umno načinjenih.

U maloj, ali izabranoj zbirci umnog ruskog pukovnika Zajčevskog nalazi se jedna mala slika od Klovia, predstavljajuća lov na vepre s množtvom lovacah i lovačicah, pješke i na konjih, do 20 na broju. Slika je veoma živahno bojadisana i umno sastavljena. Tu sam vidio i dvie krasne podobe dvajuh nepoznatih južnih Slavenah u narodnoj nošnji. Slikarija iz škole nizozemske.

Kod kavaliera Jena, rodjenog napuljskog Arbanasa, vidio sam veliku podobu Skenderbega Kastriotića od Ticiana, ja sam ju dao u malenom formatu snimiti po mladom slikaru Lombardinu. Tu ima takodjer više knjigah i rukopisnih bilježakah o naselbinam arbanaskim, koje sam upotriebio.

Medju grobnimi spomenici, što sam ih u napuljskih crkvah vidio, tri su me osobito zanimali, naime grob Andrie, sina ugarskoga kralja Karola Roberta, kog su ponajviše Hrvati načinili kraljem, zatim grob Ladislava, kog su opet Hrvati u Zadru za svoga i ugarskoga kralja vjenčali, i grob Ludovika Aldemariska, admirala Ladislavova, koj je zajedno s Hrvojem u Dalmaciji proti Sigismundovoj stranki vojevao.

Grob Andrijev stoji u stolnoj crkvi sv. Januara, te ima sljedeći napis:

ANDREAE CAROLI VBERTI PANNONIAE REGIS F.
NEAPOLITANORVM REGI
IOANNAE VXORIS DOLO ET LAQVEO NECATO
VRSI MINVTVLI PIETATE HIC RECONDITO
NE REGIS CAPVT INSEPVLTVM, SEPVLTVMVE FACINVS
POSTERIS REMANERET.
FRANCISCVS BERARDI F. CAPYCIVS
SEPVLCRVM. TITVLVM. NOMENQVE
P.
MORTVO ANNORVM XIX.
MCCCXLV.
XIV KAL. OCTOBR.

(Od zdola na podu:)

ANDREAE PANNONIAE REGIS OSSA
PROXIMO IN TVMVLO IAM QVIESCENTIA
VT PARIETI TERRAEMOTV COMMISSO
IN KAL. DECEMBRES MDCCXXXII.
REFICIENDO LOCVM DARENT
FRANCISCVS CARDINALIS PIGNATELLVS
HIC DECENTER COMPONENDA MANDAVIT
A. KAL. MART. MDCCCXXXIII.

U crkvi S. Giovanni a Carbonara stoji grob slaboga kralja Ladislava s prekrasnim spomenikom, kojega dade njegova sestra Ivana II. god. 1414 po vajaru Andriji Ciccionu načiniti. Ovaj spomenik, za velikim oltarom, podiže se do neba ili stropa crkvenog. U sredini stoje mramorni kipovi Ladislava i Ivane sa slikama raznih kriepostih. Više gore leži kralj mrtav, kog blagoslivlja njeki biskup s diakoni. Sasvim gore na vrhu vidi se kralj kao pobjeditelj, sjedeći na konju, sa sablom u ruci. Na okolo namjestjeno je još više kipovah gotičko-arkitektoničkimi nakiti i s grbovi kuće anžovinske, kraljevine ugarske i hrvatske. Od spoda stoje velika četiri kipa kriepostih, koja nose čitav spomenik, s podpisi: Magnanimitas. Prudentia. Fortitudo. Temperantia. Grobni napis s gotičkimi pismeni nemože se pravo čitati, jer je na mjestih od vremena skvaren.

U monastiru crkve San Lorenzo stoji mramorni spomenik višespomenutog Ludovika Aldemariska, načinjen od vajara popa Babočia sa sliedećim napisom:

HAEC EST SEPOLTURA MAGN. MILITIS DOMINI LVDOVICI ALDEMARISCO DE NEAP. QVI HVIVS REGNI MARESCALLVS ET CONSILIARIVS REGIS LADISLAI FVIT, ET DVX MARIS, NEC NON TENVIT OFFICIVM ADMIRATIAE ITA ET TALITER QVOD NAVIGIA GEREBANT EIVS INSIGNIA.
SPECTABILIS MILES IOANNES POSVIT PATRI OPTIMO 1421.

STRENVVS ET PRVDENS SENSV, ROBVSTVS IN ARMIS,
INTEGER ATQVE VIGIL, IVSTO PRO REGE FIDELIS.

Prije mog odlazka iz Napulja posjetio sam još zadnji dan grob Virgila Marona. Taj grob stoji na uzvišenoj glavici nad veličanstvenom spilom od Posilipa. Predstavlja mali zidani podzemni prostor s uložnicami, u kojih se vide žare s pepelom. Kažu, da su to ostanci Virgilove porodice. Mnogi dvoje, da je tu zakopan Virgilio, koj umre na skradnjem pribrežju talijanskom u Brindižu. Sigurno je, da do godine 1554 nikakova spomenika imao nije. Rečene godine dade njetko izvan groba u kamenu izrezati:

QVI CINERES TVMVLI HAEC VESTIGIA CONDITVR OLIM
ILLE, HOC QVI CECINIT: PASCVA, RVRA, DVCES.

Nu god. 1840, putujući ovuda čuvar knjižnice kraljice francezke F. G. Eichhoff, dade u sredini groba staviti drugi kamen s napisom:

P.
VIRGILIO
MARONI.
MANTVA ME GENVIT. CALABRES RAPVERE.
TENET NVNC
PARTHENOPE CECINI PASCVA, RVRA,
DVCES.
1840.
CONSACRÉ AV PRINCE DES POETES LATINS
PAR F. G. EICHHOFF
BIBLIOTHECAIRE DE S. M. LA REINE DES FRANCAIS.

I tako morade najslavniji pjesnik stare velike Italije u zemlji svoje domovine osamnaest i pol stoljetja čekati, dok se je našo jedan njemačko-francezki putnik, koj mu napisà neumrlo ime nad njegovimi sažganimi ostanci.

Monte Casino.

Iz Napulja do varošice San Germano može se doći za osam satih, uzamši na pomoć željeznicu do Capue. Nad San Germanom, na visokome brdu, zvanom Monte Casino, stoji trinaest stotine godinah monastir reda sv Benedikta, kojega sám sv. Benedikt god. 529 utemelji. U tome monastiru, gdje 300 redovnikah stoji, primljen sam bio najvećim gostoljubjem, ostavši tu tri dana i uživajući duhovnog mira, kakvog jur dugo uživao niesam. Prijaznom pomoćju nadstojnika monastirskog i zajedno čuvara knjižnice i arkiva, gospodina Sevastijana Kalefata, kojega pleme preseli se u staro vrieme iz Dalmacie u puljski grad Bar, razgledao sam tamošnji arkiv i knjižnicu, iz kojih sam vadio podatke za historiju djelovanja Slavenah u napuljskih pokrajinah. U arkivu sam mislio naći ili starih slavenskih ljetopisah ili drugih za naš narod od velike važnosti pisamah, ali me nada prevari. Medju 900 rukopisih našo sam tu:

1. Listinu na pergameni od 9. Aprila g. 1198, kojom se svjedoči, da je crkva sv. Marie od Rožate (Razato) kod Dubrovnika spadala pod redovnike sv. Benedikta. O toj crkvi ima još njekoliko pisamah, budući da je spadala pod upravljanje monastira kasinskog. Važna je zatim 2. Legenda sv. Dimitrije, pokrovitelja solunskog, iz rukopisa 11. vieka. U njoj ima zanimivih datah o početku crkve sv. Dimitrije u Sriemu, današnjoj Mitrovici ili Dmitrovici, koju je sagradio pokraj crkve sv. Anastazije Leontio, prefekt čitave Ilirije *), onaj isti, koj i u Solunu istoga svetca crkvu utemelji. Ja sam ovu Legendu prispodobio s drugom od Šimuna Metaphraste, tiskanom u životu svetacah, i našo sam, da su obe mnogo različne. Čini se, da je ista Legenda pisana od njekojeg Sriemca, budući da pisac govori o čudesima rečenog svetca, koja je čuo od biskupa sriemskoga. — Nadalje 3. Leonis papae I. Epistola ad Anastasium Salonicensem (Cod. memb. sec. XI. N. 541. Fol. 62 a tergo). — 4. Joannis a Ragusio Ord. Praed. Sermo de S. Benedicto. (Incipit sermo in Festo S.

*) Taj Leontio živio je u vrieme Konstantina velikoga. Vidi Damascenus hypodiaconus in Homiliis p. 506. (Edit. Venetiana 1603.)

Benédicti, Fratris Joannis de Ragusiò Ord. Praed. apud SS. Apostolos Romae in Praesentia Cardinalium etc. Anno D. 1430 Indictione 8. Codex XCII. Fol. 265. et Codex DCCCCII. — 5. Ignatii Pragensis Prioris Cassinens. Vita S. Bertharii. — Flores Sententiarum. — Moralia quaedam (Cod. 34, 118, 502). — 6. Omilia Ven. Adalberti Ep. et Mart. (Cod. 119 p. 243.) — 7. Passio S. Adalberti Ep. et Mart. edita a D. Silvestro Papa urbis Romae (Cod. 110 p. 264. et Cod. 145 p. 209). — 8. Petri Vergerii Justinopolitani. Tractatus de Ingeniis moribus et liberalibus studiis. (Cod. 335.) — 9 Wisigothorum Regum Chronicon ab Atanarigo primo Rege ad Ervigium. Aera 715. (Cod. perg. I fol. 483.) — 10. Laurentii Monachi et Episcopi Vita S. Venceslai Regis et Mart. (Codex memb. sec. XII. N. 413, priobćen od Dra. B. Dudíka u Iter Romanum I. pag. 296.) — 11. Damasi Ungari. Brocarda et Summa (Cod. 136, fol. 73 et 141).

U monastirskoj crkvi stoji grobni spomenik Izabelle Kastriotove († 1547) i njezinoga supruga Vida Feramoska, vlastelina grada Minjana († 1532).

Rim.

Oprostiv se dne 18. Pros. u jutro s Monte Cassinom, i prolaziv kroz mjesta: Palazzuolo, Piedemonte, Aquino, Rocca d' Arce, Rocca secca, Arce (na granici napuljskoga kraljevstva), Čeprano, u rimskoj državi, Castro, Pofi, Arnaro, Frosinone, Fiorentino, Anagno, Castellucio, (Cavignano i stari grad Senia s lieva na brdu), Castello Buonfede, Pimpinaro, Valmontone, Lognano, Colonna, došo sam dne 20. Prosinca 1856 u jutro u Rim.

Vrieme, u koje sam došo u Rim, nije bilo baš shodno za iztraživanja književna, jer poradi praznikah božićnih i SS. trih kraljevah, bijahu skoro četrnaest danah svi javni zavodi, osobito arkivi i knjižnice zatvorene. Ostavši jedan mjesec u Rimu, mogo sam dakle samo polovicu vremena na književne svrhe upotriebiti, a to drugo žrtvovao sam crkvam, galeriam i privatnim zbirkam.

U ovome dakle za Rim veoma kratkom vremenu posjetio sam arkiv i knjižnicu vatikansku, zatim knjižnicu kassanatesku kod Minerve, arkiv i knjižnicu od propagande, knjižnicu korsiniansku i monastira S. Pietro ad vincula, napokon arkiv zbora ilirskog sv. Jerolima. Od galeriah razgledao sam: galeriu kapitolsku, principah: Borghesa,

Doria Pamfila, Sciarre, duke Colonne, kardinala Tostia, duke Corsina, duke Torlonje, Braschia, Farnesa i duke Barberina.

Vatikanski arkiv.

Na preporuku c. k. austrianskog poslanika u Rimu, grofa Koloreda, i prijaznom pripravnostju arkivalnog čuvara, otca Theinera, mogo sam u vatikanskom arkivu kroz više danah od 9 u jutro do 5 satih poslie podne raditi, i upotriebio sam ovu priliku za prepisivanje pisamah papinskih iz najstarijih regestah pape Ivana VIII. *), te iz regestah pape Gregura VII., izvadivši samo ona pisma, što govore o slavenkih predmetih.

Budući da su se po g. Frideriku Blumbergeru stavila pitanja, da li su sva ona pisma Ivana VIII., za koja se tvrdi, da ih je papa sv. Methodu i moravskomu kralju Svatopluku pisao, istinita ili ne? Nadalje, kakav se rukopis pod „Regestum autographum Joannis P. VIII." razumjevati ima? budući da je isti radi brojevah pisamah i paginiranja sasvim različan od onoga, o kojem je učeni Pertz pisao. Napokon, kako je to, da se u Pertzovom rukopisu četiri Ivanovih pisamah, pisanih Methodu i Svatopluku, a u autografu samo tri pisma, od vatikanskog prefekta M. Marina u jednome pismu g. Wolnyu pisanomu, spominju? — Stoga sam si dao truda, za moći odgovoriti na ova pitanja, pobliže pretresti rukopise Regestah pape Ivana VIII.

Prije svega ima se znati, da se u vatikanskom arkivu, kako mi g. prefekt Theiner kazà, samo dva rukopisa regestah pape Ivana VIII. nalaze, i to jedan stariji ili autographum od 11. vieka, a drugi noviji od 16. vieka. Gosp. Pertz, kako sam se iz citiranja njegovih brojevah od pisamah i paginah osvjedočio, vidio i upotriebio je još njeki treći, meni nepoznati rukopis, a g. M. Marini izvadio je za g. Wolnya i po njemu za Bočekov ko-

*) Do sada su po svjedočbi g. Theinera svi učeni prepisivali ova regesta iz rukopisa 16. vieka, u kome ima dosta pogriešakah. Ja sam prepisivao iz rukopisa XI. vieka, kojega sam sravnivao s rukopisom novijim 16. vieka i s tiskanim tekstom Bočekovim i knjigom Epistolae Decretales Summ. Pontificum, i našo sam njeke razlike.

deks moravski iz staroga rukopisa (autografa) samo tri pisma a četvrto ili nije u rukopisu našo ili nije htio prepisati, prem da se u njemu sva četiri nalaze, i to pod brojevi pisamah (Epistolarum) 201, 202, 257, 278*) pod paginama 77, 77, 99, 110. — Sumnja dakle g. Blumbergera, da Ivanovog pisma, pisanog Svatopluku kralju poradi razprah s bavarskim popom Vihingom u najstarijem rukopisu neimade, nije osnovana.

Što se istoga najstariega vatikanskog rukopisa Ivanovih regestah tiče, to je on pisan na pergameni, pismeni manjimi (minusculis) lombardskimi, u početku 11. vieka, u velikom foliu, te ima listovah (paginah) 122, a pisamah svega skupa 316. Na čelu prvoga lista pisano je od zgora starom rukom: ***Liber fratrum Casinensium per ven. dnum. Basilium pcpi. (principi) Apostolorum dno. pp. (pape).*** Prvo pismo počimlje ovako: „Johannes Episcopus Bosoni illustrissimo Comiti.“ — „Karissime, tue nobilitati laudes etc.“ — Zadnje pismo počimlje: „Johanni Duci Diliciosi fideli seu exmisso nostro.“ — „Gratulatos nos non modice credas etc.“

Noviji rukopis od 16. vieka pisan je na papiru u foliu. Ima listovah 231 a pisamah ukupno 316 kao i stari rukopis. Pisma su u istom redu pisana kao u starom, samo su pisma 58 i 64 u tekstu izpušćena, pa su na prvome listu kasnije upisana.

Važna za Slavene pisma u spomenutom starom rukopisu jesu sljedeća:

Pag. 30. Ep. 65. *Michaheli* Regi Uulgarum (god. 878). — Pag. 32. Ep. 66. *Petro* Comiti (878). — Pag. 34. Ep. 69. *Michaheli* glorioso Regi Uulgariae (878). — Pag. 35. Ep. 70 Omnibus Episcopis et ceteris clericis grecis *uulgaricae* dioeceseos invasoribus ac per hoc excommunicatis (878). — Pag. 71. Ep. 183. Dilecto filio *Michaheli* Regi Uulgarorum (879). — Pag. 71. Ep. 184. *Petro, Cerbule* et *Sundice* ceterisque optimatibus et consiliariis dilecti filii nostri *Michahelis* Regis Uulgarorum. — Pag. 71. Ep. 185. Dilecto filio *Sedesclauo* glorioso comiti Sclauorum (Croatiae g. 879). — Pag. 73. Ep 191. Dilecto filio *Branimir* (Duci Croatorum 879). — Pag. 74. Ep. 192. *Theodosio* venerabili dilecto et dilecto (electo?) sancte ecclesie Nonensis (879). — P. 74. Ep. 193. Dilecto ac spiritali filio *Michaheli* glorioso regi Uulgarorum (879). — Pag. 76.

---

*) Gospodin Fr. Palacký u knjizi „Regesta dipl. et Epist. Bohemiae et Moraviae“ od Erbena, citirao je veoma točno iste brojeve od svih četvero pisamah, kao i gosp. Marini od triuh, izvan broja 99.

Ep. 196. Dilecto ac spiritali filio *Michaheli* glorioso Regi Uulgarorum (879). — Pag. 77. Ep. 201. *Zvuentapu* de Marauna (879). — Pag. 77. Ep. 202. Reuerentissimo *Methodio* Archiepiscopo Pannoniensis ecclesie (879). — P. 99. Ep. 257. Dilecto filio *Sfentupulcho* glorioso comiti (880). — Pag. 110. Ep. 278. *Methodio* Archiepiscopo pro fide (881). — Pag. 116. Ep. 279. Excellentissimo uiro *barnimero* (Branimiro Croatiae) glorioso Comiti et dilecto filio nostro, atque omnibus religiosis sacerdotibus et honorabilibus iudicibus, cunctoque populo, pax et gratia a domino Jhesu Christo (880 aut 881). — Pag. 116. Ep. 300. Dilecto et spiritali filio *Michaheli* glorioso regi uulgariorum (880 aut 881). — Pag. 119. Ep. 309. *Michaheli* Regi uulgarum (881)

Regesta pape Gregura VII. pisana su pod naslovom: Gregorii VII. Bullarum Tomus I., pismeni malimi 12. ili 13. vieka na pergameni, u malom foliu s listovi 259. — Pisma su razdjelena u 10 knjigah, od ovih ima knjiga I. pisamah 84. — Knjiga II. pisamah 76. — K. III. p. 21. — K. IV. p. 28. — K. V. p. 23. — K. VI. p. 40. — K. VII. p. 27. — K. VIII. p. 23. — K. IX. p. 35. — K. X. p. 2. Dakle ukupno 359 pisamah. Od važnih za južne Slavene jesu sljedeća pisma:

Libri I. Epistola 17. *Geuse* duci Ungarorum. — Libri I. Ep. 64. Omnibus *Raguseis* (1074). — Libri II. Ep. 13. Ungarorum Duci *Geuse*. — Libri IV. Ep. 12. *Sclauorum Regi* (Michaheli 1078). — Libri VII. Ep. 4. Wezelino nobili militi (1079).

Knjižnica vatikanska.

Za moći u knjižnici vatikanskoj raditi, a osobito rukopise upotriebiti, nuždno je, da se čovjek duže vremena bavi u Rimu, nego što sam se ja bavio. Poradi upotrebljivanja rukopisah mora takodjer svaki molbenicu državnomu tajniku podati za dozvoljenje. Ja toga učinio niesam, jer mi je vrieme bilo prekratko, s toga sam osobitom prijaznostju prefektah samo njeke stvari razvidio, što su me uprav ponajbolje zanimale. Ponajprije sravnio sam hrvatsku kroniku ili ljetopis, što sam ga u prvoj knjizi Arkiva izdao (iz dvajuh novih prepisah), sa starim prepisom, kojega je Ivan Lucio prie dvie sto godinah darovao vatikanskoj knjižnici. Našo sam njeke pogrieške u mom tiskanom tekstu i izpravio sam ih. Razgledao sam zatim bugarski prevod ljetopisa Manassovog, kog je učeni Rus Čertkov krasnim tiskom g. 1842 u Moskvi izdao. Tu su me ponajviše zanimale miniature. Pregledao sam napokon prekrasna tri rukopisa s miniaturami od našega J. Klovia, koji se u toj knjižnici kao najveće riedkosti smatraju. Prvi je

rukopis *Divina Comedia* od *Danta*, u kome je Klovio sa slikama uresio konac pjevanja „Il purgatorio“ i cielo pjevanje „Il paradiso“. — Drugi rukopis: „*Della vita di Francesco Maria di Montefeltro della Rovere, Duca d' Urbino*“ s dvima podobama duke od Urbina i sa još trimi slikami. Rukopis je vezan u baršunu s pozlaćenim kovanim uresom i grbom pape Klimenta XI. — Treći rukopis: „*Historia di Gironimo Mutio Giustinopolitano de' Fatti di Federico di Montefeltro Duca d' Urbino*“ s jednom povećom i jednom manjom podobom duke, i sa još trimi slikami. Medju ovimi predstavljena je tu noćna bitka u polu-mjesečini. Kad se čovjek u gledanje ove malene slike zadubi, misli da gleda koju veliku sliku s ljudmi i konjmi u naravnoj veličini, takom istinitostju točnostju i klasičnostju izradjeno je tu sve u malenom. Ljudi i konji, voda i zrak, trava i oblaci, sve se tu kretje, sve je u gibanju, u svemu ima pravi život. — Rukopis je vezan isto tako kao i prijašnji.

Knjižnica kassanateska.

Knjižnica kassanateska u monastiru dominikanah kod Santa Maria sopra Minerva, prednjači svima drugima u Rimu glede lahkog pristupljenja od strane prihodnikah i putnikah. Ona je osim praznikah svaki dan otvorena, i ja sam od njezinoga čuvara, otca Villelmottia, bez svake teškoće dobio na porabu elenk rukopisah, kojega sam do polovice pregledao, jer mi je za dalnju radnju vrieme uzmanjkalo. *)

Važniji za slavensku historiju rukopisi jesu sljedeći:

1. Schismata, quae fuerant in Ecclesia a Liberii tempore ad Johannem XII et fratrem Petrum de *Corbavia*, et modus tollendi schismata. D. I. 20. — 2. Ragusinae Reipublicae attentatum sive excessus suffocationis anno 1602 duorum sacerdotum et unius Religiosi non servatis servandis neque habita apostolica facultate. In Codice miscellaneo in folio XX. V. 46, pagina 458. — 3. Delle Lettere che la republica Ragusana scrive al Czar di Moscovia con quella del Czar. Cod. Miscell. in folio. Tom. 12. X. VL. 35, pag. 94. — 4. Crisanius Georgius. Bibliotheca scismaticorum quorum libros moscoviticae aut graece scriptos latine verbatim reddit. Tomus I. Miscell. in folio XX. II. 19. — 5. Gondola Matteo ambasciatore per la Republica di Ragusa alla Porta. Stato

*) Nastavljenje ovoga posla ostavio sam jednomu g. kanoniku zbora ilirskoga sv. Jerolima.

della Christianità ne' Regni di Bosna, Servia, Bulgaria. Cod. Miscell. in fol. X. VII. 57. — 6. Lettere che scrive la Republica Veneta al Czar di Moscovia con quella delle Lettere dello stesso. Cod. Misc. in folio. T. 12. X. VI. 35. — 7. Moscovia. Interessi del gran duca di Moscovia e Imperatore di Russia sopra la Lituania, Livonia, etc. E. IV. 14. pag. 123. — 8. Lettera d'un ministro del Czar Pietro I. a Climente XI. sopra la dichiarazione della guerra fattali dal gran Turco. Cod. Miscell. in folio Nro. 12. X. VI. 35. pag. 84. — 9. Relazione fatta della Moscovia e del Czar Joann. de Vasilio al senato veneto. Extat nella raccollta di simili Relazioni. Cod. in fol. X. VI 25. — 10. Relazione delle Lettere del Czar alle Republiche di Ragusa e di Venezia. Cod. Misc. in folio N. 12. X. VI. 35, pagina 94. — 11. Comneno Vinc. Ord Pat. Soc. Jesu. Memoriale Originale della Nazione Ragusea al Vicere di Napoli che faccia porre assegnarlo nel Convento di S. Lucia a mare il Suddetto (Comneno). Cod. Misc. in folio N. 30. X. IV. 39. f. 396. — 12. Graeci scismatici. Sit ne ipsis pro conservanda Constantinopoleos urbe et promovenda cum Latinis unione per Latinos et precipue per Summum Pontificem subveniendum. Quaesitum editum anno 1452. Extat pac. in Collectione Cornelii Aurelii in folio magno D. I. 20. — 13. Nicolai Modrusiensis Episcopi. Prologus ad Pium II. et Dialogus de Mortalium Felicitate. Codex membraneus sec. 15. B IV. 13. — 14. Nilus Thessalonicensis Archiepiscopus scismaticus. Libri duo: 1. De causis Ecclesiasticae divisionis. 2. De Principatu Papae. Latine reddita a Crisanio. Exstat in eiusdem Bibl. Scismaticorum XX. II. 19. — 15. Statuta Confraternitatis S Hieronymi Illyricorum in Urbe. A. 154'.

Od ovih tu naznačenih rukopisah prepisao sam tri pod brojevi 5, 11 i 15 naznačene.

Arkiv i knjižnica od Propagande.

Pomoćju arcibiskupa i tajnika od Propagande, g. **Bedinia**, poslužila mi je riedka sreća, da sam smio posjetiti za prihodnike u obće uvjek zatvoreni arkiv i knjižnicu od Propagande ili sbora za razplodjenje vjere rimske.

Poznato je, da su za taj sbor u sva vremena mnogi od našega naroda velikim požrtvovanjem radili, i da su takodjer mnogi učeni od istoga sbora podpomagani bili, kao medju ostalimi: **Levaković**, **Komulović**, **Pastričić**, **Tomko Mernavić**, **Radušić**, **Zmajević**, **Rosa** itd. Glagoljska naša književnost ima ponajviše ovome sboru svoj dugotrajni život zahvaliti, budući da su se sve do početka ovoga vieka jedino u velikoj tiskarni ovoga sbora glagoljske knjige štampale, dočim su pismena glagoljska po drugih mjestih već odavna uništena. Na moje začudjenje našo sam u rečenoj tiskarni još sada troja glagoljska pismena,

naime *Cicero, Garmond* i *Petit*, koja tu žaliboże zabadava stoje i na bolja vremena čekaju, kad naime južni Slaveni, a osobito Hrvati, više za svete svoje starine brinili se budu, nego li sada, u to vrieme materialno i puno nebrižljivosti i nehajstva. Slutio sam već odavna, da tu mora biti glagoljskih i slavenskih rukopisah, i moja slutnja nije me prevarila, jer sam u arkivu sjedinjenim s knjižnicom našo osam glagoljskih i četiri ćirilskih rukopisah.

Rukopisi ovi jesu sljedeći:

1. Služebnik, pisan na pergameni u 13. ili početkom 14. vieka, krupnimi hrvatsko-glagolskimi pismeni u dva redka u 4ini, ima listovah nebrojenih oko 400. Počimlje:

„Počet̃ie služb od svetac po vse leto. Na d'n svetago Saturnina" itd.

Straga ima od druge ruke i sitnimi pismeni pisanu sljedeću bilježku:

„Ljet gospodnih č. t. o. ž. (1387) ljet. Ja fabijan, komu je zemla mati, grjesi bogatstvo a grob otačastvo, pisah siju rubriku *a ne tih knig*, i pisaše se bogu na čast i svetomu ivanu v *tribihoviće* plemenitim ljudem sn. ikravićem. A tada biše *knez Anž gospodin krku i gački i senju* i veće. I v to vrime biše smutna v ugrskom kralevstvi velika po *karli krali*, koga ubiše ugre. I v to vrime bihu v *okruglah* dobri muži, v tribihovićih ki crkvi svoim blagom urješe dahu, kaleži, rizam knigami, kroš.... vsaku dobrotu ka... svetoj crkvi. I v to vrime biše dobar človek crkve svetago ivana prvi ppt, a ovjetnik ivan batrić v okruglah, a v tribihovićih vlkan ratčić. Zato vas prosi bog (b) gospodo redovnici č.... te knige, da čtušće izprašťaite ako bi ka d... napisana i da molite boga"........

Iz ove bilježke vidi se, da je rukopis pisan u gornjoj Hrvatskoj, u županiji knezovah senjskih, kasnijih Frankopanah, nu dosad niesam mogao pronaći, gdje su ležala sela Tribihovići i Okrugle.

2. Breviar, pisan na pergameni krupnimi hrvatsko-glagoljskimi pismeni, u dva redka na malom foliu, ima listovah nebrojenih oko 400. Počimlje:

„U ime božie amen. Početak čina brevjala po zakonu rimskom blaženago petra i pavla crkve rimskoga dvora."

S traga pred koledarom stoji drugom rukom pisano:

„V ime božie amen. let gospodnih č. t. n. z. (1379). — č. t. o. (1380). — č. t. o. a. (1381). č. t. p. z. (1399)"

Pod koledarom mjeseca maja stoji poveća bilježka od god. 1430, koja govori o Mikoli i Stjepanu knezovih krčkih i senjskih, ali se od bliedila nemože čitati. Pod koledarom mjeseca juna stoji pisano:

„č. u. j. v. (1433) umri gospodin plemeniti ban Mikula ijuna i. e. (26) dn. a nega sin..... biše u krala pemskoga a knez stefan biše pri krali ugrskom. v seni.... kral grediše na cesarstvo a pomagaše..... duka z milana i žanuvizi i...... ku rat biše .... gospodinu kralu. toga leta .... e hrvate ....nu.... bihu mogli" (dalje se nemože čitati).

Pod koledarom mjeseca Julija stoji:

„V ime božie amen. se pisah ja ivan side v *tribihovićih* v leti .... č. u. l. v. (1453). toga leta bi glad v... mlah (v zemlah) gornih i mnog..... de,... e. primorske, i toga leta pogibaše živa vsa po vsei zemli .... i bi glad veći vsud kudi ne slišaše .... i toga leta pade snig na .... snig po gorah na petrovu i bi glad."

Pod mjesecom Novembrom stoji:

„č. t. m. a. (1361) kršćenie svete marie stolne crikve (bez sumnje senjske) miseca oktobra dni i. g. (24). — č. t. m. g. (1364) bi kršćena sveta katarina ka e svetom ivanu (sic) miseca oktobra 20 dn ...."

Na predzadnjem listu ovoga rukopisa stoji bilježka:

„V ime božie amen. to pisa vid dijak u domina birka v *tribihovićih* gredušći *za grozd* (u senjskoj biskupiji) 1500."

Na posliednjem listu s prve strane stoji:

„Let gospodnih č. u. o. v. (1483) tada tecaše, kada grabi Matijaš ban *gatsku* (kod Otočca) i *vuk despot* i gospoda *hrvatska* turke pobiše na brodu zrinskoga."

Na istom listu s traga stoji ova bilježka:

„Let gospodnih č. u. o. ž. (1487) tečaše, kada ove knige otkupismo ot popa Luke z otišja, ke bihu turci vzeli a biše e zgubil pop radoš, i otkupiše e dobri muži *okruglane* i *tribihovićane*, zač učiniše pomoč ki čim more .... ja pop benko palil... ć bih va to vrime plbanuš .....i učinih pomoć va .... edan star pšenice... sinakoš moih, ki slišahu pod svetago ivana da bi učinili zamet (zavjet?) meju sobu, a oni .... š. ki čine dare kako dobri i du .... i pomore pasko dobar ... mate i ... p g (96) dukate ... star pšenice" (dalje se nemogu više redka čitati) „a dobre žene, te pomogoše: nika grošem, a nika sočivom, bog ih pomozi i sveti ivan ta im budi pomoćnik, i vsim ki pomože va te knige da ne zgiboše od svetago ivana. A va to vrime biše odvitnik v *okruglah* ivan mesodić dobar muž, a v *tribihovićih* petar čislić. Ka oba dobro nastojahota crkvi svetomu ivanu. Zato gospodo redovnici ki budete službu božju

va te knige vršili, molite boga za vsih ki pomogoše v te knige da nepogiboše ot crkve svetago ivana, i tolikoi molite boga za popa radoša ki zgubi te knige da ga bog spomene da ne učini" (dalje se nemože čitati. *)

Na istome listu sljedi dalje opet od druge ruke:

„V ime oca i sina i duha svetago amen. To pisa on komu e zemla mati, grisi bogatstvo, grob otačastvo. Tekući let božjih č. f. ž. (1507) kada ja pop ivan prijah svojt svetoga Ivana v *tribikovićih* i *okruglane* kapelaniji u *vrkovini* (u otočkoj regimenti). V to leto umri *gašpar perušić* drugu nedilu po mladom letu u zadru, i nebiše v to vrime rati meju gospodom a biše knez *ivan perušić* **) na ugrih i grediše doli s bani kneza petra sini perušića (sic) a. bihu. a u kneza gašpara perušića bihuta dva sina. Ednomu biše ime gašpar a drugomu grgur, oba malahta."

3. Misal, pisan na pergameni godine 1435 u Lici, liepimi krupnimi glagoljskimi pismeni i urešen s njekoliko grubih slikah u 4ini u dva redka, ima oko 400 listovah. Počimlje:

„V ime ishvo. amen. let gospodnih č u j d (1435) počatje misala po zakonu rimskago dvora."

Ima u tekstu mnogo svakojakih kasnijih bilježakah od god. 1458, 1466, 1495, 1552—1570 itd. Na sedmom listu, od straga brojeći, stoji pisano sljedeće:

„V ime hristovo amen. Ja pop blaž plemenjem bobinac, vikar v lici, pod gospodinom anadolom ***) biskupom ninskim, stoje u svetago ivana v kasezih (sic) prodah ta misal crikvi svete devje marie na *drjenevci* za i tr ž (27) dukat i da' e knez *dujam petričević* gotove na vkup. A tada biše *ban petr v hrvatih*, a pod nim biše knez franko petričević v lici vikuvičnim zakonom, a oni ju daše crkvi svetago ivana na *gori* vikuvičnim zakonom tekuće let gospodnih č. u. k. z. (1449) i tagda dihu: da hoće ot božića veliki rim (sic) nastati."

Na trećem listu s napreda stoji:

„č. f. l. z. (zjelo 1558) agusta dan ž. (7) bratja braščini sv. tela z *dobrina* ****) učiniše račun s markom mavrovićem z dobrina, ča e bil ostal dužan prvo v kaštaldijah on i nega brat pop ivan bivši plovan z dobrina, i osta du-

---

*) Iz ove bilježke vidi se, kolika bješe ciena starim *knjigam hrvatskim*, koje barbarski kasniji sviet, potudjen i pokvaren, na gomile uništi.

**) Grad *Perušić* u otočkoj regimenti leži sada razvaljen.

***) Bio je biskup od 1440—1463.

****) Selo na otoku Krku.

šan čista računa libri v (3) i dá *ta misal* za račun aliti zà dug više rečeni brašćini rečenoi, i ako e ča voće vridan, to da je za boga rečenoj brašćini, da se moli gospodin bog za nega i za nega brata i ki nega pristoe. Va to vrime biše plovan pop juraj antonić. — Ja pop ivan sin mihovila mavrovića pisah z dobrina."

4. Zrcalo, sa svakojakimi predmeti iz svetoga pisma, rukopis glagoljski 15. vieka, na pergameni u maloj 4^ini^ u dva redka sa 189 stranah. Počimlje:

„V ime božie i devi marie amen. č. u. k. d. (1445) meseca maja na z i (17) dn. Ja žakan luka počeh pisati sie knigi popu grguru v *vrbnici* *) ke se knige zovu zrcalo. — Bog sidi na svoem prestoli. — Počinju se knige ke se zovu zrcalo časnago spasenja, v kih pravi padenje čsko. (človečsko) i vstanie u spasenju. I v to zrcali ki ravno gleda očima more viditi, zač stvoritel vsih riči račil e človika učiniti. I u koe more poznati kako je človik djevolsku lstju prehinen I pak kako e skozi utrpenje božie k milosti vraćen."

S početka stoji latinski sadržaj i kazalo knjige, pisano u Osoru dne 20. Augusta 1772.

5. Misal, na pergameni, pisan na otoku Krku u 14. ili 15. vieku, krupnimi glagoljskimi pismeni u 4^ini^ u dva redka, ima listovah oko 400. Počimlje:

„Početie misala po zakonu rimskago dvorà. Nedele prve ot prišestva."

Na predzadnjem listu stoji pobilježeno:

„č. u. n. a. (1471) i (20) julija na dn po sv. blažene dive marie, kada bi kršćen oltar svetago tela v toplni v crkvje svete marie v *omišli* (na otoku Krku) i krsti ga gospodin biskup *mikula* krčki — po prošni Mikule Drašković" itd.

Na zadnjem listu stoji:

„V Isusovo ime amen. č. u. n. d. (1475) miseca maja 17 dn. kada poslasmo vsa općina i plovan sred..... esu dali v krk, po zapovidi kneževe milosti *kneza ivana*, naiprvo kaleži g. (4) s *bibliju*, misali g. (4) knigi litn. d. i. (15) paramenti pari z (zelo) 8. tri predaltarnice, križa 2. kalože tri, štrih... edan. ubrusa 2 na kaležih. — A to e srebro, ke su dali ljudi u ime božie i devi marie na oltar svete marie, naiprve potac 40 tr osam. a to e vse dan.. ažulić ma. prsteni 4 jagad srebrnih 7 obe ažilićove, prsten 1. pjače tri doblene. vjeli 4. Osče vjelka 2 ubrus 72. samitnaki 5. i to bi tračeno sve na crkvu... po rotah kaštalda."

„č. u. o. z (zelo) (1488) dn 12 ijuna gospodin dunat de tore biskup krčki i vsega otoka est potvrdil vse zapovidi ke su učineni va vrime gospodina bis-

*) Mjesto *Vrbnik* na otoku Krku.

kupa ivana, jošće pridaje ove:“ (većom stranom poderano) „az pop Jakov pisac i notar pisah.“

6. Breviar, pisan većom stranom u Bribiru, drobnimi glagoljskimi pismeni na pergameni u 4ini do polovice veoma liepo, a ostalo malo ružnije od druge ruke u 14. i 15. vieku, ima listovah oko 500. Početak fali. U sredini knjige pred koledarom stoji crvenilom pisano:

„Sie knigi dosvrših ja domin mihovil v *bribiri* sjedeći v moei hiži, dominu jurši. na let božjih č. u. o. d. (1485) amen.“

Na koncu rukopisa stoji opet crvenilom pisano:

„V ime božie amen. Let gospodnih č. u. o. d. (1485) az mnogo grešni mihovil pop rodom brebjeranin, bogu davšu mi, dopisah sie knigi sjede v moe hiži, v bribiri v dne oca svetago pape inocencija, i spisah e dobru mužu ocu fra jurši parebočiću iz bužan (u Lici) i da' e fratr jurša v kloštr svete eleni poli senja.“

7. Antonin, rukopis glagoljski na papiru, u 12ini sa 121 listovah, pisan u 16. vieku, sadržaje nauk i priprave za izpovjest. Počimlje:

„V ime božie amen. Počinju knige ke se zovu Antonin, vsaki dobri i svršeni nauk vsakomu redovniku ki ispovida i onim ki se ispovidaju. E malo pisma a velike koristi duši, prez koga ni podobno da bi mogel človik spasen biti.“

Na listu 86. stoji pisano:

„Napisah ja Broz kada stojah u staniščih i tada tecaše let gospodnih 1518 bog nam pomozi.“ — „*Scripsi ego Broz dum stabam in Stanicih et tunc curebant anni 1518.*“

Na listu 87. gore:

„Pisah ja broz na staniščih i tada stah u jurina broza kacitića, bog nam pomozi i sveta marija “

Od spoda:

„*In nomine domini Amen. Anni dni. 1518 currebant, quando ego Broz Cjatlich veni in stanischiam et incepi discere scribere, incepit autem discere me dominus Broza Cazitich.*“

8. Breviar s čtenji svetacah, rukopis glagoljski 17. ili 18. vieka, pisan na papiru na malom foliu, ima listovah 111. Počimlje:

„V prazdnik svetago Franciska salesia episkopa i izpovjednika.

Na listu 11. stoji himna sv. Josifu, pisana u staroslavenskom jeziku kao i sav rukopis.

9. Служебник и Евангеліе, rukopis ćirilski 14. ili 15. vieka, pisan na pergameni, u jednoj kolumni, krupnimi pismeni. Ima listovah 528 čitavih i dva poderana. Početak i konac fali. Sadržaje medju ostalim naredbe prilikom posvećivanja svetjenikah, pomazanja biskupah, uvodah mitropolitskih, način i slog pisamah kievskih mitropolitah itd. Redakcija je ruska.

10. Служебникъ россінскиі со тлумаченіем латинскым, *sive : Missale Ruthenum cum versione latina.* U foliu dvie knjige. Rukopis 18. vieka.

11. Посельство до папежи римскаго сикста четвертаго ѡт духовенства и княжать и пановь руских з вилни. року ҂а. у о. ѕ. мца марта ді. днь. через послов в тойже листе ниже именованных.

(*Legatio ad papam romanum Sixtum quartum a Clero et Principibus atque Magnatibus Ruthenis. Vilna anno 1476. Mensis Martiy 14. Per Legatos in hac Epistola infrascriptos.*)

Tu dolaze podpisani sljedeći, što bijahu za uniju s rimskom crkvom:

Mihail osvješćeni Episkop smolenski elekt na mitropoliju kievskago prestola i vseja Rosij. — *Joan* arhimandrit lavri pečerskoj i obiteli ss. Antonija i Teodosija. — *Makarii* arhimandrit vilenski obitelji svetija živonačalnija trojici. — *Knjaz Mihail* brat po ploti presvjetlago korolja poljskago Kazimira litovskago i ruskago pana. — *Knjaz Teodor* z Beloje brat velikago knjaza Andreja. — *Knjaz Dimitrije* Vjazemski sin knjaza Konstantina z bjeloe Rusi. — *Joan Hodkiević* namestnik vilenski i maršalok velikago knjaza litovskago, v voiskah getman najvišši. — Brat ego *Pavel* namestnik kamenecki — *Erstafii Vasilević* s Polocka prebolši v Boljareh. — *Roman* s Kieva starosta pustinski. — *Joan* s Kieva stroitel gradski vlasti troeckoi i posol mini. k poganom o utverjenii mira sinov Krbinah (?). — *Jakuv* najvišši pisar litovski i ključar vilenski poslužlivi v poslanii sem. — *Mihail Alexandrović* z Zagorova z zemlji Volhinii. —

U Vilni v ljeto ѕ ц н д (6784) ot pervago sotvorenago Adama. Pod ljeti rojstva 1476.

Rukopis ovaj prepisan je u novije doba iz staroga izvora, koj se po svoj prilici čuva u Vatikanu. Pisan je na velikom listu na hartiji u dva redka, s desna maloruski, s lieva latinski. Ima listovah 33.

12. Льетописа црквенога и новога закона света и криносна држава словинско-латинска. Трудом андрие змаиевића из далмацие перашчанина, аркибискупа барскога, краљевства Сербие начелника, и учителници часно од расплодениа виере одхрањена. – Свому словинскому народу отворена и поклоњена годище спасениа а҃. х҃. ҁ҃.

Od spoda sljedi latinski prevod:

Annalium ecclesiasticorum novi Testamenti Synopsis chronologica illyrico-latina. Studio Andreae Zmajevich Dalmatae Perastini, Archiepiscopi Antibarensis, Regni Serviae Primatis, Collegii Urbani de propaganda fide alumni, suae illyricae nationi exhibita ac dicata. Anno salutis MDCXC.

Rukopis na velikom foliu u dvih knjigah i dvih kolumnah pisan, s desna slavenski, s lieva latinski Od ovoga rukopisa ima jedan prepis knjižnica duhovnoga sjemeništa u Mletcih, a drugi se čuva u Perastu, rodnome mjestu Zmajevića.

Osim višespomenutih rukopisah nalazi se ovdje izvornih rukopisah Jerolima Pastričića, okolo 50 svezakah, koji sadržavaju stranom izvjestja o njegovih putovanjih u Poljsku i Rusiju radi unije, stranom članke o jeziku slavenskom, o tiskarnam i pismenim glagoljskim itd., koju množinu rukopisah pregledati vremena imao niesam.

Knjižnica i galeria korsinianska.

Znamenitu knjižnicu korsiniansku, koja ima više od 1300 rukopisah, mogoh samo jedankrat posjetiti, jer koliko god puta pošo bi onamo, sa još dva njemačka putnika, uvjek bi ju našo zatvorenu. Pregledao sam dakle samo njekoliko rukopisah i prepisao njeke povelje i listine, po imenu od hrvatskoga kralja

Zvonimira od god. 1076, pape Gregura VII., Bele IV. kralja ugarskoga itd.

Knjižnica i crkva „S. Pietro ad vincula."

Prvi moj hod u Rimu bio je u crkvu sv. Petra ad vincula, da posjetim grob slavnog našeg Julia Klovia. Ja sam dao njegov lik, što je nad grobnim napisom iz mramora izvajan, snimiti po jednome dobrome slikaru, i tražio sam u knjižnici monastirskoj reda skolopitah, kojemu je on pripadao, podatke za njegov život a osobito oporuku itd., za moći saznati prezime njegove porodice i štogod o njegovom privatnom životu. Isto sam iztraživao i u palači i zbirci farnezanskoj, ali sve zabadava, te tako neznamo žalibože još danas, kakovo hrvatsko prezime ovaj najslavniji sitno-slikar nosjaše, budući da je prezime „Klovio" stoprv u Italiji poprimio, po pretjerano-klasičkom ukusu onoga vremena.

U knjižnici monastirskoj našo sam medju rukopisi jedno zanimivo izvjestje o Dalmaciji iz 16. vieka, za vrieme carovanja Karola V., koje sam dao prepisati.

Crkva i hospital ilirski sv. Jerolima.

U staro doba živilo je u Rimu mnogo južnih Slavenah u tako zvanom *Borgo vecchio di San Pietro*, i njihova obćina zvala se je obćina ilirska ili slavenska *„La Communità della natione illirica o schiavona"*. Vidivši ovi Slaveni, da mnogi ini narodi svoje hospitale ili kuće za pobožne i siromaške putnike zajedno s crkvom u Rimu imadu, naumili su oni oko god. 1450 takodjer takav hospital ili gostionicu za svoj narod utemeljiti. Čuvši to papa Nikola V., darova im godine 1453 zapustjenu crkvicu sv. Marine na Ripetti ili maloj luci rieke Tevera, što je tada stojala pod župom sv. Lovre od Lučine, i dozvoli im tu sagraditi hospital i crkvu sv. Jerolima, pokrovitelja dalmatinskog, za siromaške prihodnike naroda iiirskog. Papa Pio II. vidivši oskudicu tog novo-utemeljenog hospitala, naredi na prošnju sbora bratovšćine sv. Jerolima godine 1461, da od svakog onog ilirskog prihodnika, koj u Rimu i njegovome kotaru bez oporuke umre, ako neima bližnjih po krvi rodjakah, zbor sv. Jerolima polovicu pokojnikova

imutka na korist ilirskoga hospitala uzeti ima. Godine 1473 dobi isti hospital znamenitu podporu od Katarine kraljice bosanske, koja u Rimu zadnju zaštitu i smrt nadje. Godine 1475 dao je Fantin de Valle, rodjeni Dalmatinac iz Trogira, povećati kuću hospitala i obdari crkvu zvonom i ss. moćmi. *) Godine 1486 darovà papa Innocenzo mnogo zemlje oko crkve sv. Jerolim rečenomu ilirskomu hospitalu i dozvoli, da tu može tako zbor bratovčine kao i drugi od naroda ilirskoga graditi kuće. Od onoga vremena nastale su u Rimu ulice via Schiavona i vico dei Schiavoni, koje još danas stoje, budući da su tamo kao i na Ripetti većom stranom stojale sve same kuće slavenske, a i sada još pripadaju ove kuće, dvanaest na broju, ilirskomu zboru, te od njih vuče hospital na godinu do 5000 škudah. Godine 1541 učinjeni su za isti hospital pod kardinalom Petrom Bembom novi štatuti, te iste godine počè zbor bratovšćine svoje zaključke u zapisnike upisivati, koji se još sada čuvaju pod naslovom: *„Libri delli Decreti della Congregatione illirica S. Hieronymi.“* **)

Godine 1563 odredi papa Pio IV., bivši negda nadbiskup dubrovački, da sbor sv. Jerolima u napredak ima stojati i u sudbenih stvarih pod svojim pokroviteljem kardinalom, a god. 1566 načini isti papa crkvu sv. Jerolima titularnom, t. j. podjeli joj čast, da jedan rimski kardinal za vječna vremena od nje naslov nosi. Prvi je bio Prospero Santa Croce.

Nu najveća dobročinstva učini crkvi i zavodu sv. Jerolima veliki papa Siksto V., koj kao kardinal noseći naslov od iste crkve sv. Jerolima, i sjetivši se, da je od krvi slavenske, (budući da su mu predji, došavši iz Dalmacije, preselili se u jakinsku pokrajinu ***), nikad nezaboravi na ovaj zavod izvornog

*) Grob ovoga vriednoga Dalmatina nalazi se u crkvi S. Maria Maggiore u Rimu pred kapelom sv. Jerolima.

**) Godine 1575 prilikom velikog Jubilea podvorio je ovaj hospital 2291 prihodnikah iz državah ilirskih, g. 1676 tri sto i tri, sada dolazi jedva trojica na godinu.

***) Po javnih dokazih talijanskih spisateljah *Teodora Amidemia*, *Bartola Piazze* i *Kazimira Tempeste*, došo je pradjed Siksta V, pobjegnuvši pred Turcima u primorje jakinsko (Ancona) iz dalmatinskog mjesta Krušice, koje su Talijani preveli u Peretto, podavši porodici ime Peretti. Pradjed onaj, što se je preselio, zvao se je Ivan, njegov sin

naroda svega.*) Jedva što on papom postade, dade ponajprije godine 1586 za svete moći sv. Jerolima u crkvi Santa Maria Maggiore načiniti novu krasnu kapelu, a godine 1589 dade po graditeljih Martinu Longhi i Ivanu Fontanu sagraditi od temelja novu crkvu sv. Jerolima kod hospitala ilirskog, uresi istu crkvu liepom slikariom od više slikarah i sa svojim i dalmatinskim grbom, te utemelji za službovanje crkveno glavnicu na uzdržavanje jednoga arcipopa, šest kanonikah i četiri djakah, od kojih je dobivao arcipop na godinu 120 škudah, svaki kanonik 60 škudah, a svaki djak 40**), odredivši zajedno, da ove časti samo oni svetjenici dobiti mogu, koji su od roda ilirskoga i vješti svome narodnome jeziku. Patronat predade pako svome unuku Mihalju Perettu i njegovomu potomstvu.

Prvi arcipop sborni bio je učeni frátar Kumulović, koj god. 1579 htjede, najvećim nezadovoljstvom bratovšćine sbora ilirskog, izraditi kod kardinalah, da se hospital ilirski pretvori u zavod (Collegium) školni za odgojenje mladeži i duhovnikah naroda ilirskog. Poradi toga bude on iste godine izbrisan iz imenika bratovšćine, nu poslie tri godine (1582) primljen je opet nesamo u sbor bratovšćine, nego izabran takodjer za predsjednika čitavog sbora, a god. 1589 za prvog arcipopa.

Papa Urban VIII. dao je po naputjenju Petra Beneše i Stjepana Gradića crkvu sv. Jerolima još većma ukrasiti. Na njegove troškove uresi slikar Josip Puljanin, nazvan del Bastaro, crkvu sa više slikah, medju kojimi bješe i prilika sv. Jerolima.

---

bješe Peretto Peretti, od ovoga se rodi Nikola, od ovoga Antun, od njega Jakov, od ovoga Pier Gentile ili Peretto II., koj bješe otac pape Siksta. Višespomenuti Nikola Peretti spominje se u obćinskih pismih od Montalta god. 1520, kao i Prospero, brat papin, god. 1556, a od rodjenog svog mjesta Montalta primi papa Siksto prezime Montalto.

*) Jedna bilježka u zapisnicih zbora ilirskog od god. 1579 dne 4. Januara švjedoči ljubav, koju je rečeni papa već kao kardinal prema istome sboru nosio. Tu se kaže: „Si hebbe considerazione alla *amorevolezza* del Illustrissimo Cardinale Montalto titulare della nostra chiesa, et di comun consensu fu ordinato che se li donasse un bel marzapano per segno di gratitudine e un altro al suo iudice del Hospitale."

**) Sada ima arcipop 200 a svaki kanonik 100 škudah osim svakdanjih 30 kr. za misu i drugih izvanrednih dohodakah.

Troškom istoga pape sagradjena je kapela sv. Kaje Dalmatina, i urešena sa slikama krstionice, posvetjena svetomu Konstantinu, rodom Iliru.

Godine 1608 sagradi bratovšćina ilirska iz nova svoj hospital onako, kako se još danas vidi, a godine 1619 porodi se velika pravda poradi pitanja, koje pokrajine slavenske imadu se razumjevati pod imenom ilirskim, i koji prihodnici slavenski imadu pravo uživati koristi hospitala ilirskog? Ova korist sastoji ponajviše u tome, da svaki Ilir, pohodivši Rim, može tri dana zabadava stanovati i hraniti se u istome hospitalu, te da svaki od naroda ilirskog može izabran biti za brata bratovšćine i za svetjenika sbornog. Spomenuta pravda rešena je napokon g. 1654 time, da se pod narodom ilirskim imadu razumjevati samo stanovnici Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Bosne, a da se Krajnci, Štajerci, Korušci i Istrijanci, koji su htjeli takodjer pod imenom Ilirah to právo zadobiti, izključiti imadu, budući da su onda u Rimu pod imenom Njemacah poznati bili.

Godine 1811, prilikom velike trešnje, popucali su njeki zidovi crkveni, te je s toga radi veće sigurnosti god. 1846 crkva popravljena i sasvim novom slikarijom od rimskog slikara Petra Gagliarda urešena, budući da je stara već posve izkvarena bila. Ovom prilikom popravljanja izvadjeni su žalibože starinski grobni kameni, što su bili po podu crkve simo tamo postavljeni, nu ipak su njihovi napisi sačuvani, budući da su izobraženi sborni kanonici sve napise prepisati i na crkvenom podu u sriedini poput krsta opet u kamen urezati dali. Samo njeki kameni s napisi, što su u zidu ili u svetilišću bili, sačuvani su u staroj slici, medju ove spada grob slavnoga Ivana Lucia i Pavla Gučetića s njegovom slikom iz mramora izvajanom, koju sam dao snimiti po Ninu Mančunu, sinu Petra Mančuna Dubrovčanina, kojega drže za jednoga izmedju najboljih bakrorezarah u Rimu. *)

U arkivu višespomenutoga sbora pregledao sam izvan ostalih pisamah zapisnike sborne (Decreti della Congregatione) od

*) Ovaj vriedni umjetnik trudio se je ponajviše oko popravljanja crkve i oko obstanka sbora. Za poljepšanje crkve žrtvovali su mnogo sadašnji arcipop Antun Kalebota, kanonik i predsjednik sbora Šime Perković, i kanonik Marko Buničić.

g. 1541 do 1699 (oko 20 foliantah), i našo sam medju ostalima tu zabilježene mnoge znamenite muževe našega naroda, koji su bili ili članovi bratovšćine ili pako častnici i duhovnici sborni. Medju ostalima spominju se tu: Petar Divnić, pjesnikhrvatski (1542—1567); Jakov, biskup ninski (1543); Alberto Dujmić, biskup krčki (1543—1563); Nikola, biskup od Duvna (1543); Juraj Baraković, pjesnik hrvatski (1547); Ivan Gapeo, slikar iz Cresa (1562—1576); Nikola Blažev (Dàržić) Dubrovčanin, slikar (1563); Mario Kaboga, pjesnik hrvatski, Nikola Gučetić i Mavro Bučia, Dubrovčani (1564); Franjo Gundulić, spisatelj i otac neumrloga Ivana (1564); Antun Vramec, pisac kronike hrvatske i sborni kapelan (1566—1573); Aleksander Komulović, spisatelj hrvatski (1576—1590); Natal Bonifacio iz Šibenika, bakrorezar (1579—1599); Šimun Budineo (Budujević), spisatelj hrvatski (1581); Nikola Lasaneo iz Brača, vajar (1581—1584); Petar Cedulin, biskup hvarski (1586—1603): Mate Albertić, Dr. i spisatelj hrvatski (1586); Franjo Patricio, slavni filozof i spisatelj latinski (1596); Innocentio, biskup od Leša (1599); Petar Gaudencio (Radušić), hrvatski spisatelj (1602); Slavni De Dominis iz Raba, biskup senjski (1602); Nikola Bolica iz Kotora, spisatelj latinski (1603); Ivan Tomko Marnavić, spisatelj hrvatski i biskup bosanski (1619—1633); Petar, biskup od Prizrena (1618); Jerolim Pastričić, spisatelj hrvatski (1650—1710); Marko Dumaneo, Splitčanin, spisatelj latinski (1653—1656); Juraj, biskup ninski (1652); Stjepan Gradić, Dubrovčanin, spisatelj hrvatski i latinski (1659—1683); Ivan Lucio, slavni spisatelj domaće historie, član sbora ilirskog i njegov predsjednik (1662—1669); Stjepan Gučetić, spisatelj hrvatski (1664); Petar Božidarić iz Dubrovnika, spisatelj latinski (1664); Jerolim Andreis, biskup korčulski (1665) itd.

Spomenici i umotvori južnih Slavenah u rimskih crkvah.

Osim groba Klovieva u crkvi S. Pietro ad vincula, i njekoliko grobnih spomenikah južnih Slavenah u crkvi ilirskoj sv. Jerolima, stoji u fratarskoj crkvi Ara coeli grobni spomenik bosanske kraljice Katarine s njezinom kamenitom slikom i latinskim napisom. Ja sam taj spomenik točno snimiti dao i prepisao

sam svojom rukom napis. Onaj starinski napis slavenski, što je još prije 100 godinah stojao, dignut je u vrieme premjestjanja i preinačivanja grobne ploče.

Medju najvećimi dragocienostmi i svetinjami, što se čuvaju u veličanstvenoj Basiliki sv. Petra u Rimu, nalazi se u crkvenoj hranionici svetih moćih prastara ikona ili slika sv. Petra i Pavla, o kojoj pobožno predanje i kazalo ss. moćih crkve sv. Petra govore: da je to grčka slika, koju Konstantin car pokloni rimskoj crkvi sv. Petra, da su na njoj izobražene odzgo prave podobe rečenih sv. apostolah Petra i Pavla, kako se prikazaše jednoć u snu istomu caru Konstantinu velikomu, a odzdo da je prikazan rečeni car, kako u pratnji dvajuh plemićah prima blagoslov od sv. Silvestra pape.

Tražeći ja u Rimu kod raznih prodavaocah starinah knjige, rukopise, slike itd., nabasao sam slučajno na jedan bakrorezni snimak spomenute slike od godine 1771, na kojoj stoji sljedeći podpis: „St. Apostolorum Petri et Pauli imagines, e Tabula picta expressae, quae in sacrosancta Vaticana Basilica inter S. S. Reliquias religiose asservantur. Ad harum imaginum formam pia traditio est Bmos. Apostolos Constantino M. apparuisse.“ Nad glavami istih svetacah stoji podobro pogriešno napisano s ćirilskimi pismeni: „sti pet'r i sti pav'l“; a pod ovim pismom latinski napis: „S. Petrus, S. Paulus“. Onaj ćirilski nadpis pade mi odmah u oči, ja kupih sliku za pol bajoka (1½ kr.), te naumih što prije potražiti original.

Sutra dan odoh s kanonikom ilirske crkve svetoga Jerolima I. Benciom u crkvu vatikansku sv. Petra, te poslije raznih dogovorah i razgovorah s kanoici sv. Petra dobih težkom mukom dozvolu, da mogu unići u tajnu kapelu, gdje se čuvaju sv. moći s gore pomenutom slikom.

U jednoj dubokoj uložnici sa staklenimi vratmi, za svakojakimi zlatnimi i srebrnimi posudami sa ss. moćmi, urešenimi dragim kamenjem, biserom, rezarijami itd., ugledah ja od starine već sasvim pocrnjenu sliku, koju tražih, i dadoh ju, negledeći na ostale predmete, izvaditi iz svoga zakutnog mjesta, odkuda se možebiti kroz više stoljetjah ni maknula nije.

Ista je slika stavljena u velikom srebrnom okviru, te ju radi svoje težine jedva dvojica držati mogahu. Kad ju donesoše k prozoru na svjetlo, mogoh ju tek potanko razgledati.

Slika je načinjena u bizantinskom slogu na drvu, i predmete. Od sgora malo poprsje spasitelja, koj pruženom desnicom podjeljuje blagoslov. U sredini slike vide se velika poprsja ss. Petra i Pavla, od kojih prvi, po načinu najstarijih izobraženjah ovog svetca, mjesto ključa, u lievoj ruci smotak papira drži. Sv. Pavao nosi u lievoj ruci knjigu. Na dolnjem razdjelu slike, pod sv. Petrom i Pavlom, predstavljen je pod lûkom crkvenih vratah klečeći svećenik, kojega njeki papa blagosivlje, a izvan lûka, s obe strane, po jedan stojeći kaludjer iztočne crkve, moleći se sklopljenima rukama spomenutim svetcem Petru i Pavlu. Nad glavom spasitelja stoji s desna i lieva drobnimi ćirilskimi pismeni napis: ІС. ХС., a nad glavama sv. Petra i Pavla povećimi zlatnimi ćirilskimi pismeni s desna: СТЫ. ПЄТЬРЬ, — a s lieva: СТЫ. ПАВЬЛЬ. Latinskomu ili grčkomu kakvomu napisu neima tu ni traga.

Poslie kako s najvećom uzhićenostju razvidih ovu sliku, bješe dakako moja prva rieč, što ju prosborih okolo stojećim rimskim svetjenikom, da ova slika nije grčka nego slavenska, i da ju sveti Konstantin car pokloniti nemogaše, budući da za njegovo vrieme slavensko-ćirilska pisma još ni našasta nebiahu.

Sad nastaje pitanje: 1. Šta ima značiti predmet dolnje strane slike, gdje je izobražen papa, blagosivljajući njekoga svetjenika, sa dva kaludjera iztočne crkve sa strane?

2. Kako je došla ova glede izraženih na njoj predmetah polu-iztočna a polu-zapadno-kršćanska i slavenska slika u glavnu crkvu rimskoga kršćanstva i u tajnu shranbu svetinjah glavne zapadne crkve?

Naše je mnjenje sljedeće: Onaj svetjenik, što pred papom kleči, primajući od njega blagoslov, neće biti nitko drugi, nego ili sveti Metod ili tkogod od njegovih svetjenikah i pratiocah, koje papa Hadrian II. u Rimu za biskupe panonske posveti, a ona dva kaludjera iztočne crkve, što se izvan crkvenoga lûka sv. Petru i Pavlu mole, bit će dva brata sv. Ćiril i Metod, što su god. 867 donieli moći sv. Klementa pape u Rim, pokloniv se papi Hadrianu II. i dobivši od njega blagoslov i velike časti.

Ako priznamo mogućnost, da je u rečenom predmetu rimske slike zaista izobražena uspomena iz glavnoga odsjeka života sla-

venskih apostolah sv. Metoda i njegova brata Konstantina nazvanog Ćirila, onda možemo njekom vjerojatnostju nadalje naše mnjenje izreći: da je ista slika od jednoga ili drugoga slavenskog apostola na uspomenu svog prvog rimskog pohoda rimskoj crkvi sv. Petra poklonjena. Ovo mnjenje slagalo bi se onda sasvim i s pobožnim predanjem rimske crkve, da je naime ova slika poklonjena od Konstantina, ali ne od Konstantina cara, nego od svetoga Konstantina filozofa, nazvanoga Ćirila. A moguće bi bilo još i to, da je istu sliku sám sv. Metod slikao, budući da njeke legende tvrde, da je isti sveti apostol bio slikar, i da je sa svojom slikom posljednjega suda obratio bugarskoga cara Boriša na kršćansku vjeru.

Nu ako i sv. Konstantin filozof s bratom Metodom nije poklonio istu sliku crkvi sv. Petra, i ako sv. Metod nije naslikao istu sliku, ostaje uvjek vjerojatna stvar, da je ista slika na uspomenu njihova dolazka u Rim načinjena, i da toliko radi predmeta, koj predstavlja, koliko radi svoga sloga i vida, ako se i neima smatrati po našemu mnjenju za najstariji spomenik slavenskoga kršćanstva, to ipak svakako medju najstarije kršćansko-slavenske umotvore spada.

Priobćujući ovo slavenskomu svietu, gojim jedinu želju, da se taj umotvorni spomenik od slavenskih književnikah i umjetnikah pobliže razpita i razvidi, te da se po tom iz raznih mnjenjah, razsudah i iztraživanjah najvjerojatniji zaključci postignu.

U podzemnih spilah (Le Grotte) iste Basilike sv. Petra stoji razkomadani grob pape PavlaII., krasno djelo našeg vajara Ivana Dalmatina iz 15. vieka. U crkvi Santa Maria del anima vidi se veličanstveni grob pape Adriana VI. izvajan iz mramora od Mihalja Andjela Dalmatina (Schiavone) i N. Tribola Florentinca. U hospitalu kod crkve sv. Jerolima čuva se velika slika istoga svetca od slikara Ivana Gapca ili Agapea iz otoka Cresa, i podobe njekih glasovitih svetjenikah ilirskih. U najstarijoj rimskoj crkvi sv. Klimenta nalaze se na stieni slike SS. Ćirila i Methoda, koje Dubrovčanin knez Orsat Počić snimiti dade. U crkvah S. Maria degli Angioli, Dello Stimate, sv. Silvestra i sv. Ignatije ima slikah od istrijanskog slikara Franje Trevisana, a u starinskoj crkvi sv. Sabine na Monte Aventino, utemeljenoj g. 425 od blaženog Petra Ilira i popravljenoj od pape Siksta V.,

stoji još starinski sljedeći napis od mozaika, koj utemeljitelja ove crkve, Petra Ilira, pohvalno spominje:

CVLMEN APOSTOLICVM CVM CAELESTINVS HABERET
PRIMVS, ET IN TOTO FVLGERET EPISCOPVS ORBI.
HAEC QVAE MIRARIS FVNDAVIT PRESBITER VRBIS
ILLIRICA DE GENTE PETRVS, VIR NOMINE TANTO
DIGNVS. AB EXORTV CHRISTI NVTRITVS IN AVLA.
PAVPERIBVS LOCVPLES. SIBI PAVPER. QVI BONA VITAE
PRAESENTIS FVLGENS. MERVIT SPERARE FVTVRA.

Umotvori južnih Slavenah u rimskih galeriah.

U galeriji kapitolskoj čuva se sv. Familia dobro slikana od Andrie Medulića Schiavona, i podoba kraljice bosanske Katarine, u crno obučene, od Gian Bellina, koja je u imeniku zabilježena pod „ritratto ignoto".

U galeriji Colonna nalazi se podoba njekog nepoznatog od Ivana Trevizana iz Kopra.

U galeriji Borghese: Posljednja večera od Andrie Medulića, velika, krasno bojadisana slika, s liepimi obrazi i živahnim izrazom, ali neobičnom misli sastavljena. Isus nesjedi za stolom kod večere, nego stoji za Ivanom, koj kod stola spava. Sedam apostolah stoje takodjer oko Isusa a ostali pet sjede uz Ivana i slušaju govorećeg Isusa. — Tu se nalaze i dvie liepe malene slike, načinjene na hartiji, što predstavljaju Spasitelja i Majku božju. Kao sačinitelj ovieh krasnih umotvorah zabilježen je Julio Clodi (Klodi), nu pod ovim imenom nije poznat nikakav slikar, te će biti po svoj prilici umotvorine našega Julia Klovia, kao što se iz istoga načina bojadisanja vidi.

U galeriji Doria-Pamfili ima od slikara Nikole Frankopana slika Isusa i Veronike, koja razprostire maramu, da otare znoj s lica Isusovog. Od Franje Trevizana jesu dvie slike, sv. Ivan u pustinji i porodjenje Isusovo.

U galeriji Corsini ima pet slikah od Franje Trevizana Istrijanina, naime: Madona s djetetom, sv. Magdalena, Esau pro-

davajući prvorodjenstvo, Kain ubijajući Abela, i mučeničtvo svetoga Stjepana.

U galeriji kardinala Tostia nahodi se od Andrie Medulića vjenčanje Marijino, velika i krasna slika sa 9 licah, umno sastavljena i veoma dobro bojadisana. Tu se čuva i dobro načinjena podoba jednog starog svetjenika, koja priliči sasvime našemu Juliu Kloviu.

Napokon nemogu propustiti, da sa zahvalnostju nenapomenem ovdje učenog Duku Ivana Torlonju i vriedne domoljube dubrovačke grofa Lukšu Gučetića, viteza malteskog, i Petra Mančuna, bakrorezara, te kanonike crkve sv. Jerolima Perkovića, Benciju i Buničića kao i fra Bonu Marjanovića iz Bosne, koji su me u svih mojih rimskih iztraživanjih velikom prijaznostju podupirali.

Gorespomenuti gospodin grof Gučetić, zauzet za svoj narod dušom i tjelom, poklonio je dapače muzeu više riedkih knjigah i posudio mi za porabu rukopisne zakone dubrovačke od velike važnosti.

Florencia.

Ostavivši dne 21. Siečnja veličanstveni Rim, došo sam za jedan dan kroz gradove Roncigliola, Viterbo, Montefiascone, Bolseno, Siena, Centalto, Castelfiorentino i Empoli u krasnu Florenciju, najumiljatiji grad talijanski. Ostavši tu samo tri dana, niesam mogao posjetiti ni knjižnice, ni arkive, nu razgledao sam galerije i crkve.

U galeriji veličanstvenoga „Palazza dei Uffizii“ našo sam medju umotvori najslavnijih umjetnikah četiri slike Andrie Medulića, naime:

1. Njegovu podobu, po samom sebi izradjenu.

2. Obožavanje djeteta po pastjerih sa sedam licah, poveća slika.

3. Merkur sjedeći, malena slika na platnu.

4. Poprsje njekog nepoznatog čovjeka u crno obučena.

Od Viktora Karpata Kopranina čuva se tu na platnu ljepa slika obožavanja sv. triuh kraljah sa 9 licah kriepko i značajno izraženih. Bojadisanje veoma je živahno. Tri kralja stoje napred pred Isusom, iz traga pet ljudih od pratnje, a s lieva jedan čovjek bez brade, u crvenoj kabanici, gleda na stranu. Čini se kao da je to sám slikar. Od istoga slikara ima tu u dvorani risarijah malena risana slika dvajuh vojnikah, s podpisom (tudjim) Vittorio Scarpaccio.

Od Franje Trevizana stoji tu slika B. D. Marie, koja se bavi kuvanjem, dočim se mali Isus s cvjetjem igra, mala veoma umiljata slika. Od istoga slikara i brata njegova Angjela Trevizana nahode se tu izvorne podobe. Od Sevastijana Josipa De Vita, rodom iz Splieta, njegova podoba medju podobama slikarah.

U galeriji Pitti čuva se najveća meni poznata slika Klovieva na hartiji, što predstavlja snimanje Isusa s krsta. Ova krasna slika višekrat je snimana i u bakru rezana. Od Andrie Medulića nalazi se tu glasovita slika ubijstva Abelova po Kajnu, što je takodjer višekrat u bakru rezana, i još tri podobe nepoznatih ljudih, veoma dobro izradjene.

Bolonja.

Preko grada Pistoje i apeninskih gorah došo sam dne 24. Siečnja u Bolonju, gdje sam jedan samo dan ostao.

U knjižnici sveučilišta dobio sam na pregled osobitom prijaznostju čuvara knjižnice g. Professora Liboria Vegettia*) sliedeća tri slavenska rukopisa, što se tu čuvaju:

1. Rukopis različitog predmeta, ponajviše iz novog zakona, pisan na pergameni u maloj 4^ini^sa 350 listovah, od godine 1404 od Hvala krstjanina (katolika?) iz Bosne, „na počtenje vojevodi Hrvoju, hercegu splietskomu", u dva redka, sitnimi liepimi ćirilskimi pismeni i ukrašen mnogimi miniaturami.

Na prvih šest listovih ima šest različitih slikah, na sedmom listu sljedi: „*Pismo sv. Eusebia k Kiprijanu*". — Od 8—13. sljede *Pravila*. — Na l. 14.

*) Isti Professor naučio je niešta ruski i znade dobro čitati slavenski.

Poglavi *Evangelia ot Matije.* — Na l. 49. *Evangelie eže ot Marka.* — Na l. 70. *Evangelie eže ot Luki.* — Na l. 94 napisano je na strani sa zlatom:

„Ȣ храмь хрвое велнкї славнї воевода босаньскы."

— Na l. 106. *Evangelie eže ot Ivana.* — Na listu 132. Apokalipsie Jovana Evangelista. — Na listu 141. Ot slovesih napisanih na skrižaleh kamenou. — Na l. 144. Stagȯ Epivania episkoupa koupranina ȯ svetih apostolih. — L. 146. Obhoždenje Pavla apostola. — L. 147. Moučenie apostola Pavla. — L. 149. Napisanie glav djeanja apostolska. — L. 152. Istoria djeania apostolska. — L. 189. Jakova E. pisania. — L. 193. S. Petra Epistole. — L. 199. Jovana Epistole. — L. 203. Glavi Judine Epistole. — L. 204. Prvoe slovo Pavla apostola. — L. 216. Epistolia Pavla k Rimljanom i zatim ostala pisma Pavlova. — L. 287. Psalmi Davidovi. — L. 345. Pjesn Moisiova.

Na zadnjem listu 350 sljedi:

„Ва нме оца н снна н светога дȣха. а сне се кныге написаше ѡт роукы хвала крьстнѣнина на почтенїе славномоу господнноу хрьвою херьцегоу сплѣтьскомоу н кнезоу от дольних кран. н нннмь многнмь землամь. тымже молоувн братые кто боуде прочнтать сне пнсмо аще чесо неоумыль боуде сьврьшнтн вьснемь пнсаннй, простнте. а чтоуще помннанте тога комоусе пнсаше а пнсара толнко колико е разоумытн ѡт тога мещарьства. а пнсаше се н досврьшнше (tako) вь лѣто рождьства хрнстова ч. ȣ. н д. (1404) лѣто. вь днн епыскоупьства н наставннка н сьврьшытела црькквы босаньскон господнна дѣда радомѣра."

2. Pravilnaja knjiga. Rukopis na hartiji u 16ini sa 400 listovah, pisan krupnimi ćirilskimi pismeni, godine 1580 u ruskom Novomgradu, rukom Andrije Krilošanina. Na prvom listu stoji kasnijom rukom napisano: „Ex libris Francisci Ferdinandi Giuliani Roboretani Tyrrolensis." Na kraju rukopisa zabilježeno je:

„Нсз□оленїемь безначааннаго ѡтца н поспѣшенїемь еднпородннаго снна н дѣнст□вомь с□етаго дȣха, повелѣнїемь

архимандрита михаила, георгїева монастыра. иже □великом новѣградѣ.

Написана бысть пра□нлнаа книга сїа рѹкою многогрѣшнаго черница андрѣа крылошанина тоаже обители. В лѣто з. п. осмаго. (7088 = 1580) съверших маїа мца кѕ. (26).“

3. Поминанї доуша ѹсопшихь. Rukopis 16. vieka na podugačkoj pergameni, pisan u njekom ruskom monastiru s mnogimi imeni pokojnikah.

U crkvi sv. Dominika, na grobu istoga svetca, nalazi se prekrasni mramorni spomenik ili oltar s kipovi, izvajanimi od slavnoga Mihaljangjela Buonarotta i od glasovitog našeg vajara Nikole Slavena (Schiavone), nazvanoga od istoga groba Dall' Arca. Isti umjetnik rodi se na zemlji talijanskoj od roditeljah slavenskih, što su se preselili iz Dalmacije u Puljsku.

Mletci.

Kroz Ferraru, gdje sam stolnu crkvu, grad s tamnicom Tassovom i Parizine, gradski Atheneum i krasni Campo Santo posjetio, došo sam prieko Roviga i Padove dne 28. Sečnja u Mletke.

Ovaj put ostao sam u tom gradu samo tri dana i bavio sam se skoro neprestano od jutra do mraka u knjižnici svetoga Marka. Glavni moj posao biaše pregledavati rukopise, što govore o historiji južnih Slavenah,

Medju ostalima razgledao sam:

1. *Daniela Farlata Illyricum Sacrum* s opazkami i dodatci *Jakova Koleta*, što ih je svojom rukom napisao i k tiskanomu djelu Farlatovomu dodao. Ove bilježke Koletove jesu od velike važnosti i zaslužile bi, da ih tkogod potanko prepiše i kao dodatak, poput *Illustracie*, tiskom priobći. Ja sam popunio iz njih kronologički red i podatke o životopisu biskupah *bosanskih, krbavskih, senjskih, krčkih, sisačkih* i *sriemskih*.

2. Scritture del Monastero di S. Stefano (in Pinis) di Spalato. U tom rukopisu prepisane su povelje i listine monastira fratarkog sv. Stjepana u

Spljetu, počamši od god. 1002. Pisan je u 4ini na hartiji sa 174 listovah u 17. stoljetju.

3. Index Manuscriptorum Bibliothecae Marcianae. Iz ovog indeksa pobilježio sam sedamdeset rukopisah manje ili više važnih za historiju i književnost južnih Slavenah.

4. Errores Patarenorum bosnensium. — Omnia puncta principalia et auctoritates extractae de disputatione inter cristianum romanum et patarenum bosnensem. — Ova dva za historiju Bogomilah veoma važna članka nalaze se u latinskom rukopisu 14. vieka (MSC. Lat. Classis II. Cod. 64) različitog bogoslovnog sadržaja, pisanom na pergameni. Ja sam prvi članak sám prepisao, a drugoga priskrbi mi čuvar knjižnice gosp. Valentinelli.

5. Codex Miscellaneus (Classis 14. Codex 181) sadržaje medju ostalima: 1. Passio S. Dommii Martyris Archiepiscopi Salonitani. — 2. Passio S. Anastasii Mart. Salonitani. — 3. Legenda in translationem Eorundem. — 4. Marci Maruli Carminum et aliorum in ejus Laudem.

6. Iz različitieh rukopisah pribavio sam prepise sljedećih važnih pisamah: 1. Literae Bani Croatiae et Jaicae ad Regem Mathiam. A. 1480. — 2. Relatio G Episcopi Nonensis ad Pontificem de Clade Modrušiensi. Anno 1493. — 3. Litterae Civitatis Segniensis ad Pontificem. A. 1493. — 4. Epistola Congregationis Cardinalium ad Ducem Venetorum in merito ciuitatis Scardonensis. Anno 1521.

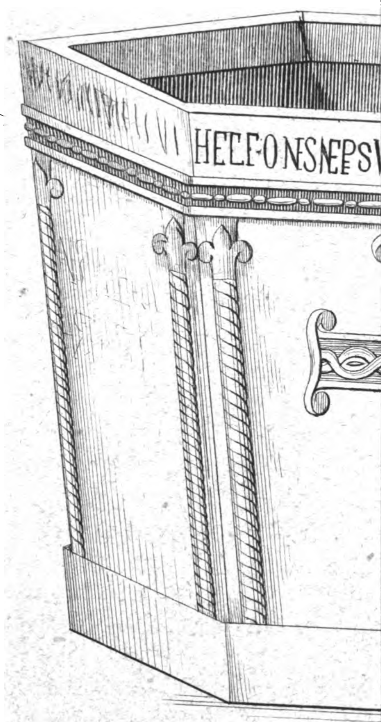
Neumorni gospodin čuvar i nadstojnik knjižnice marcianske Josip Valentinelli, kojega Bibliografiu dalmatinsku izdalo je g. 1855 naše družtvo za povjestnicu jugoslavensku, neprestaje kao član istoga družtva i nadalje brinuti se za nas, te mi je nesamo u Mletcih kao pravi prijatelj u svih književnih iztraživanjih na ruci bio, već mi je takodjer obreko, podpomoći me u sastavljenju „*Popisa rukopisah, tičućih se pokrajinah jugoslavenskih.*" S toga razloga predao mi je već popis od više stotine takovieh rukopisah, što se nalaze u različnih talijanskih knjižnicah, nastavljajući veoma revno i poznatom svojom učenostju trudni taj posao.

Njemu imam takodjer zahvaliti snimak veoma zanimive krstionice iz dobe v. župana Višeslava od 9. stoljetja, što se nalazi u gradskome muzeu u Mletcih.

Ova krstionica stojala je od davnih vremenah u nutrašnjem dvorišću kapucinskoga samostana sv. Spasa u Mletcih, te je god. 1853 predana gradskome muzeu, utemeljenom po vlastelinu Todoru Korreru, od kojega ime nosi.

Ista krstionica šestokutna, izklesana je iz jednoga komada mramora, duboka je iz nutra noguh 2¼, visoka iz vana n. 2⅝, a u okružini mjeri 12½ noguh. Od zgora na ustju im anaokolo zarez,

Tab. III. str. 87.

Krstionica od vremen

Viš

iz kojega se može zaključiti, da je negda imala poklopac. Pod zarezom naokolo u jednom redu, zatim na licu pete i šeste strane, stoji dugački latinski napis s pismeni rimskimi, kakova su se u 9. i 10 stoljetju u napisih rabila. Kutovi su uzduž od zgora do dole urešeni tankimi stupići, a na glavnom licu, pod početkom pisma, izvajan je u poluuzvišenome djelu krst s držalom, ukrašen umjetnim nakitom. (Gledaj priloženu sliku na tablici III.)

Spomenuti napis glasi ovako:

HEC FONS NEMPE SVMIT INFIRMOS VT REDDAT ILLVMINATOS. HIC EXPIANT SCELERA SVA QVOD (sic) DE PRIMO SVMPSERVNT PARENTE VT EFFICIANTVR CHRISTICOLE. SALVBRITER CONFITENDO TRINVM PERENNE. HOC IOHANNES PRESBITER SVB TEMPORE WISSASCLAVO DVCI (sic) OPVS BENE COMPOSVIT DEVOTE.

IN HONORE (sic) VIDELICET SANCTI IOHANNIS BAPTISTE VT INTERCEDAT PRO EO CLIENTVLOQVE SVO.

Ime duke t. j. velikog župana Višaslava ili Višeslava, u kojega vrieme načinjena je ista krstionica, potvrdjuje veliku njezinu starinu, jer u povjestnici južnih Slavenah poznata su nam samo dva vladara podobnog imena, naime srbski veliki župan Vojslav ili Višeslav (Porfirogenitov Βοιστεσθλαβος) iz sedmoga stoljetja, i Više ili Višeslav (Porfirogenitov Βουσεβούτζη ili βουσεβούτζη) veliki župan zahumski (oko 870—900) otac slavnog velikog župana Mihalja Viševića *), koj Mihalj god. 914 pod hrvatskim kraljem Tomislavom prisudstvovà crkvenome zboru splietskome, a god. 926 sretno vojevà u Apuliji.

Budući da neimamo dokaza, da bi Srblji već u sedmome stoljetju primili bili krstjanstvo i vieru rimsku, to moramo radnju rečene krstionice staviti svakako u vrieme vladanja zahumskog v. župana Više ili Višeslava, naime u konac devetoga ali najkasnije u početak desetoga stoljetja.

Da li je u napisu spomenuti pop Ivan bio vajar ili klesar, pa da li je sám načinio višerečenu krstionicu, ili ju je dao po drugome načiniti, to se iz napisa pogoditi nemože. Isto je tako težko

*) Od pokratjenog imena Više = Višeslav.

riešiti pitanje, da li je ta krstionica donešena iz Dalmacije
Zahumske u Mletke, ili je pako u Mletcih radjena za kojug
crkvu zahumsku ili dalmatinsku, pa je u Mletcih zaostala b
da je bila ikad spremljena na svoje opredjeljeno mjesto. Nu sv
kako spada ovaj plastički umotvor medju najznamenitije i n
starije umotvore jugoslavenskoga krstjanstva.

Povratak.

Ostavivši u oči dne 1. Veljače 1857 Mletke, vratio sam
kroz Treviž, Videm, Palmanovu, Monfalcone, D
vin (Dvino), Trst i Ljublanu u Zagreb, kamo sam sr
tno dne 5. Veljače prispio. — U Videmu posjetio sam gro
Antigona Frangepana, koj pripada onoj grani porodice Fra
kopanske, koja se već prije tri sto godinah iz Hrvatske pres
u Furlansku, gdjeno liepa imanja pokupi. U arkivu iste porodi
nalazi se mnogo poveljah ugarskih kraljevah i privatnih listina
što spadaju na povjestnicu hrvatsku. Popis ovieh poslao je v
odprije rečeni grof našemu družtvu za povjestnicu jugoslavensk

Sprovodiv u kući g. grofa čitav jedan dan, upozna me i
s učenim svetjenikom Biankinom, koj ima velike zasluge
razsvietljenje povjestnice furlanske i obližnjih pokrajinah. O
obeća u buduće revno pomagati naše historičko družtvo.

U ZAGREBU.
Brzotiskom Dra. Ljudevita Gaja.
1857.

